

Stichting Pensioenfonds Atos Jaarverslag 2017

Amstelveen, 28 juni 2018

Inhoud	pagina
Bestuursverslag	
1. Voorwoord	3
2. Kerncijfers	4
3. Verslag van het Bestuur	7
1 Algemeen	8
2 Beleidsontwikkelingen bij het fonds	12
3 Resultaten beleggingen voor Middelloon- en Eindloonregeling	50
4 Resultaten en ontwikkelingen beleggingen in de Beschikbare Premiereregelingen	58
5 Intern toezicht: Visitatierapport	64
4. Verantwoordingsorgaan	70
5. Vaststelling jaarrekening 2017	76
6. Profiel en algemene gegevens	77
Jaarrekening	
1. Balans per 31 december	83
2. Staat van baten en lasten	84
3. Kastroomoverzicht	86
4. Algemene Toelichting	87
5. Toelichting op de balans	96
6. Toelichting op de staat van baten en lasten	117
Overige gegevens	123
1. Uitvoeringsovereenkomst	124
2. Actuariële verklaring	125
3. Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	127
Bijlagen	
1. Verloopstaat deelnemers	131

1. Voorwoord van de directeur

Er kwam in 2017 een einde aan de voortdurende daling van de rente, veel pensioenfonds, waaronder de Stichting Pensioenfonds Atos (hierna: het fonds of SPA), herstelden weer en in de politiek en in de SER was er nog steeds volop discussie over het pensioenstelsel. Daarbij neigt de politiek steeds meer het kind met het badwater weg te gooien, maar daar proberen m.i. terecht de vakbonden een stokje voor te steken. Al jarenlang scoort Nederland met het huidige stelsel bij de beste 3 van de wereld, maar toch willen enkele partijen een heel ander stelsel. Terwijl de pensioenwereld naar mijn mening maar 3 echte problemen kent:

1) In het verleden communiceerden pensioenfonds te makkelijk alsof het (geïndexeerde) pensioen gegarandeerd was. Daar had men meer voorbehouden moeten maken, maar de stortvloed aan negatieve berichten in de media over kortingen en de aangepaste communicatie van pensioen-fonds hebben de meeste Nederlanders bewust gemaakt van het feit dat een pensioenaanspraak niet gegarandeerd is. Er zullen altijd mensen blijven die wegens desinteresse deze boodschap nog niet tot zich genomen hebben, maar daar ga je niet een mooi pensioenstelsel voor opzij zetten.

2) Het tweede probleem, de rekenrente die de pensioenfonds armer afspiegelt dan ze zijn, kan gemakkelijk opgelost worden met een meer realistische rekenrente. Het voorstel van de ouderenpartij om de rekenrente te verhogen is daar een goede aanzet toe; het antwoord op de Kamervragen over dit voorstel is een inhoudelijk mooi en doordacht document geworden, waar verrassend genoeg een heel relevant feit nog niet genoemd werd: pensioenfonds halen ondanks 8 jaar crisis en nog steeds voortdurende renterepressie door de centrale banken gemiddeld over de afgelopen 10 jaar een rendement dat 2 tot 4 keer zo hoog ligt als de rekenrente. Daarmee is de rekenrente tot een soort tweede kapitaalbuffer geworden, naast het vereist eigen vermogen dat ook nog vereist wordt. Dat was natuurlijk niet de bedoeling, maar de beleidsmakers hebben in 2006, toen de nieuwe rekenrente werd ingevoerd, zich natuurlijk ook niet kunnen voorstellen dat de lange termijn rente naar 0% zou gaan.

3) Het derde probleem is de doorsneepremie. Dat los je niet zomaar op en vergt een lange termijn oplossing; en het is zeker geen reden om het hele stelsel om te gooien naar individuele potjes. Daar wordt de maatschappelijk welvaart alleen maar minder van. We zullen zien wat 2018 m.b.t. deze problematiek zal brengen. We hebben begin 2018 afscheid genomen van het bestuurslid Arend van Buuren. Arend vond het na meer dan 9 jaar genoeg; hij heeft heel veel gedaan voor het fonds en is zowel secretaris als voorzitter geweest. Wij danken Arend voor de lange periode van inzet in een moeilijke tijd die bijna volledig overlapt werd door de economische en financiële crisis in de wereld. Hij krijgt nu het pensioen waar hij altijd zo hard voor gewerkt heeft en we hopen dat hij er extra van geniet.

Gé Overdevest

Directeur Stichting Pensioenfonds Atos

2. Kerncijfers

Gewezen deelnemers, gewezen deelnemers met voortzetting en pensioengerechtigden per soort

	31-12-2017	31-12-2016	31-12-2015	31-12-2014	31-12-2013
Deelnemers (actieve):					
Middelloon	-	-	-	-	5.381
Eindloon	-	-	-	-	-
KPMG-pensioenregeling	-	-	-	-	-
Gewezen deelnemers met voortzetting*	141	150	171	182	-
		150	171	182	5.381
Gewezen deelnemers	14.255	14.547	14.918	15.298	10.891
Pensioengerechtigden	2.258	2.011	1.758	1.506	1.364
<i>Totaal deelnemers</i>	16.654	<i>16.708</i>	<i>16.847</i>	<i>16.986</i>	<i>17.636</i>
Pensioengerechtigden per soort					
Ouderdomspensioen	1.852	1.634	1.395	1.186	1.051
Nabestaandenpensioen	406	377	363	320	313
Arbeidsongeschiktheidspensioen	62	64	76	84	91
<i>vervolg</i>	31-12-2012	31-12-2011	31-12-2010	31-12-2009	31-12-2008
Deelnemers (actieve):					
Middelloon	5.874	6.169	6.559	7.516	8.543
Eindloon	-	-	2	3	13
KPMG-pensioenregeling	-	-	1	3	6
Gewezen deelnemers met voortzetting*	-	-	-	-	-
	5.874	6.169	6.562	7.522	8.562
Gewezen deelnemers	10.931	10.564	9.882	8.927	7.966
Pensioengerechtigden	1.237	1.104	974	847	705
<i>Totaal deelnemers</i>	<i>18.042</i>	<i>17.837</i>	<i>17.418</i>	<i>17.296</i>	<i>17.233</i>

(vervolg)

Pensioengerechtigden per soort

Ouderdomspensioen	951	853	749	641	525
Nabestaandenpensioen	286	251	225	206	180
Arbeidsongeschiktheidspensioen	87	87	81	83	85

* Het aantal gewezen deelnemers met voortzetting betreft 141 (partieel en volledig) arbeidsongeschikten.
Van deze 141 ontvangen 62 personen een uitkering.

Pensioenuitkeringen

<i>(Bedragen x € 1.000)</i>	2017	2016	2015	2014	2013
Ouderdomspensioen	31.568	28.314	24.997	22.770	22.114
Nabestaandenpensioen	4.809	4.468	4.294	4.125	3.870
Arbeidsongeschiktheidspensioen	413	486	598	628	656
Overige (afkopen)	42	187	52	55	12
	2012	2011	2010	2009	2008
Ouderdomspensioen	21.723	20.444	19.282	16.829	14.452
Nabestaandenpensioen	3.513	3.138	2.800	2.661	2.377
Arbeidsongeschiktheidspensioen	653	781	718	700	769
Overige (afkopen)	11	7	1	24	301

Indexering

<i>(in procenten)</i>	2017	2016	2015	2014	2013
Indexering 75% CPI (afgeleid oktober- oktober)***	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	0,3	0,3	0,6	0,7	1,5
<i>vervolg</i>	2012	2011	2010	2009	2008
Indexering 75% CPI (afgeleid oktober- oktober)***	0,0	0,0	0,0	0,0	1,5
	2,3	1,4	0,4	2,5	1,5

*** Vanaf 2013 tot november 2017 gold als indexatieambitie 75% van de CPI-afgeleid. In de jaren daarvoor was deze ambitie 100% van de CPI-afgeleid.

Premiebijdragen ML en extra bijdragen

<i>(Bedragen x € 1.000)</i>	2017	2016	2015	2014	2013
Premiebijdragen ML**					
Werkgever	-	-	-	182	19.052
Werknemers	-	-	-	20	19.123
Extra bijdragen					
Werkgever	-	-	-	-	115.500
<i>vervolg</i>	2012	2011	2010	2009	2008
Premiebijdragen ML**					
Werkgever	20.528	20.989	23.280	27.299	24.749
Werknemers	20.077	20.730	22.601	26.420	24.888
Extra bijdragen					
Werkgever	4.500	5.800	-	-	56.000

** Betreft de in rekening gebrachte premie. Deze kan afwijken van de daadwerkelijk betaalde premie. Het verschil is een vordering op de werkgever.

3. Verslag van het Bestuur

Inleiding

2017 was een ambivalent jaar. Aan de ene kant waren er veel problemen te overwinnen in de sfeer van de governance met het vorige VO en ook het voornemen tot aanwijzing van DNB heeft veel extra werk veroorzaakt vanaf september. Dit alles heeft voor veel extra vergaderuren van het bestuur gezorgd. Aan de andere kant maakte een iets stijgende rente en stijgende aandelenkoersen het op financieel gebied een aangenaam jaar. De actuele dekkingsgraad steeg naar 108,2%. Het bestuur heeft vanaf 2015 een langetermijnbeleid gevoerd gericht op kapitaalbehoud en de overtuiging gehad dat de rente nooit zo laag kon blijven als in 2015. Nu de niveaus van dat jaar verlaten zijn en de rente langzaam omhoog kruipt, begint deze strategie haar vruchten af te werpen. In de VS stijgt de korte rente nu al tweeënehalf jaar. Als de komende jaren de ECB haar 'quantitative easing' beleid (het opkopen van obligaties om de rente laag te houden) gaat afbouwen, verwachten wij dat de rente zal stijgen en als dat gebeurt dan is de beleggingsportefeuille van het fonds daarop voorbereid. Het fonds staat er nu relatief goed voor, heeft meer geld dan ooit en staat vergeleken met andere fondsen in de middenmoot qua dekkingsgraad. Om die reden gaat het fonds proberen na 2018 weer te beginnen met indexeren, wanneer de dekkingsgraad boven de 110% uitstijgt. Het herstelplan-rekenmodel voorspelt nu dat we in 2020 een dekkingsgraad hebben die hoger is dan de vereiste dekkingsgraad. Of dat sneller gebeurt, hangt af van de rente en, die loopt sinds eind 2016 langzaam op en maakte in december 2017 en januari 2018 zelfs kleine sprongetjes omhoog. De opmars is sindsdien weer gestokt, maar als de ECB in september stopt met het massaal opkopen van obligaties, dan zal dat zeker ook zijn effecten hebben op de obligatiemarkten en de rente waarmee het fonds de verplichtingen moet berekenen.

Het jaar 2017 is voor het bestuur vooral gekenmerkt door 2 slepende kwesties: een escalerend conflict met het Verantwoordings Orgaan (VO) over een integriteitsissue en toenemende onvrede bij De Nederlandsche Bank (DNB) over het tempo waarin SPA-aanbevelingen van DNB aangaande de governance en het beleggingsbeleid implementeerde. Het bestuur heeft gepoogd het conflict met het VO op te lossen m.b.v. mediation maar het VO heeft daaraan niet mee willen werken. Gelukkig hebben de verkiezingen in 2017 van nieuwe VO leden het conflict opgelost. DNB heeft SPA tot meer tempo gedwongen door een bestuurlijke maatregel ('voornemen tot aanwijzing') in september 2017 gevolgd door een aanwijzing in december 2017. Zowel het voornemen tot aanwijzing als de aanwijzing zelf kwamen voor het bestuur onverwacht. In de aanwijzing vraagt DNB aan het bestuur om 4 gedragslijnen uit te voeren, die voor SPA de volgende acties met zich brachten:

1. SPA heeft een kwetsbaarheden-analyse opgesteld waarmee aangetoond dat de organisatie van het pensioenbureau op passende wijze – met voldoende capaciteit - ingericht is.
2. SPA heeft m.b.t. de uitgevoerde ALM-studie deels niet eerder aan DNB overhandigde informatie alsnog toegestuurd om de studieresultaten meer uitgebreid toe te lichten en op

verzoek van DNB aanvullende negatieve toekomstscenario's door laten rekenen. Daarnaast zijn er "investment cases" opgesteld; dit zijn beschrijvingen van de beleggingscategorieën waarin nog eens separaat en expliciet wordt opgeschreven waarom die categorieën geschikt en aantrekkelijk zijn voor het fonds om in te beleggen.

3. SPA heeft met documenten onderbouwd aan DNB laten zien dat de risicohouding met het verantwoordingsorgaan is afgestemd en heeft m.b.v. een nadere studie de strategische asset allocatie anders ingericht in het beleggingsbeleid, waarbij met name ook de bandbreedtes die per beleggingscategorie golden zijn ingeperkt.
4. SPA heeft haar kwalitatieve criteria voor de evaluatie van het vermogensbeheer ietwat uitgebreid en per criterium de impliciete weging die daar aan werd gegeven geëxpliciteerd. Voorts zijn de 2017 resultaten van de jaarlijks uitgevoerde evaluatie aan DNB ter beschikking gesteld.

Het bestuur heeft opvolging gegeven aan de 4 gedragslijnen en op het moment van schrijven van dit verslag heeft DNB kenbaar gemaakt dat de punten 1 en 4 geheel en adequaat opgevolgd zijn, dat er nog een paar aanvullende vragen zijn t.a.v. punt 2 en dat, in relatie tot die vragen, nog niet beoordeeld kan worden of punt 3 geheel en adequaat is opgevolgd. Het bestuur heeft de beantwoording van de aanvullende vragen op 15 juni 2018 ingediend bij DNB.

Het bestuur nam na ruim 9 jaar ook afscheid van haar bestuurslid Arend van Buuren. Het fonds is hem heel veel dank verschuldigd: hij bekleedde bijna 8 jaar de functie van secretaris en bijna twee jaar hanteerde hij de voorzittershamer en was gedurende vele roerige jaren bij het fonds betrokken. Tot zijn grootste verdiensten behoorde zeker ook de afscheiding van de werkgever, waar hij persoonlijk een belangrijke bijdrage leverde aan het regelen van een mooie deal met een goede afkoopsom. Het bestuur hoopt dat hij nog lange tijd van een goed pensioen bij SPA mag genieten.

3.1 Algemeen

3.1.1 Macro economische ontwikkelingen in 2017

Nederland kwam net als de VS en enkele andere landen in 2017 eindelijk echt uit de crisis. Het Nederlands Bruto Binnenlands Product (BBP) groeide weer. In Europa is duidelijk sprake van herstel en gematigde groei, al blijven de problemen in de zuidelijke landen aanwezig. De VS kon ook in 2017 de gunstige lijn van de afgelopen jaren doorzetten en daar is de rente hoger komen te liggen dan de vorige jaren. Een duidelijk signaal dat de economische cycli in de wereld niet dood zijn; ook Europa zal deze cyclus weer doorlopen en daar richt het beleid van het fonds zich op.

De belangrijkste invloed op de markten in 2017 bleef het wereldwijde monetaire beleid. Gedurende het jaar bleef het monetaire beleid in de EU en Japan verruimend en daarmee ondersteunend aan de economische groei. In de Verenigde Staten koos de Federal Reserve om de rentetarieven te

blijven verhogen, maar doet dat zo voorzichtig, voorspelbaar en rustig dat de financiële markten er over het algemeen ook rustig op reageren.

Maar de effecten zijn ondertussen substantieel: de 2 jaars rente steeg in de Verenigde Staten sinds de zomer van 2016 met 1,8%. Als een dergelijke stijging zich de komende 2 jaar ook in de EU gaat voordoen, gaat de pensioenwereld er heel anders uitzien.

Vrijwel alle aandelenmarkten in de ontwikkelde markten sloten het jaar af met positieve resultaten. In lokale valuta waren er sterke resultaten in het Verenigd Koninkrijk, de VS en Japan. In de Eurozone was het resultaat nog bescheiden, maar de Nederlandse AEX deed het wel goed.

De opkomende markten eindigden 2017 eveneens in de plus, mede als gevolg van de verzwakking van de dollar.

Staatsobligaties in de ontwikkelde landen kenden een stabiel jaar, maar de meeste markten beëindigden 2017 negatief (d.w.z. de rente steeg waardoor het rendement op de obligaties daalde). De rente op de Duitse 10-jaars staatsobligatie steeg met 0,15% en de 30-jarige yield steeg met 0,21%. De rest van de eurozone ontwikkelde zich in lijn met Duitsland.

Amerikaanse staatsobligaties daarentegen waren al eerder iets gestegen. De korte termijn obligaties eindigden het jaar in de rode cijfers, als gevolg van de Federal Reserve renteverhoging. Het rendement op de 10-jarige Treasury steeg echter slechts met 0,05% en lag er dus nog stabiel bij: de markt gelooft in herstel, maar nog niet in lange termijn hogere inflatie. De 30-jaars obligaties daalde in 2017 zelfs met 0,2%, maar in april 2018 was die daling grotendeels weer goedge maakt.

Mede door de aanhoudende economische groei en stijgende bedrijfswinsten hebben de meeste beleggingscategorieën een positief rendement gegenereerd in 2017.

De Nederlandse pensioenfondsen hebben hier in 2017 van geprofiteerd en verkeren hierdoor in een betere vorm. De aandelenkoersen stegen per saldo en de rente steeg licht waardoor de volgens het DNB-model berekende verplichtingen enigszins afnamen. Dit leidde uiteindelijk tot een positief effect op de dekkingsgraden van de pensioenfondsen. Heel veel fondsen kwamen – net als SPA – weer boven de minimaal vereiste dekkingsgraad van 103,6% of zelfs boven het vereist eigen vermogen. Zo mooi was het bij SPA nog niet, maar het herstelplan werd wel netjes gehaald.

3.1.2 Algemeen Pensioenbeleid

Levensverwachting

De verplichtingen van SPA moeten volgens de Pensioenwet worden berekend met de meest recente prognosetabellen (sterftetafels waarin ook de trend verdisconteerd is). Die prognosetabellen laten jaren achtereen zien dat de levensverwachting gestegen is en in de toekomst verder zal stijgen. In 2017 zijn de laatste levensverwachtingen door het CBS gepubliceerd; de nieuw berekende overlevingskansen zijn iets soberder dan de laatst bekende. In Nederland gebruiken de meeste pensioenfondsen echter alleen de prognoses van het Actuarieel Genootschap (AG), dat eens in de twee jaar nieuwe overlevingstafel publiceert. In 2018 zal het AG weer met nieuwe prognosetafels

komen en SPA zal zoals altijd deze nieuwe prognosetafels direct laten verwerken in de berekening van de verplichtingen en zodoende in de actuele dekkingsgraad. Het is nog even afwachten of de meer sobere cijfers van het CBS ook in de prognoses van het AG terugkomen. Ook bij SPA zou dat dan kunnen leiden tot een positief resultaat op de voorziening en dus een iets hogere beleidsdekkingsgraad.

Pensioenregister

In het pensioenregister kan eenieder zien hoe hoog de totale oudedagsvoorziening is, bij welke pensioenuitvoerder het pensioen is opgebouwd en waar hij/zij terecht kan voor meer informatie. Iedere Nederlander tussen de 15 en 65 jaar met een Burgerservicenummer en een DigiD kan nu inloggen in het pensioenregister (www.mijnpensioenoverzicht.nl). Hier kan men een overzicht opvragen van zijn of haar (opgebouwde) pensioenrechten en AOW. Eind 2016 is mijnpensioenoverzicht.nl uitgebreid. Men kan nu ook zien wat men netto aan pensioen en AOW overhoudt. SPA levert jaarlijks daarvoor de juiste informatie aan.

FTK en wijzigingen in de regels

Het pensioenkapitaal wordt tot op heden op de pensioendatum omgezet in een vaste levenslange pensioenuitkering. Kenmerkend voor ATOS BP is dat de hoogte van het pensioenkapitaal op de pensioendatum en de hoogte van de, uit het pensioenkapitaal te verkrijgen, vaste pensioenuitkering op dit moment nog niet vaststaan. De hoogte van de vaste pensioenuitkering is onder andere afhankelijk van het rendement op de beleggingen, de hoogte van de marktrente en de levensverwachting op het moment dat men met pensioen gaat. Als u op uw pensioendatum een vaste levenslange pensioenuitkering aankoopt, dan heeft u de zekerheid dat u dat vaste bedrag aan pensioen ontvangt, zolang SPA niet tot korten moet overgaan.

Nadeel van de vaste pensioenuitkering is dat deze momenteel vanwege de historisch lage rente niet zo hoog is. Om een kans te bieden om ondanks de huidige lage rente een beter pensioenresultaat met het Atos BP-kapitaal te halen heeft de overheid eerst de pensioenknp geïntroduceerd en in 2017 de Wet Verbeterde Premiereregeling.

Pensioenknp

SPA bood gewezen deelnemers die kapitaal hebben opgebouwd in de beschikbare premiereregelingen op het moment van pensionering in 2017 voor het laatst de mogelijkheid van een 'beleggingsknp' aan. De regeling was bedoeld voor aankomende gepensioneerden die door de lage stand van de rente minder pensioen kunnen aankopen van het BP-kapitaal dan zij hadden voorzien. Voor degenen die de pensioenknp hebben gebruikt valt het resultaat van de knip tot op heden vaak tegen; dit komt hoofdzakelijk doordat de rente sinds de introductie is blijven dalen; alleen in 2017 ging het iets beter. Het aantal deelnemers is overigens zeer beperkt en de regeling is gestopt in 2017. Als opvolger van de Pensioenknp is de Wet verbeterde premiereregeling in 2017 ingevoerd.

Wet Verbeterde Premiereregeling

Veel gewezen deelnemers nemen deel aan de Beschikbare Premiereregeling (ATOS BP) van SPA, waarin zij een pensioenkapitaal hebben opgebouwd dat voor hun rekening en risico wordt belegd. Met dit pensioenkapitaal moeten zij op de pensioendatum een pensioenuitkering aankopen. Bij het beleggen van het pensioenkapitaal in ATOS BP is er de keuze uit beleggen volgens het Life Cycle beleggingsprofiel, waarbij het beleggingsrisico wordt afgebouwd naarmate de pensioendatum nadert, of beleggen volgens het Self Select profiel, waarbij de deelnemer zelf het beleggingsrisico bepaalt.

De Wet Verbeterde Premiereregeling biedt de mogelijkheid om door te beleggen na de pensioendatum en daarbij een variabele pensioenuitkering in plaats van een vaste pensioenuitkering te ontvangen. SPA biedt niet de mogelijkheid om door te beleggen na de pensioendatum en daarbij een variabele pensioenuitkering te ontvangen, maar biedt wel aan om op doorbeleggen te anticiperen door middel van een Life Cycle Doorbeleggen. Daarin wordt het risico niet geheel afgebouwd maar kunnen deelnemers tot de pensioendatum voor een deel in aandelen blijven beleggen. Die mogelijkheid van beleggen in de Life Cycle Doorbeleggen is sinds september 2017 beschikbaar bij SPA. Voordeel van doorbeleggen na pensioendatum is dat naar verwachting gemiddeld genomen een hogere pensioenuitkering wordt verkregen. De keerzijde is dat het pensioen daardoor variabel en risicovoller en zodoende onzekerder wordt. Voor de één zal het daarom gunstig uitpakken en voor de ander misschien ongunstig. Bij een hogere rente dan het huidige niveau is het nut van een variabele pensioenuitkering ten opzichte van een vaste pensioenuitkering daarnaast een stuk lager of nihil.

Alle gewezen deelnemers die deelnemen aan de ATOS BP regeling hebben een brief gekregen over de gevolgen die de Wet Verbeterde Premiereregeling heeft voor hen en welke keuzemogelijkheden zij hebben bij het fonds. Op de website is daarnaast meer uitgebreide informatie beschikbaar. Zoals het bestuur al verwachtte hebben tot op heden nog niet veel mensen (<2%) gebruik gemaakt van de mogelijkheid die de Wet Verbeterde Premiereregeling biedt. Overigens konden en kunnen deelnemers door middel van Self Select altijd hun eigen BP-portefeuille samenstellen en daarmee ook anticiperen op doorbeleggen na pensioendatum.

3.2 Beleidsontwikkelingen bij het fonds

3.2.1 Missie, visie en strategie

Het bestuur van SPA heeft in 2017 haar missie geherformuleerd m.b.t. de indexatie-ambitie (van 75% naar 100%):

Missie: De Stichting Pensioenfonds Atos (SPA) stelt zich ten doel pensioenen te verstrekken ten behoeve van (gewezen) werknemers van Atos en hun nabestaanden. SPA streeft naar duurzame toeslagverlening (indexatie) op pensioenen welke voortvloeien uit

uitkeringsovereenkomsten van de gewezen deelnemers van (tenminste) 100% van de CPI (*) en naar optimale pensioenen welke voortvloeien uit premieovereenkomsten van de deelnemers.

Visie: SPA organiseert het vermogensbeheer zodanig dat de duurzame toeslagverlening gehaald kan worden en houdt daarbij rekening met de looptijd van de verplichtingen om de pensioenen op de overeengekomen momenten uit te betalen. SPA wil als 'gesloten' pensioenfonds een betrouwbaar én sober fonds zijn: betrouwbaar in de levering van pensioenen, sober in de franje daar rondom. SPA vindt effectiviteit en efficiency de belangrijkste criteria voor de administratie van de pensioenverplichtingen aan de gewezen deelnemers en van de uitkering van pensioenen.

SPA informeert de gewezen deelnemers op heldere wijze over hun rechten, voor hen relevante regelgeving en over de implicaties daarvan; daarbij hanteert SPA de voorgeschreven communicatiemiddelen en -methoden, zonder onnodige kosten te maken. Tevens wil SPA een goede verstandhouding waarborgen met het Verantwoordingsorgaan, de relevante toezichthouders en de voormalige sponsor (Atos), waarbij het fonds zijn onafhankelijke positie niet uit het oog verliest.

Strategie: SPA ziet als haar belangrijkste onderdeel voor de uitvoering en realisatie van haar missie en visie een goed vermogensbeheer te organiseren dat leidt tot duurzame toeslagverlening met adequaat risicomanagement, binnen de kaders van de Pensioenwet en toepasselijke regelgeving. Daartoe heeft SPA een dynamisch anticyclisch beleggingsbeleid geformuleerd en vastgelegd in de ABTN. SPA onderscheidde 2 doelportefeuilles waarvan de return portefeuille (RP) tot doel had om (tenminste) 2,8% meer rendement te maken dan de UFR-rente van de verplichtingen in 2017. De risk control portefeuille (RCP) had tot doel om de UFR-rente van de verplichtingen te matchen met een minimum aandeel van 20%, waarbij de matching doelstelling gecombineerd wordt met een dynamisch anticyclische beleid t.a.v. de mate waarin gematcht wordt.

SPA liet het dynamisch anticyclisch beleggingsbeleid uitvoeren in vier á vijf deelportefeuilles door verschillende ervaren vermogensbeheerders. SPA stelt daartoe mandaten op en monitort de performance van de vermogensbeheerders op deelportefeuille niveau; SPA bewaakt daarbij de anticyclische invalshoek.

SPA is voornemens minimaal tot 2023 als zelfstandig 'gesloten' fonds te blijven functioneren en zal zich alsdan beraden op de mate van zelfstandigheid in de verdere toekomst.

Het bestuur is van mening dat het er slechts deels in geslaagd is de in de missie, visie en strategie gestelde doelen te bereiken. In dit jaarverslag wordt uitgebreid beschreven op welke wijze en in hoeverre de gestelde doelen zijn bereikt.

Kort samengevat kan gesteld worden dat de visie en strategie vrijwel gerealiseerd worden maar de missie om te streven naar een duurzame toeslagverlening op de pensioenen van voorheen 75% en nu (tenminste) 100% van de CPI (*) niet gelukt is. Wel denkt het bestuur dat het gevoerde beleid de basis legt voor duurzame volledige indexatie in de toekomst.

3.2.2 Herstelplan

SPA heeft sinds 2015 een reservetekort en heeft bij DNB een herstelplan ingediend. Het herstelplan ging uit van een herstelperiode van 12 jaar waarbinnen het VEV¹ dat SPA gezien de samenstelling van haar beleggingen in het kader van de voorzieningen voor risico van SPA aan moet houden, weer op het gewenste niveau moeten zijn. De belangrijkste genomen herstelmaatregel in het ingediende herstelplan is dat er voorlopig wordt afgezien van indexatie. Volgens de laatste evaluatie van het ingediende plan zal het fonds in 2020 weer uit herstel zijn. Het geactualiseerde plan dat in maart 2018 is ingediend zat precies op schema. Door de gestegen rente en het positieve rendement op aandelen verloopt het herstel zoals gewenst. Het herstelplan is echter wel gebaseerd op een model met een mathematische lineaire ontwikkeling die zich in de werkelijkheid nooit voordoet. Het herstel zou dus net zo goed in 2019 al kunnen plaatsvinden, als in 2021. Als de rente nog een jaar laag blijft en de aandelenmarkten niet significant stijgen, kan de beleidsdekkingsgraad op of rond de 108% blijven hangen en gaat het herstel dan dus ook langer duren. Omdat vanaf 2017 herstel 10 jaar mag duren, zit er nog voldoende rek in het herstelplan. Een eventuele korting door bijvoorbeeld koersdalingen kan echter jammer genoeg nooit met zekerheid worden uitgesloten. De kans daarop is echter wel weer iets kleiner geworden door de goede resultaten in 2017.

3.2.3 Evaluatie financieel beleidskader: ALM-studie

In 2017 heeft een ALM-studie plaatsgevonden. Het bestuur dient regelmatig te evalueren of het bestaande beleidskader nog voldoet. De huidige reglementen zijn daarbij het uitgangspunt. Het instrument voor deze evaluatie is een zogenaamde "Asset and Liabilities Management" (ALM) studie. De ALM geeft sturing voor het managen van de beleggingen versus de verplichtingen. In deze studie worden verwachtingen zoals de ontwikkeling van het gewezen deelnemers-bestand en het verwachte verloop van het aantal gewezen deelnemers in verband gebracht met externe ontwikkelingen, zoals de verwachtingen ten aanzien van levensverwachting, economische groei, inflatie, rente- en beleggingsopbrengsten. Een groot aantal scenario's wordt doorgerekend. Een gemiddelde verwachting met spreidingen daar omheen is daarvan het resultaat. Een ALM-studie geeft modelmatige antwoorden op vragen zoals: wat gebeurt er naar verwachting met de toeslagverlening (indexatie) en hoe zal de dekkingsgraad zich gemiddeld genomen ontwikkelen en wat is de te verwachten spreiding in de uitkomsten? Ook uit de haalbaarheidstoets en het herstelplan volgt overigens vrijwel dezelfde informatie.

In de ALM-studie is gezien hoe het beste pensioenresultaat gehaald kan worden o.b.v. de gekozen risicohouding en uitgaande van een beperkte kortingskans en beperkte omvang van die mogelijke korting mocht die kans zich toch voordoen. Voor de risicohouding was een VEV-bandbreedte van 8% tot 22,5%² gekozen en een ondergrens voor het pensioenresultaat van 90%, conform de al

¹ Het Vereist Vermogen is gelijk aan de (conform DNB-regels) berekende pensioenverplichtingen, inclusief een opslag voor het beleggingsrisico en verzekeringstechnisch risico.

² VEV berekend exclusief BP-kapitaal; inclusief is dat een bandbreedte van ongeveer 6 – 20.

eerder met het Verantwoordingsorgaan in het kader van de aanvangshaalbaarheidstoets afgesproken ondergrens voor het pensioenresultaat.

Bij de ALM-studie zijn veel beleggingsstrategieën met elkaar vergeleken. Daarbij is bezien wat het beste rentehedge-percentage zou zijn, of er een dynamische rentestafel gebruikt zou moeten worden en zo ja, welke rentehedgestafel daarbij het beste gebruikt zou kunnen worden en hoe de zakelijke waarden portefeuille het beste beheerd kan worden. Uit het onderzoek komt naar voren dat een dynamisch beleid tot de beste resultaten gaat leiden.

Als start-rentehedgepercentage kwam uit de vergelijking van een start met 60, 40 of 20% dat een rentehedgepercentage van 20% in combinatie met een dynamisch rentehedgebeleid, de beste resultaten opleverde. Voorts werd vastgesteld dat binnen het risicobudget van een VEV van maximaal 22,5% er maximaal voor 45% in zakelijk waarden kan worden belegd. Ook voor de zakelijkewaardenportefeuille kwam uit de studie dat een dynamisch beleid tot een iets beter pensioenresultaat zou leiden, al was het effect van deze beleggingscategorie niet zo groot als die van de dynamische rentehedge.

Als start voor het percentage zakelijke waarden werd na een vergelijking met alternatieven de huidige zakelijke waarden portefeuille genomen, mede omdat die o.b.v. de meest recente inzichten in relatie tot de actuele economische omstandigheden tot stand is gekomen. Dit betekende, voor nu, dat er gericht wordt op een VEV van ongeveer 16,5%³). Het nieuwe met de ALM-studie onderbouwde beleid is in een aanvangshaalbaarheidstoets doorgerekend (zie elders) en de uitkomsten waren bevredigend: een (mediaan) pensioenresultaat van 100% en geen al te grote afwijkingen indien zich een negatief scenario voordoet.

Het beleggingsbeleid wordt gewijzigd m.b.t. de vrijheden die vermogensbeheerders krijgen binnen hun mandaten; zij worden aan veel kleinere bandbreedtes m.b.t. een aantal asset categorieën gehouden, waardoor er ook sprake is van meer rigide (richt)niveaus. Dit was een direct gevolg van een aanwijzing van DNB, die de bandbreedtes waarover de vermogensbeheerders konden beschikken te breed vond.

Prudent person-regel

In 2017 heeft er wederom een beoordeling plaatsgevonden van de mate waarin aan de prudent person-regel wordt voldaan. Die beoordeling is tegelijkertijd met het afronden van de ALM-studie en het herschrijven van het strategisch beleggingsbeleid gebeurd. Ook is de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN) op diverse plaatsen aangepast.

Haalbaarheidstoets

SPA heeft ook in 2017 weer de (jaarlijkse) haalbaarheidstoets uitgevoerd conform de sinds 2015 geldende nieuwe wettelijke eisen. Daarbij wordt bezien of het beleid en de doelstellingen haalbaar

³ Exclusief BP kapitaal.

zijn binnen een door DNB voorgeschreven model.⁴ Met de haalbaarheidstoets wordt jaarlijks berekend:

- wat het (theoretisch conform het DNB model) verwachte pensioenresultaat op fondsniveau vanuit de actuele dekkingsgraad (DG) is. Dit resultaat zou inzicht moeten geven in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden. Bij de aanvangs-haalbaarheidstoets was dit resultaat 95%. De uitkomst was primo 2017 wederom 95%; en
- of het pensioenresultaat op fondsniveau in een "slecht weer"-scenario niet te veel afwijkt van het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau. De afwijking bleef met 43% in 2017 niet binnen de gestelde grens van 40%. Alhoewel dit verschil niet heel groot is - en juist dit criterium van de toets ongunstige effecten heeft als je een gesloten fonds bent en geen premie meer ontvangt - moet er volgens de afspraken overlegd worden met het Verantwoordingsorgaan over deze uitkomst. Dit overleg is door de problemen die er waren met het Verantwoordingsorgaan n.a.v. de niet correct verlopen bestuurskandidaat-verkiezingen niet tot stand gekomen.

Ondertussen heeft het bestuur in Q1 2018 de jaarlijkse haalbaarheidstoets voor 2018 laten uitvoeren alsmede een nieuwe aanvangs-haalbaarheidstoets o.b.v. het - per 1 juli in te voeren - vernieuwde beleggingsbeleid laten doen. Zowel uit de jaarlijkse haalbaarheidstoets o.b.v. het lopende beleggingsbeleid als uit de aanvangshaalbaarheidstoets o.b.v. het toekomstige beleid blijkt dat het pensioenresultaat verbetert t.o.v. verleden jaar en boven de ondergrens van 90% blijft. Ook blijkt dat de "slecht weer"-scenario uitkomst niet te veel afwijkt van het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau en onder de eerder afgesproken grens van 40%⁵ blijft. Zowel het huidige beleid als het toekomstige beleid sluiten volgens de toets derhalve goed aan bij de ambities en doelstellingen van het fonds. De aanvangs-haalbaarheidstoets o.b.v. het nieuwe beleid laat een pensioenresultaat van precies 100% zien, wat veronderstelt dat er gemiddeld op lange termijn een geïndexeerd pensioen kan worden uitgekeerd o.b.v. dit beleid.⁶ De haalbaarheidstoets is ter beschikking gesteld aan het VO en die heeft in haar reactie geen opmerkingen of bezwaren.

Toelichting actuariële analyse en oordeel waarmerkend actuaris

Tabel: actuariële analyse, resultaten en deelresultaten

⁴ Met de haalbaarheidstoets wordt niet het risicoprofiel bepaald; dat gebeurt aan de hand van een ALM-studie bij het vaststellen van de risicohouding (het risicobudget) en het beleggingsbeleid.

⁵ Die 40% maximale afwijking is overigens ook een keuze; er zijn ook fondsen die 45% hebben.

⁶ Op basis van dit theoretische model. In de werkelijkheid is daar geen enkele garantie voor en kan het dus slechter uitpakken. Aan de andere kant kan het ook nog beter worden als er meer inhaalindexatie kan plaatsvinden.

	2017	2016	2015	2014	2013
Beleggingsopbrengsten	59.520	117.989	29.045	426.221	-58.864
RTS effect	29.974	-185.739	-113.139	-343.562	62.406
Premie	0	0	0	-127	110.846
Waardeoverdrachten	165	548	1.939	1.253	3.220
Kosten	0	0	0	0	-230
Uitkeringen	-55	-3	-7	-17	63
Sterfte	760	-515	-1.068	251	2.890
Arbeidsongeschiktheid	92	222	3.315	2.074	241
Overige kanssystemen	109	224	-804	6.832	-273
Toeslagverlening	0	0	0	0	0
Overige incidentele mutaties	0	-3.287	154	13.001	-7.500
Andere oorzaken	222	2	400	176	32.240
Totaal resultaat	90.787	-70.559	-80.165	106.102	145.039

Het totaalresultaat was positief in 2017. Dit werd vrijwel geheel gerealiseerd door het positieve resultaat op de beleggingen en de daling van de rekenrente (de rts), die voor lagere verplichtingen zorgde. Van de overige posten was alleen het resultaat op sterfte significant; dat was na 2 jaar negatief weer positief wat niet alleen ten goede kwam aan de dekkingsgraad maar ook nog weer eens bevestigde dat de tabel die SPA gebruikt (Mercer hoog) adequaat is.

Uit de solvabiliteitstoets volgt dat er geen dekkingstekort is maar wel een reservetekort. Het VEV is 12,6%, terwijl het aanwezig eigen vermogen 7,7%.

Oordeel waarmerkend actuaris over de financiële positie

De waarmerkend actuaris is van mening dat de technische voorzieningen overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien als toereikend zijn vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

De waarmerkend actuaris is van oordeel dat niet voldaan wordt aan artikel 132 van de Pensioenwet omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen. De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch tenminste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen. De vermogenspositie is naar zijn mening voldoende, daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen beperkt zijn.

3.2.4 Beleid "beschikbare premie"-regeling

In Atos BP wordt het opgebouwde kapitaal op de pensioendatum omgezet in levenslang ouderdomspensioen. De hoogte van het levenslang ouderdomspensioen is afhankelijk van de waarde van de beleggingen op die datum, van de levensverwachting en van de rente op dat moment.

Zorgplicht

Volgens de Pensioenwet heeft SPA een zorgplicht bij individuele pensioenopbouw op beleggingsbasis. Dit houdt in dat het fonds de gewezen deelnemers (met voortzetting) dient te wijzen op de gevolgen van de door hem/haar genomen beleggingsbeslissing. Kort gezegd moeten beleggingsrisico's worden beheerst met het oog op de naderende pensioendatum. Dit betekende simpel samengevat dat de risico's werden afgebouwd naarmate de pensioendatum dichterbij kwam, waarbij de standaardregel werd gehanteerd dat obligaties minder risicovol zijn dan aandelen en cash weer minder risicovol dan obligaties. Door de zeer uitzonderlijke situatie met de rente, die voor veel looptijden naar 0% en lager is gegaan, gaat die standaardregel niet meer altijd op. Het risico van een slecht rendement met obligaties is ernstig toegenomen, zowel door een lage directe opbrengst als dat de kans op koersdalingen als gevolg van rentestijgingen een stuk groter is geworden. En nu de Wet Verbeterde Premiereregeling is ingevoerd, is dit uitgangspunt van risico afbouwen niet meer zo een eenduidige regel; immers men kan kiezen om tot de pensioendatum meer in aandelen belegd te blijven d.m.v. een Life Cycle Doorbeleggen, maar men kan ook in Self select dit zelf regelen. En de wet vindt het dus niet meer automatisch logisch om het risico zo volledig af te bouwen als voorheen de norm was, maar vindt het dus een reële optie om risico te blijven lopen tot op de pensioendatum. De norm "beleggingsrisico's moeten worden beheerst met het oog op de naderende pensioendatum" heeft een andere reikwijdte gekregen, die nu niet meer uniform is maar veel meer afhankelijk van de 'risk appetite' van de gewezen deelnemer. Het aanschrijven van de gewezen deelnemers met een BP-kapitaal zal dus genuanceerder moeten gebeuren. Hetzelfde geldt echter andersom; gewezen deelnemers die in de Life Cycle zitten, willen misschien toch nog meer risico nemen aan het einde van de Life Cycle, mede door de lage rente die op cash (het liquiditeitenfonds) gegeven wordt.

In het kader van de zorgplicht zijn in dit kader degenen aangeschreven die in de periode oktober 2017 – september 2018 59 jaar oud worden. Zij gaan, indien zij in Life Cycle beleggen, in dat jaar met hun beleggingen volledig in het liquiditeitenfonds. SPA heeft een brief gestuurd om hen te attenderen op het feit dat zij conform het Life Cycle beleggingsplan vanaf september 2017 voor een relatief lange tijd voor 100% in het liquiditeitenfonds zullen gaan deelnemen. Omdat het liquiditeitenfonds door de situatie op de financiële markten zeer lage en sommige jaren zelfs negatieve rendementen kent en omdat de pensioenleeftijd voor hen van 62,5 naar 65 is opgeschoven en ze misschien zelf pas op hun 66ste of 67ste met pensioen gaan, worden deze personen erop geattendeerd dat het pensioenkapitaal voor - afhankelijk van de leeftijd waarop men met pensioen gaat - 3,5 tot 7 jaar in het liquiditeitenfonds belegd gaat worden. Met name voor 58 en 59-jarigen die van plan zijn om pas op hun 65ste of nog later met pensioen te gaan, is een alternatief dan zeker te overwegen. De groep is gewezen op de mogelijkheid om naar Self select over te stappen en het kapitaal toch nog voor enkele jaren anders te beleggen. Vanzelfsprekend zitten daar ook risico's aan, die eenieder voor zichzelf moet inschatten. Hierbij wijst het fonds erop dat de gangbare theorie ervan uit gaat dat obligaties minder risicovol zijn dan aandelen, maar dat dit in bepaalde economische omstandigheden zeker niet het geval hoeft te zijn. Zo zijn er veel

economen die er in de huidige situatie op wijzen dat door de historisch extreem lage rentestand, de kans groot is dat er flinke koersverliezen kunnen worden geleden op obligaties.

Veel gewezen deelnemers (met voortzetting) worstelen daarom met de vraag of ze toch nog een aantal maanden of jaren weer in aandelen of obligaties moeten beleggen, teneinde een positief resultaat te halen. Dit biedt uitzicht op betere resultaten, maar draagt natuurlijk ook een risico op slechtere resultaten in zich. SPA wil en mag hier niet over adviseren en raadt gewezen deelnemers (met voortzetting) daarom altijd aan om advies in te winnen bij een professioneel adviseur.

3.2.5 Uniform Pensioen Overzicht (UPO)

SPA is verplicht om tijdig een Uniform Pensioen Overzicht (UPO) aan de gewezen deelnemers te versturen. De model-UPO's voorzien (nog) niet in een hybride-regeling zoals Atos ML en BP. In verband daarmee is het noodzakelijk twee UPO's te verstrekken: een UPO voor Atos ML (een uitkeringsovereenkomst), en een UPO voor Atos BP (een premieovereenkomst). In 2014 is aan alle gewezen deelnemers een UPO uitgereikt. Omdat het fonds nu gesloten is zal eenieder pas na 5 jaar, dus in 2019, wederom een UPO krijgen. In die tussentijd verandert er ook weinig; alleen als er een toeslag wordt verleend stijgen de cijfers overeenkomstig, maar dat was de afgelopen jaren niet aan de orde en zal het komende jaar ook nog niet aan de orde zijn. De UPO zal in 2019 qua financiële gegevens voor de meeste gewezen deelnemers derhalve niet of nauwelijks afwijken.

3.2.6 Waardeoverdrachten

Ultimo 2017 waren er bij SPA geen wachtlijsten meer van gewezen deelnemers die om waardeoverdracht hadden verzocht, maar welke nog niet waren afgerond. De dekkingsgraad was heel 2017 meer dan 100% en daarom zijn alle ingediende verzoeken tot waardeoverdracht (het zogenaamde overhevelen van de opgebouwde pensioenaanspraken naar de pensioenuitvoerder van een nieuwe werkgever) ook gehonoreerd in 2017. De verwachting is dat nieuwe verzoeken ook allemaal in 2018 worden afgehandeld.

De mogelijkheid tot waardeoverdracht is bij een dekkingsgraad lager dan 100% niet toegestaan om benadeling van 'de achterblijvers' in SPA te voorkomen. SPA is verplicht om bij een waardeoverdracht 100% van de aanspraak over te dragen. En indien er geen 100% van de aanspraak aan vermogen aanwezig is, gaat dit ten koste van 'de achterblijvers'. SPA mag in dat geval niet meewerken aan een verzoek tot individuele waardeoverdracht. Dit was in 2017 niet het geval.

3.2.7 Reglementen, Statuten, Uitvoeringsovereenkomst en de ABTN

3.2.7.1 Eindloonregelingen en Atos ML en BP (voorheen Oriflex ML en BP)

In de pensioenregelingen van het fonds hebben zich in 2017 geen wijzigingen voorgedaan.

3.2.7.2 Statuten

In het boekjaar zijn in Q1 en Q4 2017 enkele wijzigingen doorgevoerd in de statuten. Het bestuur had een aantal redenen om over te gaan tot het wijzigen van de statuten:

- Het borgen dat het bestuur haar verantwoordelijkheid kan nemen m.b.t. het zorgdragen van de tijdige vervulling van vacatures en de tijdige organisatie van de fondsorganen;
- Het bevorderen van de continuïteit en geschiktheid (deskundigheid, betrouwbaarheid en competenties) in het bestuur;
- Het versterken van het democratische gehalte en de structuur van de verkiezingen;
- Het voorkomen van onregelmatigheden in verkiezingsprocedures;
- Het bevorderen van de mogelijkheid van leden van het Verantwoordingsorgaan om zich te kandidaturen voor het bestuur zonder de schijn van belangenverstrengeling tegen te hebben;
- Het verstevigen van het onderlinge karakter van SPA;
- Het waarborgen van de naleving van de opzet en doel van de wet, de statuten en de reglementen;
- Het versterken van de positie van verkozenen in een Verantwoordingsorgaan-verkiezing teneinde de zetel die hen toekomt te kunnen bezetten;
- Het verbeteren van een enkel redactioneel foutje of een foute verwijzing als gevolg van wetswijzigingen.

Bij de twee statutenwijzigingen is met name het volgende aangepast:

- beter uitgeschreven dat zetels in het Verantwoordingsorgaan in principe ook daadwerkelijk bezet moeten worden door iemand die uit de achterliggende kiesgroep komt (dus geen gepensioneerden op een zetel van een gewezen deelnemer);
- het actief kiesrecht voor alle gewezen deelnemers en pensioengerechtigden van SPA voor bestuurdersverkiezingen opgenomen;
- de plicht om als bestuur zelf een onderbouwd oordeel op te stellen dat een bestuurskandidaat geschikt is om voor te dragen bij DNB is geëxpliciteerd;
- de mogelijkheid van eenmalige herbenoeming is aan het bestuur toegekend;
- de mogelijkheid om bestuurslid te blijven indien het bestuurslid niet meer tot de groep waarvoor hij verkozen is behoort is sterk beperkt;
- de mogelijkheid dat in een vacature wordt voorzien indien verkiezingen geen kandidaten opleveren of indien derden (bijvoorbeeld de verkiezingscommissie) geen kandidaten aanleveren is opgenomen;
- de oproepvereisten voor een bestuursvergadering en vereisten voor een besluit genomen buiten bestuursvergadering zijn gemoderniseerd;
- de introductie en verdere uitwerking van de benoemings- en ontslagbevoegdheden van het bestuur zijn opgenomen;
- de lijst met extra (bovenwettelijke) bevoegdheden van het Verantwoordingsorgaan is ingekort. Eén bovenwettelijk adviesrecht is geschrapt, i.c. de vaststelling van een eventueel herstelplan, omdat de wet dit adviesrecht niet toekent en dit de wettelijke plicht van het bestuur om het plan tijdig in te dienen zou kunnen doorkruisen; en

- de mogelijkheid van bezoldiging van bestuurders is geregeld.

3.2.7.3 Uitvoeringsovereenkomst

De uitvoeringsovereenkomst met de werkgever Atos Nederland BV is per 27 november 2014 door de werkgever opgezegd. De belangrijkste afspraken die sinds 27 november 2014 tussen de onderneming Atos en SPA nog gelden zijn enkele afspraken over de samenwerking, informatie-uitwisseling en het in beperkte omvang faciliteren van diverse materiële en immateriële wederzijdse ondersteuning.

3.2.7.4 ABTN

In oktober en november 2017 is de ABTN geactualiseerd en zijn na vaststelling ter beschikking gesteld aan DNB. In oktober werd de afschaffing van de UBAC en de monitoringcommissie en de overheveling van hun taken naar de BAC vastgelegd. Ook werd de definitie van “*Valutarisico (S₃)*” aangepast zodat deze weer aansloot bij de door DNB gehanteerde definitie. Ook werd verduidelijkt dat de tijdelijke (en nu opgeheven) bestuursportefeuille gewoon een onderdeel van de RP is en slechts uit twee indexbeleggingsfondsen, i.c. de door BlackRock beheerde I-share beleggingsfondsen in de Stoxx 50 en de Stoxx 600 bestaat. Daarnaast werd op een enkel punt de tekst redactioneel scherper geformuleerd.

In november 2017 is de beschrijving van het vermogensbeheer op onderdelen aangepast, omdat als gevolg van de afronding van de ALM-studie het strategisch beleggingsbeleid werd gewijzigd. Daarbij werd de opzet van de ABTN sterk gewijzigd. Inhoudelijk was de grootste wijziging dat SPA haar theoretische model dat rekening hield met 35 potentiële economische omstandigheden met een bijbehorend VEV-niveau (variërend van 10% tot 34%) onder druk van DNB heeft vervangen door een eenvoudige VEV bandbreedte van 8 tot 22,5%.⁷

In Q2 2018 zal de ABTN weer aangepast worden n.a.v. de aanwijzing van DNB om de vermogensbeheerders minder ruime bandbreedtes in hun mandaten te geven.

3.2.8 Governance

De governance van SPA is uitgebreid aan de orde geweest in 2017. Verwezen wordt naar de wijzigingen in de statuten (paragraaf 3.2.7.2)

De pensioenorganen gaven een deel van 2017 geen goede afspiegeling van de belanghebbenden qua groeperingen. Door mutaties in het Verantwoordingsorgaan waarbij zittende leden met pensioen gingen en deze gepensioneerde leden maar niet werden vervangen door op de kieslijst wachtende gewezen deelnemers, waren de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden niet meer evenredig vertegenwoordigd in het Verantwoordingsorgaan zoals dat wel wettelijk is

⁷ VEV berekend exclusief BP-kapitaal.

voorgeschreven. Het bestuur is daarover in overleg getreden met het VO en het VO heeft kennisgenomen van de discussies hierover in het bestuur, maar dit leidde niet tot corrigerende aanpassingen door de vertegenwoordigers van de gewezen deelnemers in het Verantwoordingsorgaan. Derhalve heeft het bestuur in Q1 2017 zelf ingegrepen en ervoor gezorgd dat per Q2 2017 het fonds alsnog aan de wettelijke vereisten voldeed. Het Verantwoordingsorgaan kende in 2017 mede daardoor zeer veel mutaties. Binnen de categorie van de 4 gewezen deelnemers gingen er 2 - Wim Laurens en Dick Koster - met pensioen en moesten zij hun zetel afstaan aan andere gekozen gewezen deelnemers. Ronald Kamphuis trad terug in mei 2017, terwijl Thomas van Kuipers in die maand toetrad. Ronald Beelaard en Peter Lapperre vertrokken in november 2017. Het bestuur heeft door gebrek aan kandidaten nieuwe verkiezingen moeten organiseren en heeft in januari 2018 5 nieuwe Verantwoordings-organen leden geïnstalleerd. De nieuwe leden zijn: Lai Wu, René Upperman, Carlo Reijnders, Hans van der Horst en Dick Koster.

De samenstelling van het bestuur is in 2017 ook veranderd; in juli trad Ruud Duivenvoorden aan als bestuurslid.

Diversiteit en de code pensioenfondsen

Het bestuur heeft zich de laatste jaren tot het uiterste ingespannen om meer vrouwen en jongeren in de fondsorganen te krijgen, omdat het bestuur en het VO nog niet qua geslacht en leeftijd een volledig representatieve samenstelling hadden.

Het bestuur en het VO worden (groten)deels door verkiezingen samengesteld en dat bemoeilijkt een precieze afspiegeling. Bij de werkgever werken en werkten er voorts altijd al heel weinig vrouwen (13%). Het bestuur heeft desondanks concrete stappen gezet om te bevorderen dat fondsorganen divers worden samengesteld. Bij de verkiezingen van het VO heeft het bestuur vrouwen en jongeren expliciet opgeroepen om zich kandidaat te stellen. Dit heeft ook een vrouwelijk lid van het Verantwoordingsorgaan opgeleverd, zodat nu ruim 16% van de zetels in het Verantwoordingsorgaan door vrouwen bezet wordt, terwijl de populatie vrouwen in het fondsbestand 14% is.

Dat het VO door verkiezingen samengesteld wordt, heeft ook direct gevolgen voor de eisen die worden gesteld aan VO leden. Er wordt wel een profiel geschetst zodat duidelijk is wat idealiter verwacht wordt, maar er ligt geen vastgelegde competentievisie aan de benoeming ten grondslag. In het spanningsveld tussen democratische verkiezingen en uitgebreide eisen stellen aan vertegenwoordigers van de bij het fonds betrokkenen geeft het bestuur prioriteit aan het democratische proces. Dit laatste ook omdat de beoordeling van competenties altijd nog een arbitrair karakter heeft; om die reden wordt de pensioencode in dit opzicht niet helemaal gevolgd.

Bij de bestuursvacature voor de werkgever die vacant was heeft het bestuur maatregelen genomen om de gewenste diversiteit in leeftijd en geslacht te stimuleren. Aan de werkgever werd expliciet

de opdracht gegeven een vrouwelijke kandidaat voor te dragen voor het bestuur. De werkgever heeft dat serieus opgepakt en een uitgebreide zoektocht onder het hele personeel gehouden. Er waren kandidaten die geschikt waren, maar die vonden dat ze te weinig tijd hadden. Daarna zijn er toch weer mannen gepolst, maar tot twee keer toe vielen gevraagde kandidaten toch weer af, veelal om carrière technische redenen. Er is daarna nogmaals een uitgebreide analyse gemaakt van het vrouwelijke werknemersbestand bij Atos en er is gericht een aantal mensen benaderd. Liefst 3 keer is er een vrouw gevonden die veelbelovend was. Maar evenzovele malen ontstonden er blokkades buiten het fonds die acceptatie door de kandidaat in de weg stonden. Deze varieerden van carrièrekeuzes die door de economische problemen in de IT-markt gemaakt moesten worden tot problemen bij de toestemming van managers in de directe lijn bij de werkgever. Het is de werkgever en het bestuur uiteindelijk niet gelukt om een vrouwelijke kandidaat te vinden, ondanks de zeer grote inspanningen daartoe. Het gevolg was dat de vacature langdurig open gehouden is, hetgeen DNB niet waardeerde. De werkgever heeft uiteindelijk Ruud Duivenvoorden voorgedragen, die door DNB werd goedgekeurd.

De Code Pensioenfondsen stelt als uitgangspunt dat benoeming en ontslag worden uitgevoerd door belanghebbenden, zo mogelijk door het orgaan zelf, met betrokkenheid van een ander orgaan van SPA. Pensioenfonds Atos had in 2017 ernstige integriteitsproblemen met het Verantwoordingsorgaan en is om die reden afgeweken van dit uitgangspunt.

Om diezelfde reden zijn in het boekjaar wijzigingen doorgevoerd in de reglementen van het Verantwoordingsorgaan. Alleen op deze wijze kon het bestuur borgen dat het haar verantwoordelijkheid kon en kan nemen m.b.t. het zorgdragen van de tijdige vervulling van wettelijke verplichtingen, vacatures en de adequate en tijdige organisatie van fondsorganen alsmede het op peil houden van de integriteit.

Zelfevaluatie

De evaluatie van het functioneren van het bestuur (de zelfevaluatie) is in 2017 uitgevoerd onder begeleiding van een externe, mevrouw Schmidt van het bureau Bos Ontwikkeling en organisatie. De doelstelling van de zelfevaluatie is een verdergaande "zelf-toetsing" van het bestuur, zowel individueel als geheel, die de prestaties op hetzelfde peil moet houden of, indien mogelijk, moet verbeteren. De zelfevaluatie is uitgevoerd op basis van de voor SPA geldende procedure voor de periodieke evaluatie van het functioneren van het bestuur.

De belangrijkste bevindingen van het bestuur t.a.v. het eigen functioneren zijn:

- 1 N.a.v. het onderdeel "Evenwichtige belangenafweging" is besloten om de awareness van consequenties van beslissingen voor de verschillende generaties (indien van toepassing) in de vergaderingen te verbeteren d.m.v. het toevoegen van een vast memoriepunt aan het slot van iedere agenda.
- 2 N.a.v. het onderdeel "Besluitvorming" is besloten het uitlopen van de vergadertijd beter in de gaten te houden waartoe een aantal praktische maatregelen zijn afgesproken.

- 3 N.a.v. het onderdeel "Beheersing uitbestedingsrelaties" was de conclusie dat het bestuur meer waarschuwingssignalen van de zijde van de externe deskundigen verwacht maar deze ook meer moeten uitdagen.
- 4 N.a.v. het onderdeel "Opleidingsplanning en professionalisering" zal het bestuur zich verder verdiepen in het Bestuursrecht.
- 5 N.a.v. het onderdeel "Communicatie" was de conclusie dat het bestuur voortaan een betere probleemanalyse zal uitvoeren in geval van grote "problemen". Hoe percipieert de andere partij het probleem? Eerst pas op de plaats maken en dan concreet actie nemen. Daarnaast partijen meer proactief benaderen en proactief informatie met hen delen.
- 6 N.a.v. het onderdeel "Control" zal het bestuur actie nemen t.a.v. het nog niet kunnen indexeren. Aangezien dit een belangrijk deel van de missie is, zal het bestuur over dit onderwerp meer communiceren met de achterban. Dit is ondertussen ook gerealiseerd door op de website voortdurend op de homepage de informatie over de Voorwaardelijkheidsverklaring, de indexatieverwachting en de kans op korten te benadrukken.

Klachtenafhandeling

In 2017 heeft het bestuur geen bezwaren in behandeling hoeven te nemen. Het bestuur is verheugd dat het aantal bezwaren dat is ingediend bij het bestuur voor het tweede jaar op rij op nul is uitgekomen (op ongeveer 16.500 betrokkenen). Dit geeft een positieve indicatie van de kwaliteit van de dienstverlening en de informatieverstrekking.

In 2017 heeft het pensioenbureau 4 klachten ontvangen en ook allemaal afgehandeld. Het bestuur is verheugd dat ook het aantal klachten (4 op ongeveer 16.500 betrokkenen) zeer laag is en bijna gelijk gebleven t.o.v. verleden jaar (toen waren er 3 klachten).

De klachten betroffen de volgende onderwerpen:

- klacht over slechte communicatie inzake een beslissing dat er geen recht op partnerpensioen was. De klacht is afgewezen omdat expliciet niet gekozen is voor nabestaandenpensioen nadat daar duidelijke informatie over verschaft is, gewezen deelnemer en partner in de loop der tijd voorts voldoende duidelijke informatie hebben ontvangen inzake het niet aanwezige nabestaandenpensioen (onder andere in de UPO's voor de gewezen deelnemer) en dat zij zich dus bewust zouden moeten zijn van de gemaakte keuzes. Klacht heeft dan ook niet tot een bezwaar of verdere acties geleid.
- naar aanleiding van de beantwoording van vragen over opgebouwde pensioenaanspraken zijn er aanvullende vragen gesteld in de vorm van een klacht. Na beantwoording van deze vragen heeft DAS-rechtsbijstand om een opgave van de opgebouwde pensioenaanspraken verzocht. Deze opgave is aan DAS verstrekt. Verder is geen reactie meer ontvangen.
- klacht over het niet verwerken van het verzoek om uitstel van de pensioeningangsdatum in de administratie. Aangegeven is dat de pensioengerechtigde leeftijd kan worden uitgesteld tot uiterlijk de 1ste van de maand waarin de AOW ingaat. Het uitstelverzoek is in de

pensioenadministratie opgenomen, de opgave van de daadwerkelijk gewenste pensioengerechtigde leeftijd zal te zijner tijd nog aan SPA moeten worden medegedeeld. Klager was tevreden met deze afhandeling.

- klacht over het beleggingsresultaat in Atos BP. De oorzaak van het negatieve resultaat is vervolgens toegelicht (dalende koersen obligatiefonds) en er is voorts gewezen op de eigen verantwoordelijkheid in dezen en verwezen naar de klachten- en geschillenregeling van SPA. Klager heeft niet meer gereageerd.

De klachten hebben niet geleid tot veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.

Het aantal vragen van de gewezen deelnemers en gepensioneerden dat bij het pensioenbureau binnen kwam, was overigens ook beperkt tot enkele tientallen. Uit het beperkt aantal vragen, reacties en klachten over de communicatie van SPA over de afgelopen jaren (waaronder jaren waarin SPA een dekkingstekort, een herstelplan, een lange strijd met de werkgever over betalingen heeft gevoerd en veel brieven heeft gestuurd) leidt het bestuur af dat de effectiviteit van de communicatie goed is. Om die redenen en het feit dat dit flinke kosten met zich brengt, is de effectiviteit van de communicatie niet extern getest, zoals de code pensioenfondsgraag ziet gebeuren. Bij een deel van de vragen die binnen komen, geldt voorts ook nog dat de gevraagde informatie gewoon op de website staat, maar mensen daar niet eerst hebben gekeken.

3.2.9 Toezicht en toezichteisen

3.2.9.1 Intern Toezicht

Het bestuur heeft voor de vormgeving van een transparant 'Intern Toezicht' gekozen voor de optie om een externe Visitatiecommissie eens per jaar uit te nodigen om SPA te visiteren. Het bestuur heeft conform de code pensioenfondsgraag het Verantwoordingsorgaan een voordracht laten doen voor 3 Visitatiecommissie-leden. De voorgedragen leden zijn benoemd en de leden hebben in Q2 2018 een visitatie afgelegd m.b.t. het boekjaar 2017. Deze Visitatiecommissie heeft haar visitatierapport in juni 2018 afgerond (zie paragraaf 3.5). Omdat de wet is gewijzigd zal er overigens binnenkort een Raad van Toezicht verplicht worden voor het fonds; in principe is dit daarom het laatste jaar dat een visitatiecommissie het intern toezicht verricht. In dat kader is er een adviesaanvraag m.b.t. een reglement voor de Raad van Toezicht en een statutenwijziging bij het Verantwoordingsorgaan neergelegd en zijn het reglement en de statutenwijziging na advies vastgesteld. De nieuwe statuten zullen bij de notaris verleden worden.

3.2.9.2 Deskundigheidsbevordering

In het kader van de (permanente) 'deskundigheidsbevordering' en teneinde het opleidingsplan nader in te vullen is er o.a. in 2017 deelgenomen aan 'Kring van Pensioen Specialisten' bijeenkomsten (wat meetelt voor Actuariel Genootschap-punten) inzake diverse onderwerpen en zijn de volgende opleidingen/cursussen en educatieve sessies gevolgd:

- a) Risicobeheersing OTC-derivaten en kosten (BR)
- b) Halve dag sessie met een vermogensbeheerspecialist inzake de onderwerpen
 - waarborgen van een goede aansluiting tussen de doelstellingen en risicohouding van SPA
 - het strategisch beleggingsbeleid
 - de implementatie van het beleggingsbeleid.
- c) Bijwonen BAC-vergadering bij ander fondsen om te zien hoe zij het aangepakt hebben;
- d) Halve dag sessie bij Triple A inzake de rol en werking van ALM- en portefeuilleconstructie-studies om een inzicht te verkrijgen in gevraagde elementen van ALM-studie
- e) Halve dag sessie met een vermogensbeheerspecialist om de onderwerpen
 - a) de vertaling van beleggingsbeleid naar concrete criteria voor de selectie van beleggingen; en
 - b) de opdrachtverlening aan vermogensbeheerders te bespreken en daarbij zijn kennis van andere pensioenfondsen gebruiken.
- f) Halve dag met een vermogensbeheerspecialist inzake opdrachtverlening aan vermogensbeheerders.
- g) Volgen masterclass beleggingsbeleid via SPO.
- h) Cursus SPO 'Financiële aspecten en pensioenbeleid' volgen
- i) training Board Room Dynamics, niv B (SPO)
- j) Cursus SPO van de module 'Vermogensbeheer en beleggingsbeleid'.
- k) Cursus Pensioen kennis van de onderwerpen
 - Herstelplan,
 - Haalbaarheidstoets en
 - Wet variabele pensioenuitkeringd.m.v. 2 educatieve sessies van Sprenkels & Verschuren.
- l) Cursus Wet Pensioencommunicatie voor pensioenadviseurs bij Akkermans & Partners Knowledge.
- m) Basiscursus SPO.

In het opleidingsplan is opgenomen welke educatie alle bestuurders in 2018 gaan volgen.

3.2.9.3 Toezicht DNB

Aan SPA zijn in 2017 geen dwangsommen of boetes opgelegd maar er is wel een aanwijzing door DNB aan SPA gegeven (zie de paragrafen 3.2.3 en 3.2.7.4). Er is geen bewindvoerder aangesteld en SPA is ook niet - geheel of gedeeltelijk - onder curatele geplaatst. Wel is er een nieuw herstelplan sinds 01-06-2015 van toepassing (zie paragraaf 3.2.2). De nieuwste eisen becijferen per 01-01-2018 dat het fonds een VEV van 114,3% zou moeten hebben, terwijl de BDG per 31 december 2017 107,7% is en er dus t.o.v. het VEV een tekort is van 6,6% beleidsdekkingsgraadpunten. In dat kader is er in Q1 2018 weer een (update van het) herstelplan ingediend.

Aan DNB is in 2017 voorts gemeld dat in het Verantwoordingsorgaan sprake is geweest van een geval van belangenverstrengeling waarbij de integriteitsnormen van het fonds zijn geschonden. De melding is vooraf daaraan ook bij de compliance officer van SPA gedaan.

3.2.9.4 Milieu, klimaat, de mensenrechten en de sociale verhoudingen

Uitgangspunt is dat het fonds met haar beleggingsbeleid en de daarbij gebruikte financiële instrumenten aan de wettelijke eisen voldoet.

De wijze waarop in het beleggingsbeleid rekening wordt gehouden met het milieu, klimaat, de mensenrechten en sociale verhoudingen (hierna: MKMS) is als volgt:

M.b.t. de mensenrechten en sociale verhoudingen hanteert het fonds een uitsluitingslijst m.b.t. bepaalde landen en bedrijfsmatige activiteiten teneinde het beleid nader vorm te geven. Daarnaast heeft het afspraken gemaakt met de vermogensbeheerder met betrekking tot de invulling van maatschappelijk verantwoord beleggen voor SPA, waarbij de milieu- en klimaataspecten aan de orde komen. Bedrijven met een specifiek product dat milieutechnisch aan discussies onderhevig⁸ is, worden niet a priori uitgesloten. Het fonds sluit in de uitvoering van haar MKMS-beleid aan op het beleid dat de vermogensbeheerder 'default' uitvoert over haar toevertrouwde gelden. BlackRock (BR) heeft de Principles for Responsible Investment van de Verenigde Naties ondertekend in 2008. BR past de vraagstukken over hun corporate governance-programma, inclusief de behandeling van ESG⁹-vraagstukken, in een investeringscontext toe. Het fonds is van mening dat een adequaat corporate governance-kader, inclusief sterk leiderschap en goed management, bijdraagt aan succes op lange termijn en een beter risico gewogen rendement biedt. Wat betreft voting & engagement beoordeelt de vermogensbeheerder alle aandeelhouderstemmingen apart, waarbij de facetten van het bedrijf meegenomen worden. Het stemgedrag is in overeenstemming met hun mark specifieke stemrichtlijnen, welke gevonden kunnen worden op de website (<http://www.blackrock.com/corporate/en-gb/about-us/responsible-investment>). SPA onderschrijft deze richtlijnen.

M.b.t. de implementatie geldt dat de vermogensbeheerder ieder jaar in contact treedt met circa 1.500 bedrijven. Om het engageerproces te prioriteren gebruiken ze een reeks van bronnen:

- Klant specifieke ESG-evaluaties;
- De BR-analyse van aandeelhouderstemmen;
- Onderzoek van fundamentele investeringsteams van BR;
- Screening en governance /specifiek onderzoek;
- Data van de interne scientific active modellen van BR, en;
- Onderzoek van zakenbanken en externe governance specialisten.

Het fonds wordt geïnformeerd over het stemmen en de engagement-policies en activiteiten middels publicaties op de website van de vermogensbeheerder. Een rapportage is beschikbaar op

⁸ Bijvoorbeeld aanbieders van fossiele brandstoffen.

⁹ Environmental, Social and corporate Governance (ESG).

bovengenoemde website. Elk jaar wordt een stemverslag gepubliceerd en bestuursverslagen die een diepergaand uitleg van de corporate governance activiteiten geven en hoe ze deze in de praktijk brengen.

De portefeuillemanagers integreren MKMS-criteria (de mate is daarbij mede afhankelijk van de verschillende portefeuilles) in hun beleggingsbeslissingen, vanuit de overtuiging dat deze factoren bijdragen aan het resultaat op lange termijn. In dit kader is recent een specifiek Impact fonds door BR toegevoegd binnen de door BR beheerde portefeuille.

De overkoepelende corporate governance benadering van BR is opgenomen in hun Corporate Governance en Engagement principes die ook te vinden zijn op de website. Het bestuur is van mening dat het beleid van het fonds voldoende invulling geeft aan de ESG-principes en heeft verder geen uitgebreid gedetailleerd beleid ontwikkeld voor overige MKMS of andere sociale aspecten.

Stembeleid

Het stembeleid is vastgelegd in de ABTN en in 2017 niet gewijzigd. SPA voert geen actief stembeleid. De aandelenposities zijn vooral internationaal en worden beheerd door de (externe) vermogensbeheerders. Er wordt in deze gebruik gemaakt van het stembeleid van de betrokken vermogensbeheerders.

Het stembeleid van de vermogensbeheerder GMO is dat zij als lange termijn beleggers proberen de belangen van hun cliënten te verdedigen, niet alleen ten tijde van de initiële aankoop van effecten, maar ook gedurende de volledige periode dat deze effecten worden gehouden in de portefeuilles. Daarom stemt GMO m.b.t. de aandelenbeleggingen die zij beheert conform het door GMO gevoerde beleid en procedures tenzij -in het geval van afzonderlijk beheerde accounts- klanten een andere opdracht geven.

Voor klanten die zoals SPA expliciet de verantwoordelijkheid voor proxy-voting aan GMO hebben gedelegeerd, heeft GMO een proxy-voting beleid en procedures. GMO gebruikt een derde partij als haar proxy-voting agent (i.c. ISS). De beleidsuitgangspunten en de procedures van GMO beschrijven de taken waarvoor ISS wordt ingehuurd, zoals de volmacht richtlijnen, tijdig indienen van stemmen, de administratieve afhandeling van het stemproces, hoe belangenconflicten zullen worden aangepakt en verslaggevings-eisen. ISS publiceert haar voting policies per regio op hun website: <http://www.issgovernance.com/policy-gateway/2016-policy-information/>.

Klanten die de verantwoordelijkheid voor proxy-voting aan GMO hebben gedelegeerd kunnen overeenkomen dat m.b.t. een specifieke stemming GMO op een bepaalde wijze zal stemmen. Een kopie van de GMO's Proxystembeleid is beschikbaar op aanvraag of kan worden gevonden op de website van de SEC (www.sec.gov), als onderdeel van GMO's Trust registratie.

Het volledige stembeleid is te vinden in 2 documenten waarover SPA beschikt ('GMO Trust proxy voting policy' en het 'GMO-proxy voting policies and procedures' document). Voor de mutual funds waarin SPA belegt is het stembeleid van GMO Trust van toepassing. GMO Trust delegeert de

verantwoordelijkheid voor het stembeleid echter aan de investment adviser van de mutual funds van GMO LLC, dus vandaar twee documenten. Per kalenderjaar worden tenslotte nog de volgende twee rapporten per GMO-fonds geproduceerd:

- Vote Summary Report (VSR). Dit rapport bevat per onderneming iedere 'voting policy recommendation' van ISS, en de daadwerkelijk uitgebrachte stemmen.
- Ballot Level Statistical Issues Summary Report (SIS). Dit rapport geeft een weergave van de stemhistorie per thema.

3.2.9.5 Compliance

Er zijn in het verslagjaar in het licht van de gedragscode en de compliance regeling van het fonds door de compliance officer twee bevindingen van overtredingen of andere schendingen geconstateerd die gerelateerd waren aan de verkiezingen voor een nieuwe bestuurskandidaat. In dat kader is in 2017 twee keer een melding gedaan bij de compliance officer van integriteitsschendingen bij het Verantwoordingsorgaan.

3.2.9.6 Code Pensioenfondsen

Het bestuur leeft de Code Pensioenfondsen vrijwel geheel na. In de vier gevallen dat dit (gedeeltelijk) niet het geval is, is dit elders in dit hoofdstuk beschreven en wordt uitgelegd waarom er niet aan voldaan wordt.

3.2.10 Beleidsontwikkelingen omtrent het vermogensbeheer

3.2.10.1 Beleggingsbeleid Atos Middelloon (ML) en Atos Eindloon (EL)

Het bestuur heeft het beleggingsbeleid in 2017 geëvalueerd en in 2017/2018 een ALM-studie uitgevoerd. In 2017 zijn er echter nog geen grote wijzigingen geïmplementeerd. In Q1 2018 is wel de tijdelijke bestuursportefeuille verkocht, waardoor het percentage aandelen in de portefeuille ietwat is afgenomen. Na afronding van de ALM-studie van 2017/2018 is zoals beschreven in de paragrafen 3.2.3 en 3.2.7.4 wel het strategisch beleggingsbeleid herschreven. Dit nieuwe beleid zal vanaf H2 2018 uitgevoerd gaan worden.

Dit herschreven beleid is nog steeds toegespitst op multi asset mandaten met een actief beheer en het zoveel mogelijk anticyclisch dynamisch beleggen, zowel m.b.t. het risico als m.b.t. de rendementen en verwachtingen, maar kent minder vrijheidsgraden voor zowel het bestuur als de mandaten. Praktisch maakt dit voor het bestuur niet zo heel veel uit, omdat op korte termijn het bestuur weinig gebruikt maakte van de voorheen aanwezige ruime vrijheidsgraden in het beleid. Voor de mandaten ligt dit anders; de vermogensbeheerders zullen minder snel en minder omvangrijk risico in asset classes kunnen afbouwen in de mandaten. Het bestuur voert deze beperkingen echter door omdat naar de mening van DNB de wet dit zou vereisen.

Er hebben zich in 2017 ook geen significante wijzigingen in het rentehedge-mandaat van BlackRock voorgedaan. Er zijn geen aanpassingen in de obligatiebeleggingen geweest en geen aanpassingen in de afdekking van de langetermijnverplichtingen (continu 20% UFR rentehedge).

Met betrekking tot de uitvoering van het vermogensbeheer in de Returnportefeuille (waarmee het overrendement nagestreefd wordt) werd er in 2017 weer intensief overlegd met de 2 betrokken vermogensbeheerders.

Zie verder de details inzake het beleggingsbeleid voor Atos ML en Atos EL in paragraaf 3.3 en voor Atos BP in paragraaf 3.4.

3.2.10.2 Toeslagbeleid

Een verhoging van de pensioenaanspraken en pensioenuitkeringen vanwege loon- of prijsstijging heet "toeslag" (voorheen "indexatie" genoemd). De voorwaardelijkheid van de toeslag is vastgelegd in de pensioenregeling. In de pensioenregeling is gekozen voor categorie D1 van de toeslagenmatrix, zoals gepubliceerd door DNB en het ministerie van SZW.

Bij de vaststelling van het toeslagpercentage geldt als richtlijn de afgeleide Consumenten Prijsindex (CPI) voor alle huishoudens. Het bestuur beslist ieder jaar opnieuw in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken uiteindelijk worden aangepast. Ter financiering van deze voorwaardelijke toeslagtoezegging is geen bestemmingsreserve gevormd. Hiervoor werd en wordt ook geen premie betaald. De ambitie is in 2017 overeenkomstig de langetermijn intentie van het bestuur en de pensioenovereenkomst weer teruggebracht naar 100% CPI-huishoudens afgeleid (van 75% CPI-huishoudens afgeleid).

Toeslagbesluit

Als gevolg van het herstelplan en het wettelijk verbod om onder de 110% te indexeren heeft het bestuur van SPA besloten dat de pensioenuitkeringen en de opgebouwde pensioenen per 1 januari 2017 niet werden aangepast aan de gestegen prijzen. De doelstelling, een toeslag van 75% van het "CPI afgeleid"-cijfer over de periode november 2015 – oktober 2016¹⁰ was 0,3%¹¹. Het streven werd derhalve ook in 2017 niet gehaald. In de komende jaren zal er door het herstelplan en met name ook door de nieuwe strengere toezichtsregels ook rekening mee moeten worden gehouden dat dit streven niet (geheel) gehaald wordt. Dit is derhalve een risico voor de belanghebbenden op korte en op de iets langere termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau. De totale gemiste toeslag sinds 2008 is per 1 januari 2017 opgelopen tot 10,42 %. In 2018 en 2019 zal deze achterstand nog verder oplopen. Het bestuur gaat er echter van uit dat indien de rente weer stijgt, inhaalindexatie ook tot de mogelijkheden zou moeten kunnen behoren (waarvoor wel vooralsnog vereist is dat de dekkingsgraad boven de 130% uitkomt).

3.2.11 Kosten pensioenfonds

¹⁰ De doelstelling is pas halverwege 2017 gewijzigd van 75% CPI huishoudens afgeleid naar 100% CPI huishoudens afgeleid.

¹¹ Bij 75% ambitie dus; het CPI afgeleid cijfer was 0,4%.

SPA verstrekt al sinds 2011 inzicht in de kosten; dit is niet eenvoudig omdat sommige kosten voor meerdere doeleinden worden gemaakt.¹² De kosten van pensioenfondsen bestaan uit kosten voor vermogensbeheer en pensioenbeheer. In het algemeen worden de kosten van vermogensbeheer vermeld als percentage van het gemiddelde beheerde vermogen en wordt voorts aangegeven hoeveel de pensioenadministratie (pensioenbeheer) per deelnemer kost.

a) kosten vermogensbeheer

De kosten van vermogensbeheer worden uitgedrukt in een percentage van het belegd vermogen. Deze kosten vormen het leeuwendeel van de totale uitvoeringskosten.

Een vrij accurate benadering van de kosten van het vermogensbeheer voor de middelloonregeling levert voor 2017 een post op van 7.235.561 euro. Als percentage van het gemiddelde beheerde vermogen (2.952.275.000 euro) is dit ongeveer 0,25% (2016: 0,29%). In dit percentage zijn de transactiekosten meegenomen.

Volgens een uitgebreid onderzoek onder 204 pensioenfondsen (99% van de pensioenfondsenmarkt) van actuariel adviesbureau LCP (2017-editie van het rapport "Werk in uitvoering bij pensioenfondsen) waren de vermogensbeheerkosten in Nederland in 2016 gemiddeld 0,50% van het gemiddeld beheerde vermogen. SPA werkt dus goedkoper dan een gemiddeld pensioenfonds.

De in kaart gebrachte transactiekosten bedroegen 0,039% van het vermogen. De door SPA aan DNB gerapporteerde transactiekosten waren in 2016 0,045%, in 2015 0,05%. De transactiekosten bedroegen volgens bovengenoemd onderzoek in Nederland in 2016 0,07% en in 2015 gemiddeld 0,08%. SPA werkt dus ook qua transactiekosten al jarenlang goedkoper dan een gemiddeld pensioenfonds.

b) kosten pensioenbeheer

De kosten van pensioenbeheer worden door SPA uitgedrukt in euro's per betrokkene (alle gewezen deelnemers en gepensioneerden) per jaar. Dit zijn de kosten voor de administratie, in- en excasso, communicatie, bestuurskosten en externe adviseurs en deze bedroegen in 2017 1.128.039 euro. De kosten van de pensioenadministratie zijn 67,73 euro per in 2017 betrokkene¹³ (2016 67,46 euro, 2015 70,30 euro).

Deze kosten worden deels veroorzaakt door de kosten van het DNB toezicht, deze zijn 8,37 euro (2016: 8,42 euro, 2015: 6,60 euro) per betrokkene.

¹² Daarnaast is het soms heel moeilijk zo niet onmogelijk om de kosten uit te splitsen en worden deze dan geschat. Dit is bijvoorbeeld het geval in geval van beleggingen in beleggingsfondsen die weer in andere beleggingsfondsen beleggen.

¹³ De berekening wijkt iets af van de in de Code Pensioenfondsen beschreven berekening, omdat de Code uitgaat van open fondsen met actieve premie betalende deelnemers en de SPA een gesloten fonds is met alleen maar gewezen deelnemers en gepensioneerden.

3.2.12 (Externe) rapportage, Beleggingsadviescommissie en Uitvoerende Beleggingsadviescommissie

De Beleggingsadviescommissie hanteert een groot aantal rapportages die SPA in staat stellen om de doelstellingen van het beleggingsbeleid te toetsen (maand- en kwartaalrapportages), waaronder rapportages van Kas Bank (met rendementen, risico-inventarisaties, etc.), de vermogensbeheerders en Actuarieel adviesbureau Mercer. De rapportages maken het onder andere mogelijk voor het bestuur om te monitoren of de invulling en/of de hoogte van de afdekking van het renterisico en het risicobudget adequaat plaatsvindt.

Het voornaamste doel van de Beleggingsadviescommissie is om het strategisch en tactisch beleggingsbeleid, dat door het bestuur is vastgesteld, adequaat te volgen en daarover te adviseren. De Beleggingsadviescommissie komt in principe minimaal viermaal per jaar bijeen. De Beleggingsadviescommissie bestond per 31 december 2017 uit de volgende leden:

Beleggingsadviescommissie

Naam	Rol	Functie
Drs. Jeroen Boot	Lid	Vermogensbeheerder bij Bank InsingerGillissen
Drs. Edward Krijgsman	Lid	Principal adviser, Mercer
Willo Peters	Lid	Bestuurslid Pensioenfonds Atos
Pim Baljet	Voorzitter	Adviseur Vermogensbeheer
Mr. Gé Overdevest	Secretaris	Directeur Pensioenfonds Atos

In 2011 is er naast de Beleggingsadviescommissie ook een permanente Uitvoerende Beleggingsadviescommissie (UBAC) ingesteld, ten einde het vermogensbeheer gezien de economische crisis intensiever te monitoren en te begeleiden. De UBAC is in Q2 2017 opgeheven.

3.2.13 Ontwikkelingen bij Atos

Atos heeft nu een nieuwe pensioenregeling maar blijft d.m.v. (beperkte) ondersteuning nog betrokken bij het fonds. Financieel zijn er geen banden meer, de afspraken behelzen alleen nog ondersteuning met faciliteiten (kantoorruimte die gehuurd wordt), mankracht (het leveren van bestuurders en VO leden), kennis en informatie-uitwisseling. Ook helpt het fonds Atos nog bij het afhandelen van bepaalde arbeidsvoorwaarden van huidig en voormalig personeel (dit betreft de aanvulling op de AOW voor voormalige ex-pats en het betalen van ziektekostenpremies voor een kleine groep gepensioneerden die dit zo hebben afgesproken met Atos). De ontwikkelingen bij Atos zijn alleen nog van belang voor zover het deze aspecten betreft en voor zover Atos wel of niet veel personeel blijft afstoten of kwijtraakt; dit laatste bepaalt immers voor een groot deel de mate waarin er nog waardeoverdrachten (kunnen) plaatsvinden en dus het tempo waarop het aantal betrokkenen bij het fonds afneemt.

3.2.14 Risicobeheer¹⁴

Het fonds hanteert bij de uitvoering van het risicomanagement een risicomanagement raamwerk waarmee de risico's o.a. inzichtelijk worden gemaakt, een SIRA, zowel van het fonds als van de uitvoerder van de pensioenadministratie en de financiële administratie, een compliance charter, een gedragscode, een klokkenluidersregeling, een incidentenregeling en de in de ABTN opgenomen uitgebreide voorschriften om het risico op de beleggingsactiviteiten te beheersen. In het risicomanagement raamwerk komen alle onderwerpen samen; dit zogenaamde 'Risk Management Framework (RMF)' heeft als voornaamste doel de belangrijkste risico's van SPA te identificeren c.q. te inventariseren (inclusief de impact op SPA), de (eventuele) maatregelen te beschrijven om met deze risico's om te gaan en tot slot een 'assessment tool' te creëren die zorgdraagt voor een adequate naleving. Hieronder wordt het ontwerp (opzet), de bouw (bestaan) en de borging (werking) weergegeven.

Uitgangspunt voor het voor 2017 gehanteerde Risicomodel zijn de doelstellingen van SPA:

Processen

- Vaststellen pensioenregeling
- Vaststellen beleggingsbeleid

Proces overstijgend

- Vaststellen Jaarrekening
- Communicatie (website reglement, bestuursverslag)
- Uitbesteden/ Beheren SLA-management:
 - Vermogensbeheer
 - Bewaarneming
 - Uitvoeren actuariel werk
 - Uitvoeren regeling
 - Administreren personeel
 - Administreren salaris
- IT-risico's

Het bepalen van de kernrisico's en de maatregelen in het RMF zijn niet statisch, maar vormen onderdeel van het beleid van SPA. Er is per onderwerp een risico-eigenaar aangewezen en het is ingebed in de planning & control-cyclus. Jaarlijks beoordeelt het bestuur aan de hand van het RMF en een onderzoeksrapport (verrichtte testen) en een bestuursrapportage of de risico's voldoende beheerst worden. SPA bewaakt de risico's samenhangend met de mogelijkheid van inadequate of falende processen, mensen of systemen. Het volledig beheersen van deze risico's is kostbaar en daarom accepteert SPA een beperkt (rest)risico.

¹⁴ Voor meer Risicobeheer en derivaten zie uitgebreide toelichting in de jaarrekening.

Binnen het bestuur zijn er 2 bestuurders die de taak risicomanagement expliciet toegewezen hebben gekregen. Zij hebben ieder deel hun eigen taken en deels overlappende taken. De taken en taakverdeling zijn vastgelegd in het Deskundigheidsplan. Daarnaast geldt voor het zittend bestuur dat de focus ook op de (beleggings)risico's is gericht.

Strategische risico's: risico's in relatie tot de ambitie en doelstellingen

Voor de ambitie en doelstellingen van het fonds wordt verwezen naar paragraaf 3.2.1. Kortweg wil het fonds de nominale pensioentoezegging waarmaken en die toezegging jaarlijks indexeren met 100% van het CPI huishoudens afgeleid cijfer. Om dat te realiseren moet er beleggingsrisico worden genomen. Dit wordt op een beheerste wijze gerealiseerd, waarbij kapitaalbehoud (het voorkomen van permanent kapitaalverlies) voorop staat.

Risicohouding en risicobereidheid

Het bestuur heeft in lijn met de wettelijke voorschriften zijn risicohouding vastgesteld. Deze risicohouding concretiseert de houding van het bestuur ten aanzien van de financiële risico's waaraan het fonds is blootgesteld. Bij het vaststellen van de risicohouding heeft het bestuur rekening gehouden met de resultaten van de ALM-studie en overleg met het Verantwoordingsorgaan. De risicohouding bestaat uit een korte termijn risicohouding en een lange termijn risicohouding:

- De korte termijn risicohouding is door het bestuur ingevuld d.m.v. een bandbreedte om het VEV. Het VEV mag bewegen tussen de 8% en 22,5% van de TV.
- De lange termijn risicohouding is vertaald naar toegestane grenswaarden voor het pensioenresultaat van de haalbaarheidstoets. Het pensioenresultaat van de haalbaarheidstoets geeft inzicht in de mate waarin het beleid van het fonds de pensioenambitie grosso modo kan waarmaken.

Het pensioenresultaat uit de haalbaarheidstoets moet, vanuit de actuele dekkingsgraad bezien en in het mediaanscenario, over een periode van 60 jaar minimaal 90% bedragen. De maximale afwijking hiervan in een zogenaamd slechtweerscenario mag maximaal 40% bedragen. Het bestuur heeft de beleggings-typische risico's op basis van de financiële impact in het licht van deze risicohouding beoordeeld. De nietbeleggings-typische risico's worden beoordeeld op basis van de verwachte financiële impact (dekkingsgraad), de mogelijke gevolgen voor de reputatie en de mogelijk operationeel versturende werking.

De beleggingstechnische-risicobereidheid ('risk appetite') van SPA is op hoofdlijnen als volgt te omschrijven: het fonds kent een dynamisch anticyclisch beleggingsbeleid dat afhankelijk van de omstandigheden op de economische en financiële markten meer of minder risico neemt. Als de marktomstandigheden gunstig zijn (goedkope aandelen, lage rente), dan neemt het fonds meer risico en als ze ongunstig zijn (dure aandelen, hoge rente) dan neemt het fonds minder risico.

Vertaald in dynamische risicobudgetten betekent dat dat conform het DNB-risicomodel (de S-formule) afhankelijk van de omstandigheden een VEV positie van 8 tot maximaal 22,5% kan worden ingenomen.¹⁵

Voor de maatregelen ter beheersing van de voornaamste risico's en onzekerheden wordt verwezen naar de ABTN, die op de website (www.pensioenfondsatos.nl) beschikbaar is. De voornaamste risico's die nu gelopen worden zijn het renterisico en prijsrisico. Het renterisico wordt heel bewust gelopen door het bestuur: de extreem lage renteniveaus zullen op lange termijn als gevolg van de economische cycli (en het ECB beleid) verlaten worden en het fonds kan als langetermijnbelegger daar optimaal van profiteren. Het renterisico is dynamisch en wordt daarom ook dynamisch benaderd. Als de rente zoals nu, laag is, is het risico dat deze nog sterk daalt in absolute zin en statistisch beperkt. Staat de rente op een hoger niveau, dan neemt het risico op rentedalingen toe. In dat geval vermindert het fonds het risico door minder renterisico te nemen, i.c. door het verhogen van de rentehedge.

Het prijsrisico wordt momenteel beperkt door o.a. voor een relatief laag percentage in aandelen te beleggen en relatief veel cash aan te houden.

De verwachte impact op de resultaten en/of de financiële positie indien het renterisico zich voordoet is dat zowel de dekkingsgraad als de beleidsdekkingsgraad verder zullen dalen en een dekkingstekort optreedt. Indien deze negatieve rentebeweging doorzet of niet kentert dan is uiteindelijk een korting niet uit te sluiten. Een daling van de marktprijzen zal eenzelfde effect bewerkstelligen indien de prijzen niet binnen afzienbare tijd weer zouden stijgen.

Impact risico's in 2017

De risico's en onzekerheden die in 2017 een belangrijke impact op het fonds hebben gehad waren integriteitsrisico's op het gebied van de governance. Door integriteitsproblemen bij de verkiezingen voor een nieuwe bestuurskandidaat kwam het bestuurlijk operationeel functioneren van het fonds onder druk te staan. Het fonds kon niet in het gewenste tempo voor opvolging van de vertrekkende bestuurder zorgdragen en ook niet meer voldoen aan de afstemmingsvereisten met andere fondsorganen zoals die in de wet gesteld worden. Het fonds heeft in Q4 2017 de nodige maatregelen genomen om deze impact te doen verdwijnen en de risico's weer terug te brengen naar een acceptabel niveau. SPA accepteert geen risico's met betrekking tot het bewust niet naleven van integriteitsnormen. In dit kader zijn de statuten en reglementen ook aangescherpt door het meer expliciteren en uitbreiden van de bepalingen inzake integer handelen.

De impact van de risico's en onzekerheden op het financiële vlak zijn feitelijk zeer beperkt geweest in 2017. Het renterisico materialiseerde zich niet door de gestarte rentestijging in 2017 en het beleid had een positief effect op de dekkingsgraad en was voor een significant deel van de totale stijging van de dekkingsgraad verantwoordelijk. Dit renterisico zou ook in 2018 nog een

¹⁵ In het kader van de risicobewaking wordt voorts een korte termijn risico-indicator berekend, i.c. de 6 maands ex ante TE die in principe onder de 16% moet blijven.

significante impact op de resultaten kunnen hebben, maar vooralsnog lijkt het erop dat de rente niet meer direct verder stijgt. Wel verwachten vrijwel alle economen een verdere rentestijging en stuurt DNB daar ook op aan binnen de ECB. De rente is nog steeds historisch zo laag dat een hoge rentehedge op de wat langere termijn onverstandig wordt geacht en het risico met zich draagt dat je beleidsdekkingsgraad nooit hoog genoeg wordt om consistent volledig te indexeren. Dit betekent echter wel dat als die rente nog een jaar laag blijft en de aandelenmarkten niet significant stijgen, dat de beleidsdekkingsgraad onder het scenario van het Herstelplan blijft en het herstel dan dus ook langer gaat duren. Een eventuele korting kan ook niet worden uitgesloten: dit blijft een theoretisch belangrijk materieel risico voor het fonds dat – indien het zich materialiseert – naar verwachting een grote impact zal hebben.¹⁶

Het fonds brengt iedere maand aan de hand van een gevoeligheidsanalyse de verwachte impact van de financiële onzekerheden op de financiële positie in kaart. Zodoende is er op maandbasis een goed inzicht in een groot deel van de financiële risico's die er gelopen worden en welke impact bepaalde externe ontwikkelingen zouden kunnen hebben op de positie van het fonds. De tabel laat een zeer groot deel van het realistische universum zien m.b.t. de rente- en prijsontwikkeling. De grafiek laat parallelle verschuivingen van de UFR-rente zien; niet parallelle verschuivingen waarbij het dalende deel van de curve ook niet meer dan 0,5% daalt, vallen binnen deze uitkomsten. Voor grotere niet-parallelle verschuivingen geldt hetzelfde als hierboven is gesteld over parallelle verschuivingen; de kans is klein en de impact is makkelijk in te schatten o.b.v. de wel opgenomen scenario-uitkomsten. De huidige uitkomsten laten zien dat SPA nog behoorlijk grote schokken kan opvangen zonder onder de kritische dekkingsgraad te komen. Onderstaand is een voorbeeld van de gehanteerde gevoeligheidsanalyse opgenomen:

Tabel, Grafische weergave financiële risico's

Kleuren-legenda (sluit aan bij de indexatiestaffel):

- Rood: dekkingsgraad is lager dan minimum VEV. De pensioenen moeten worden verlaagd als dit 5 jaar zo aanblijft.
- Geel: dekkingsgraad is hoger dan minimum VEV maar lager dan VEV. De pensioenen kunnen gedeeltelijk worden verhoogd vanaf dekkingsgraden van 110%.
- Groen: dekkingsgraad is hoger dan VEV. De pensioenen kunnen gedeeltelijk worden verhoogd. Volledige indexatie is pas vanaf een dekkingsgraad van 130% mogelijk.

¹⁶ Maar als de rente dan eindelijk weer gaat stijgen, dan kan een dergelijke korting waarschijnlijk weer snel ongedaan gemaakt worden.

Effect rente en rendement op actuele dekkingsgraad (s.v.z. per februari 2018)

Scenario Tabel Dekkingsgraad UFR		Rendement zakelijke waarden				
Parallele verschuiving UFR curve		-25.0%	-12.5%	0.0%	+12.5%	+25.0%
	-0.50%	98,1%	101,1%	104,0%	106,9%	109,9%
	-0.25%	100,7%	103,7%	106,8%	109,8%	112,9%
	0.00%	103,5%	106,6%	109,8%	112,9%	116,1%
	+0.25%	106,5%	109,7%	113,0%	116,3%	119,5%
	+0.50%	109,7%	113,1%	116,5%	119,9%	123,3%

■ < Minimaal Vereiste Dekkingsgraad
 ■ < Vereiste Dekkingsgraad
 ■ > Vereiste Dekkingsgraad

Verslagleggingsrisico's

De belangrijkste ontwikkelingen en gevolgen m.b.t. verslagleggingsrisico's waren in 2017 zeer beperkt. SPA heeft een zeer transparante opzet en een relatief eenvoudige liquide beleggingsportefeuille, wat de verslagleggingrisico's al mitigeert. De waardering van de instrumenten waarin belegd wordt levert niet veel risico's c.q. onzekerheden op omdat het vrijwel allemaal beursgenoteerd is. Daarnaast zijn - omdat alle essentiële werkzaamheden zijn uitbesteed - veel partijen betrokken die ieder hun eigen controle uitvoeren op de werkzaamheden, naast de controle door het fonds, de administrateur, de waarmede actuaris en de accountant zelf. Dit mitigeert ook al de kans op onregelmatigheden en fouten en vereenvoudigt het waarborgen van de kwaliteit van de verslaglegging.

Uitbestedings- en operationele risico's

Een relevant operationeel risico waar het fonds altijd waakzaam voor is, betreft het risico dat er geen betalingen van pensioenen (en rekeningen) kan plaatsvinden. Dit risico wordt door extra maatregelen gemitigeerd en beheerst. Voor elke functie in het proces is er een achtervang zodat indien de vaste uitvoerders niet beschikbaar zijn er altijd iemand de betalingen kan verrichten. Ook worden er liquiditeiten bij meerdere banken aangehouden zodat indien één bank operationeel of financieel faalt, de betaling vanuit een andere bank zou kunnen plaatsvinden.

ISAE 3402 verklaringen

De uitbestedings- en operationele risico's worden voor een deel ook gemonitord en beheerst door het analyseren en beoordelen van de ISAE 3402 verklaringen of een buitenlandse equivalent daarvan. De bestuurder met risicomangement als taak brengt deze analyse altijd in het bestuur in en de analyse en het uiteindelijk oordeel van het bestuur worden opgenomen in het bestuursverslag. Dit betreft de ISAE 3402 rapporten van onze voornaamste dienstverleners (de vermogensbeheerders, de bewaarder en Achmea Pensioenservices). De International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) heeft een "ISAE (= International Standard on Assurance Engagement) 3402"-standaard voor "Verzekerings- controleverslagen voor een Dienstenorganisatie" ontwikkeld.

De rapporten geven een beeld dat de kwaliteit en risicobewaking van onze dienstverleners voldoende gewaarborgd zijn. De rapporten geven als zodanig een goed inzicht in de modus operandi van onze dienstenleveranciers. Hieronder worden de rapporten besproken:

ISAE 3402: ACHMEA PENSIOENSERVICES

Betreft: "Service Organisatie Rapport Standaard 3402 Type 2 Achmea Pensioenservices N.V. , Pensioenfondsen - MAIA domein, periode 1/1 – 31/12/2017".

NB 1: Bij de beoordeling had het bestuur een digitale versie van het rapport ter beschikking. Het rapport betreft een ISAE 3402 rapport.

NB 2: Het rapport is opgesteld voor de pensioenfondsen die een dienstverleningsovereenkomst hebben afgesloten met Achmea Pensioenservices N.V. De lijst van klanten onder de reikwijdte van dit rapport is bijgevoegd bij het rapport.

SECTIE 1: Oordeel van Ernst & Young Accountants LLP via Assurance rapport:

Positief oordeel op: 1.1 beschrijving van interne beheersingsmaatregelen, 1.2 afdoende wijze van opzet van de interne beheersingsmaatregelen, 1.3 getoetste interne beheersingsmaatregelen (waren effectief).

SECTIE 2: Managementbewering door directie Achmea Pensioenservices N.V.

SECTIE 3: Beschrijving van de organisatie, dienstverlening en reikwijdte van het Standaard 3402, type 2 rapport. Nieuw in de scope betreft de beheersingsmaatregelen m.b.t. het na afloop van elk kwartaal opstellen van de Rapportage niet-financiële risico's.

Achmea Pensioenservices maakt gebruik van de subserviceorganisaties Achmea IT voor IT-dienstverlening en van Achmea Centrale Dienstverlening (CDV) voor het beheer van applicaties SAP voor het voeren van grootboekadministraties. Voor de beschrijving maakt Achmea Pensioenservices gebruik van de uitsluitingsmethode (carve out method) d.w.z. dat de beschrijvingen en daarmee verband houdende interne beheersingsmaatregelen van subserviceorganisaties uitgesloten zijn. De Achmea pensioenserviceorganisatie voert minimaal eenmaal per kwartaal overleg over de effectiviteit van de beheersingsmaatregelen van de subserviceorganisaties, zoals die zijn afgesproken. Aan de hand van periodieke rapportages over de realisatie van servicelevel indicatoren, worden de gemaakte afspraken bewaakt. Jaarlijks wordt door Achmea Internal Audit een Assurance rapport uitgebracht over de uitbestede processen. De inhoudelijke beoordeling van betreffende rapporten is opgenomen in de sectie SLA-management van dit 3402 type 2 rapport.

De kernbelofte van Achmea Pensioenservices aan pensioenfondsbesturen bestaat uit een klant-specifieke, kosteneffectieve en compliant pensioenuitvoering, waarbij het bestuur van SPA in control is.

SECTIE 4: Controlematrix, bestaande uit een heldere beschrijving van de processen, beheersingsdoelstellingen, beheersingsmaatregelen, testwerkzaamheden en resultaten van de externe accountant.

Uitkomst: Op alle processen werden de beheersingsdoelstellingen behaald. De testwerkzaamheden hebben meestal als resultaat dat geen afwijkingen werden geconstateerd. Daar waar dit wel het geval was, zijn nieuwe deelwaarnemingen geselecteerd om de juistheid van de herstelactie vast te stellen.

NB 4: In de organisatie hebben zich na de verslagperiode geen belangrijke wijzigingen plaatsgevonden welke van invloed zijn op de interne beheersingsomgeving van Achmea Pensioenservices.

Het bestuur heeft n.a.v. het rapport de volgende besluiten genomen:

A: geen nadere actie nodig naar Achmea Pensioenservices N.V.

B: Toevoegen van gebruikerscontroles (in casu SPA) richting Achmea Pensioenservices aan het RMF van SPA:

1. controle op tijdige informatie over relevante bestuursbesluiten, beleidswijzigingen e.d.
2. controle op tijdige autorisatiewijzigingen binnen SPA
3. controleren van rapporten en andere informatie verstrekt door Achmea Pensioenservices en het communiceren van onvolkomenheden richting Achmea Pensioenservices.

ISAE 3402: KAS BANK

Betreft: "Service Organisation Control Report ISAE 3402 type II, 2017" van KAS BANK N.V. over de periode 1 januari 2017 – 31 december 2017, uitgevoerd door PWC Accountants N.V. te Amsterdam en gedateerd 16 januari 2018.

NB 1: Bij de beoordeling had het bestuur een digitale en hard copy van het rapport ter beschikking. Het rapport betreft een ISAE 3402 rapport.

I BEVINDINGEN:

Het ISAE 3402 type II rapport is een uitgebreid rapport met beschrijving van de KAS BANK organisatie, de services en de scope van het rapport. Veel aandacht is besteed aan de interne controle structuur, de opzet, bestaan en werking. De volgende controle aandachtsgebieden, uitgevoerde controles en testresultaten van de onafhankelijke externe accountant PWC zijn beschreven:

- 1 De service "Transaction servicing"
- 2 De service "Asset servicing"
- 3 De service " Treasury servicing"
- 4 De service " IT General Controls"

Er zijn 20 processen geselecteerd, 105 controles uitgevoerd en drie minimale uitzonderingen geconstateerd. Verder werden 7 ondersteunende IT processen onderzocht.

A) KAS BANK heeft op 1 juli 2016 een IT outsourcing contract gesloten met Atos Nederland BV en het transfer programma, gestart in 2016 genaamd TRANCE, is in december 2017 afgerond. De IT services die volledig aan Atos zijn overgedragen zijn: Incident management en IT Service Continuity management. De IT services die gedeeltelijk zijn overgedragen zijn: Configuration management, Change management, Acces management en Information Security management. In het ISAE 3402 2017 rapport is een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de PMO (onder verantwoordelijkheid van KAS BANK) en de FMO (onder verantwoordelijkheid van Atos). Naast de bevestiging van het management van KAS BANK is ook door Atos per 16 januari 2018 een bevestiging gegeven bij de beschrijving van de vier bovengenoemde aandachtsgebieden alsmede van de gerelateerde controlewerkzaamheden. Zowel Kas Bank als PWC hebben controles uitgevoerd bij Atos Nederland. Ook de governance bij Atos Nederland is getest. Tevens zijn zowel door Kas Bank als PWC de ISAE rapportage van Atos Nederland alsmede de bridge letters beoordeeld.

B) Vrijwel alle testresultaten noteerden de opmerking " geen relevante uitzonderingen geconstateerd". Op alle testresultaten die scoorden met een uitzondering is door het management van KAS BANK een bevredigend antwoord gegeven, zijn procedures aangescherpt en aanvullende maatregelen genomen.

C) Het positieve oordeel van de onafhankelijke accountant PWC, de zgn. unqualified opinion of wel een goedkeurend oordeel luidt als volgt:

1 "The description fairly presents KAS Bank's the system for processing customers' transactions as designed and implemented throughout the period January 1st, 2017 to December 31st. 2017."

2 "The controls related to the control objectives stated in the description were suitably designed throughout the period January 1st, 2017 to December 31st. 2017."

3 "The controls tested, which were those necessary to provide reasonable assurance that the control objectives stated in the description has been achieved, operated effectively throughout the period January 1st, 2017 to December 31st. 2017."

D) Er hebben zich geen bijzondere gebeurtenissen na controledatum voorgedaan.

E) In 2017 is het aanvullende IAD rapport inzake de verbeteringen op het gebied van "Fund and Financial Accounting" ontvangen en is geconstateerd dat alle verbeteringen tot een goed resultaat hebben geleid.

F) In 2017 is SPA regelmatig schriftelijk en mondeling geïnformeerd over de voortgang van het IT Outsourcing programma "TRANCE".

G) De Interne Accountants Dienst van Kas Bank toetst de processen op maandbasis.

H) Ik heb een informatiebijeenkomst van Kas Bank en PWC d.d. 7 februari 2018 in Amsterdam bijgewoond.

I) Het ISAE 3402 II geeft een redelijke mate van zekerheid dat de uitbestede processen door Kas Bank worden beheerst en volgens de beschreven controles worden uitgevoerd. Om als bestuur volledig "in control" te zijn is het nodig om user entity controles uit te voeren.

II. Het bestuur heeft n.a.v. het rapport de volgende besluiten genomen:

A. Geen nadere actie nodig richting KAS BANK.

B. Refererend aan punt I de volgende user entity (gebruikersorganisatie) controles toe te voegen aan het RMF van SPA:

1. controle op tijdige communicatie inzake wijzigingen van geautoriseerde personen die met Kas Bank communiceren.
2. controle op accurate en complete aanlevering van data t.b.v. de services die Kas Bank uitvoert.
3. controle dat alleen door SPA geautoriseerde personen data aanleveren.
4. controle op de integriteit van aangeleverde betalingsinstructies.
5. controle op tijdigheid en juistheid van door Kas Bank ontvangen maandelijkse rapportages.
6. afwijkingen op controles t.a.v. de maandelijkse rapportages dienen zo snel mogelijk met Kas Bank afgestemd.

ISAE 3402: BLACKROCK

Betreft: "Report on Controls at BlackRock placed in operation and tests of operating effectiveness for Asset Management Services for the period Oct. 1, 2016 – Sept. 30, 2017"

NB 1: Bij de beoordeling had het bestuur een digitale en hard copy van het rapport (124 blz) ter beschikking. Het rapport betreft een ISAE 3402 rapport.

SECTIE 1 Oordeel van Deloitte & Touche (Parsippany, NJ, USA) via independent service auditor's report:

Positief oordeel op: 1.1 Description fairly presents the System that was designed and implemented throughout the period October 1, 2016 to September 30, 2017. 1.2 the controls related to the control objectives were suitably designed to provide reasonable assurance that control objectives would be achieved. 1.3 The controls tested, which together with the complementary user identity controls referred to in the scope paragraph, if operating effectively, were those necessary to provide reasonable assurance that the control objectives were achieved, operated effectively throughout the period.

SECTIE 2 BlackRock's managementverklaring zonder naamsaanduiding van de directie inzake de beschrijving van het System, incl. relevante details van veranderingen in het systeem en dat de controles effectief waren gedurende de controleperiode.

SECTIE 3 Uitgebreide beschrijving van het BlackRock Systeem "Aladdin" en de BR organisatie, die werk geeft aan 13.700 medewerkers, die werkzaam zijn in 33 landen over de hele wereld en die met \$ 5,9 biljoen 's werelds grootste fiduciaire vermogensbeheerder is. Er is een uitgebreide beschrijving hoe BR omgaat met sub serviceorganisaties, contracten tussen BR en sub serviceorganisaties moeten voldoen aan hoge standaards van BR. Kern risico indicatoren worden

maandelijks gemonitord door BR. Het Asset Management Services rapport is gemaakt op basis van de richtlijnen volgens ISAE 3402 alsmede volgens SSAE nr 18.

SECTIE 4 Informatie door Independent Service Auditor inzake scope, restricties en overige omgevingscontrole-elementen zoals , organisatiestructuur, integriteit en ethische waarden, risk assessment etc., alsmede beschrijving van de uitgevoerde testprocedures.

SECTIE 5. Door BR gespecificeerde controles en door D & T's uitgevoerde tests en testresultaten. Uitkomst: vrijwel alleen "no exceptions noted". Daar waar uitzonderingen geconstateerd werden, volgde een adequate managementreactie.

SECTIE 6. Aanvullende informatiegegevens door BR. betreft: I business continuïteit management en Disaster recovery programma's, II Cyber veiligheidsprogramma, III Lijst van gebruikte termen en afkortingen.

NB 3: tevens is een verklaring van BR ontvangen ("bridgeletter") inzake de bevestiging dat de interne controle-omgeving geen materiele wijzigingen heeft ondergaan in de periode van 1 oktober 2017 tot en met 31 december 2017.

Het bestuur heeft n.a.v. het rapport de volgende besluiten genomen:

- A. *Geen nadere actie nodig naar BlackRock, Inc.*
- B. *Toevoegen van gebruikerscontroles (in casu SPA) richting BlackRock aan het RMF van SPA:*
 - 1. *controle op tijdige informatieverstrekking van autorisatiewijzigingen van SPA aan BR,*
 - 2. *controle op tijdige informatieverstrekking inzake mandaatwijzigingen,*
 - 3. *tijdige controle van rapporten en andere informatie verstrekt door BR en het tijdig communiceren van onvolkomenheden richting BR.*

GMO

Betreft: "Report on GMO's Description of its Advisory Services System and on the suitability of the design and operating effectiveness of controls" for the period Oct. 1, 2016 – September 30, 2017.

Bij de beoordeling had het bestuur een hard copy en digital copy van het rapport (122 blz.) ter beschikking. Het rapport betreft een SOC 1 (Service Organization Control) rapport samengesteld volgens AICPA en ISAE 3402 standaarden.

SECTIE 1: Report of Independent Service Auditors (PWC, Boston, USA): Positief oordeel op: 1.1 Description fairly presents the Advisory Services System that was designed and implemented. 1.2 the controls related to the control objectives stated in the description were suitably designed to provide reasonable assurance that the control objectives would be achieved. 1.3 the controls operated effectively to provide reasonable assurance that the control objectives stated in the

description were achieved if complementary user entity controls assumed in the design of GMO's controls operated effectively throughout the period October 1, 2016 to September 30, 2017.

SECTIE 2: GMO Assertion/Statement: GMO's verklaring, zonder management naamsaanduiding, dat a: de beschrijving van het Advisory Services System eerlijk wordt weergegeven en b: dat de controles op afdoende wijze van opzet waren en dat de interne controles effectief waren.

SECTIE 3: Uitgebreide beschrijving van GMO 's Investment Advisory System, bestaande uit: overview of GMO, scope and purpose of report, GMO investment teams, governance (risk and audit committee – compensation committee – nominating and governance committee each chaired by an outside director), management oversight and controls , controls relating to GMO funds, service providers and complementary user entity controls.

SECTIE 4: Beschrijving van controle-onderdelen en gerelateerde controleprocedures alsmede testresultaten van PWC op de volgende onderdelen: shareholder services, portfolio trading, securities processing and portfolio reconciliation, client reporting and information technology. Alleen "No exceptions noted" kwamen voor.

SECTIE 5: Overige informatie verstrekt door GMO: Business Continuïteit Plan: executive summary over de werking van het continuïteitsplan waarin een business continuïteit's manager, een recovery team en een crisismanagement team samen werken om interrupties en rampen het hoofd te kunnen bieden.

NB: GMO geeft geen verklaring uit die de periode 1 oktober 2017 – 31 december 2017 beslaat (gebroken boekjaar), maar SPA heeft wel een brief van T.A. Pari (senior-manager risk en controls) van GMO over die periode ontvangen, inhoudende dat interne controleprocedures constant worden aangepast aan o.a. best practices in het maatschappelijk verkeer en aan nieuwe technologie. GMO is sterk toegewijd om een sterke interne controle-omgeving te handhaven.

Het bestuur heeft n.a.v. het rapport de volgende besluiten genomen:

- A. Geen nadere actie nodig richting GMO.
- B. Toevoegen van gebruikerscontroles (in casu SPA) richting GMO aan het RMF van SPA:
 - 1. controle op tijdige informatieverstrekking van autorisatiewijzigingen van SPA aan GMO,
 - 2. controle op tijdige informatieverstrekking inzake mandaatwijzigingen of restricties,
 - 3. tijdige controle van rapporten en andere informatie verstrekt door GMO en het tijdig communiceren van onvolkomenheden richting GMO.

Nieuwe Privacywetgeving: risico's informatiebeveiliging

In het kader van de in mei 2018 in werking tredende nieuwe privacywetgeving heeft het bestuur de risico's in kaart gebracht en de benodigde maatregelen genomen om aan de wet te voldoen. Er is een privacy beleid opgesteld en een privacyverklaring, welke beide op de website zijn geplaatst. Ook zijn er verwerkingsovereenkomsten gesloten met de partijen die voor SPA persoonsgegevens verwerken of voor wie SPA persoonsgegevens verwerkt (dit laatst gebeurt zeer beperkt). Ook is er een verwerkingsregister opgesteld en een privacy officer benoemd. Bij de belangrijkste verwerker van persoonsgegevens (uitvoerder Achmea Pensioenservices (APS), voorheen Syntrus Achmea genaamd, waar 99% van de persoonsgegevensverwerking plaatsvindt) is in het kader van een DNB self assessment een groot risicobeheersingsproject m.b.t. informatiebeveiliging in 2017 afgerond. Met een uitgebreide notitie heeft APS inzicht gegeven in de beheersing van zowel de IT- als de Informatiebeveiligingsrisico's.

Aanleiding voor de DNB self-assessment was de toenemende aandacht vanuit DNB voor het onderwerp cybercriminaliteit in de financiële sector. DNB verzocht Achmea 1 juli 2017 om een vervolgmeting uit te voeren ten aanzien van het volwassenheidsniveau van informatiebeveiliging. Doelstelling van deze vervolgmeting was om vast te stellen of de beheersing van informatiebeveiliging voldoet aan het vereiste volwassenheidsniveau van informatiebeveiliging. Het volwassenheidsniveau wordt daarbij bepaald aan de hand van het DNB Toetsingskader voor Informatiebeveiliging dat uit 54 DNB-controls bestaat. In de notitie worden de uitvoering en uitkomsten van dit self-assessment nader toegelicht.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het inzicht in en sturing op de IT- en Informatiebeveiligingsrisico's in de uitbesteding van haar diensten. Met de notitie is het bestuur in staat geweest deze verantwoordelijkheid te nemen en heeft het bestuur op transparante wijze inzicht gekregen in de beheersing van IT- en Informatiebeveiligingsrisico's bij APS.

Uitvoering DNB self-assessment

Naar aanleiding van het verzoek van DNB heeft APS in de periode juli tot en met oktober 2017 een DNB self-assessment uitgevoerd. De normen vanuit het DNB Toetsingskader voor Informatiebeveiliging zijn door middel van werkprogramma's nader uitgewerkt waardoor uniforme en consistente vastlegging is geborgd. Bij de uitvoering van het DNB self-assessment is de 1e lijnsorganisatie primair verantwoordelijk geweest voor de uitvoering van de DNB self-assessment. De 2e lijnsorganisatie (de afdeling Operational Risk & Compliance) heeft hierbij een activerende, coördinerende, adviserende en controlerende rol gespeeld. De afdeling Internal Audit (3e lijnsorganisatie) heeft op Achmea niveau een kwaliteitstoetsing uitgevoerd om vast te stellen of de uitkomsten van de DNB self-assessment op het vereiste niveau is uitgevoerd en dat de uitkomsten op betrouwbare wijze zijn vastgesteld. De uitkomsten van onze DNB self-assessment zijn inmiddels met DNB gedeeld.

Uitkomsten DNB self-assessment

Uit de DNB self-assessment komt naar voren dat 53 van de 54 key controls effectief zijn. Met betrekking tot de DNB-control '12.1 Storage and retention arrangements (Dataopslag en -retentie) heeft APS vastgesteld dat:

- een actuele ingevulde lijst met documenttypen en bewaartermijnen ontbreekt;
- voor relevante/archiefwaardige brondata/documenten de bewaar/vernietigingstermijn op basis van de (actuele) lijst met documenttypen nog niet wordt toegepast;
- kwaliteitscontroles op archieven nog niet zijn ingericht.

In dit kader merkt APS op dat op basis van de uitkomsten van het Quinto-P onderzoek in 2011 niet in alle gevallen documentatie beschikbaar was om pensioenmutaties te kunnen herleiden naar de bron. DNB stelde als uitgangspunt dat gegevens betreffende een specifieke deelnemer, slaper, (ex-)partner en uitkeringsgerechtigde moet worden bewaard tot 7 jaar na beëindiging van de deelnemersrelatie (als gevolg van waardeoverdracht of overlijden). APS heeft uitvoering gegeven aan het DNB uitgangspunt, waardoor APS en dus SPA de gegevens van haar gewezen deelnemers en pensioengerechtigden langer bewaart dan strikt noodzakelijk volgens huidige wet- en regelgeving waaronder de DNB control 12.1.

Vervolgstappen

Op basis van de geconstateerde bevindingen vanuit de DNB self-assessment heeft APS vervolgstappen gedefinieerd en in gang gezet met als doel om in de eerste helft van 2018 het vereiste volwassenheidsniveau alsnog te bereiken. Concreet betekent dit dat:

- een actueel overzicht met documenttypen en bewaartermijnen beschikbaar is;
- voor relevante/archiefwaardige brondata/documenten de bewaar/vernietigingstermijn op basis van het overzicht van documenttypen en bewaartermijnen wordt toegepast;
- dat periodiek kwaliteitscontroles op archieven worden uitgevoerd.

Het bestuur meent dat de self-assesment laat zien dat in de volle breedte de risico's goed beheerst worden en de beveiliging op orde is, maar dat op een drietal details verbetering mogelijk is, waaraan ook door APS invulling wordt gegeven.

Compliance

Compliance is het begrip waarmee wordt aangeduid dat Stichting Pensioenfonds Atos (SPA) werkt volgens normen die in overeenstemming zijn met geldende wet- en regelgeving en door het bestuur geformuleerde kaders.

De Compliance Officer is de interne toezichthouder en heeft de taak om te signaleren, interpreteren, adviseren en te ondersteunen bij de implementatie van (nieuwe) wet- en regelgeving. Het belang van compliance bij pensioenfonds neemt sterk toe vanwege toenemende compliance-eisen vanuit wet- en regelgeving.

De Compliance Officer draagt verder zorg voor de beheersing van compliance risico's, misbruik van voorwetenschap, fiscale fraude, benadeling van derden, witwassen en terrorist financiering en

verankert compliance in de bedrijfsprocessen door het creëren van bewustzijn inzake compliance. Beheersing van het compliance risico is van groot belang vanwege het reputatie- en imago risico, de kans op boetes en dwangsommen bij niet nakoming van de geldende wet- en regelgeving en mogelijke persoonlijke aansprakelijkheid.

Bij de uitvoering van zijn taken maakt de compliance officer gebruik van de richtlijnen in de volgende compliance documenten:

- *Compliance charter.*
Het compliance charter beschrijft de principes en de uitgangspunten voor de positie van compliance officer bij SPA.
- *Gedragscode.*
Met de gedragscode streeft SPA integer gedrag na. De code is van toepassing op alle verbonden personen.
- *Incidentenregeling.*
Incidenten kunnen gemeld worden bij de compliance officer. De incidentenregeling beschrijft hoe met de melding en met het incident wordt omgegaan.
- *Klokkenluidersregeling.*
Voor de verbonden personen bij SPA geldt dat zij een beroep kunnen doen op de klokkenluidersregeling als zij menen dat hun positie in gevaar kan komen door het melden van onregelmatigheden of misstanden. De klokkenluidersregeling biedt extra bescherming voor de melder.
- *Uitbestedingsbeleid.*
Het uitbestedingsbeleid is bedoeld om de belangen van SPA te waarborgen bij de uitvoering van activiteiten voor SPA door derden.

Bevindingen van de compliance officer:

De compliance officer heeft in zijn rapportage over de naleving van de regelgeving en gedragsnormen over de periode 1 januari tot en met 31 december 2017 de volgende bevindingen geconstateerd:

- Zoals in de rapportage van de compliance officer over 2016 reeds is gemeld, heeft het bestuur van SPA begin 2017 bij de compliance officer melding gemaakt van een compliance-incident inzake niet-integere gang van zaken bij de benoeming van een bestuurder voor SPA door het Verantwoordingsorgaan:
- Van twee leden van het Verantwoordingsorgaan is het lidmaatschap via ontslag ontnomen. De compliance officer heeft geconstateerd dat na een mislukte poging tot bemiddeling de ontslagprocedure zorgvuldig en goed onderbouwd door het bestuur is uitgevoerd.
- In het vierde kwartaal van 2017 zijn er verkiezingen voor leden van het Verantwoordingsorgaan (VO) gehouden. De compliance officer heeft aan deze gebeurtenis bijzonder aandacht gegeven en nauwlettend bezien op compliance-issues. De door het bestuur ingestelde verkiezingscommissie heeft onderzocht of de kandidaten voldoen aan de vereisten die zijn gesteld in de statuten van SPA, het huishoudelijk reglement betreffende het VO en de verkiezingsprocedure. Alvorens tot

benoeming tot lid van het VO over te gaan wenste het bestuur de nieuwgekozen leden te toetsen op integriteitsaspecten. Het bestuur is daartoe een integriteitsonderzoek gestart. De uitslag van de toets op integriteitsaspecten voor leden van het VO leidde voor de compliance officer niet tot verdere op- en/of aanmerkingen.

- In december 2017 heeft toezichthouder DNB een aanwijzing gegeven aan SPA. DNB is van mening dat SPA in overtreding is inzake een aantal artikelen in de Pensioenwet en het Besluit FTK. Het bestuur geeft opvolging aan de aanwijzing door o.a. het vaststellen van een nieuw strategisch beleggingsbeleid op basis van de onderbouwing uit een nieuw uitgevoerde ALM-studie, het vaststellen van een beleggingsjaarplan, overleg met het nieuwe verantwoordingsorgaan inzake de risicohouding en aanpassing van de organisatiestructuur van het beleggingsbeleid.

De overige bevindingen van de compliance officer over 2017 zijn:

- De compliance officer heeft geen belemmeringen ondervonden bij het uitvoeren van zijn functie;
- Er zijn in 2017 geen meldingen gedaan bij de Autoriteit Persoonsgegevens inzake datalekken op basis van de Wet bescherming persoonsgegevens;
- Er is in 2017 een update van het handboek procedures bij Pensioenfonds Atos door het bestuur vastgesteld. Veranderingen in wet- en regelgeving en interne procedures vinden hun weerslag in het handboek;
- De verbonden personen hebben de naleving van de gedragscode in 2017 ondertekend;
- Buiten deze periodieke rapportage heeft er geen directe rapportage plaatsgevonden;
- Iedere reguliere bestuursvergadering worden nevenfuncties en belangenverstremgeling vastgesteld. De nevenfuncties van de verbonden personen geven geen indicatie van enige belangenverstremgeling en geven geen aanleiding tot nader onderzoek;
- Er zijn voor zover de compliance officer bekend geen relatiegeschenken ontvangen;
- In 2017 zijn geen meldingen ontvangen uit hoofde van de klokkenluiderregeling;
- De monitoring van de effectentransacties verricht door insiders bij SPA geeft geen aanleiding tot het vermoeden van gebruik van voorkennis en/of koersgevoelige informatie en/of speculatief gedrag.

Vooruitzichten inzake compliance voor 2018:

Voor 2018 zijn de belangrijkste aandachtsgebieden bij SPA waar compliance zich op zal richten:

- Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG/GPDR);
- Wetgeving inzake pensioencommunicatie;
- Wetgeving o.b.v. IORP II;
- Sanctieregelgeving;
- Verhoging van de pensioenrichtleeftijd;
- VOG-verklaringen van verbonden personen;
- Informeren en adviseren inzake de toepassing van in de gedragscode opgenomen bepalingen;
- Klokkenluidersregeling, aanstelling meldfunctionaris;
- Onderzoeken door toezichthouders.

Het bestuur heeft voorts in het kader van het risicobeheer in 2015 een systematische integriteitrisicoanalyse (SIRA) opgesteld. Met de SIRA is een stap gezet om de bestaande, integere bedrijfsvoering van het fonds verder te verfijnen en te borgen. Het bestuur heeft, uitgaande van de wijze waarop het fonds werkt, per risicocategorie geanalyseerd welke integriteitrisico's relevant zijn voor het fonds en hoe deze risico's gewogen moeten worden qua kans en impact. Het bestuur heeft vervolgens per risicocategorie nagegaan welke beheersingsmaatregelen nodig zijn en heeft de vraag beantwoord of de bestaande beheersingsmaatregelen afdoende zijn. Uiteindelijk is bezien of en in hoeverre de netto risico's binnen de risicobereidheid van het bestuur vallen. Daarbij is ook beoordeeld of risico's vermeden kunnen worden of verminderd.

Een risicothema dat bij de vaststelling van de SIRA extra aandacht heeft gekregen, is het risico van 'dubbele petten', in de zin van verbonden personen die over informatie beschikken uit meerdere, soms conflicterende hoeken. Er is een reeks van beheersingsmaatregelen waarmee het risico van belangenverstrengeling wordt uitgesloten.

Werking en naleving van het RMF

RMF rapportage over 2016

In 2017 is met behulp van de 'assessment tool' wederom onderzocht of de in het RMF opgenomen risicobeheersmaatregelen adequaat functioneren en waar de risico's nog niet geheel door adequate procedures en maatregelen werden afgedekt. Op basis van dit RMF is in Q2 2017 door de compliance officer een onderzoek verricht naar de werking en naleving van het RMF in 2016. Het onderzoeksrapport is in juni 2017 in het bestuur besproken. Er werden 57 testen uitgevoerd voor de rapportage. In 84% van de uitkomsten wezen de testen uit dat er een voldoende werd gescoord, wat een verbetering was t.o.v. de score in het jaar daarvoor (75%). In 12% van de uitkomsten wezen de testen uit dat er sprake van matig/voldoende (2015: 17%), en in 4% was de uitkomst van de test matig (2015: 8%), maar geen enkele test scoorde onvoldoende. Het bestuur heeft naar aanleiding van de bespreking een aantal concrete acties geformuleerd met als doel de resultaten m.b.t. de risicobeheersing beter te maken. De testen die matig of matig/onvoldoende hebben gescoord, zijn met het bestuur besproken en de belangrijkste aanpassingen en/of verbeterpunten zijn vastgelegd in de rapportage. Aanbevelingen waren o.a.:

- evaluatie van de risicomanagementprocessen voor 2017;
- toevoegen beheersmaatregelen bij APS inzake IT en IM.

Er zijn voorts een aantal verbeteringen in het systeem van risicomanagement van SPA aangebracht. In 2017 is voor de beheersing van het IT-risico bij SPA in het RMF aan de lijst met 10 testonderdelen een 11^e onderdeel genaamd 'IT' toegevoegd. Dit risico stond eerst als onderdeelje onder een ander hoofdstuk vermeld, maar werd belangrijk genoeg gevonden om daar uit te lichten en separaat te behandelen.

RMF rapportage over 2017

Ook in 2018 is met behulp van de 'assessment tool' onderzocht of de in het RMF opgenomen risicobeheersmaatregelen adequaat functioneren en waar de risico's nog niet geheel door adequate procedures en maatregelen werden afgedekt. In Q1 en Q2 2018 is door de compliance officer een onderzoek verricht naar de werking en naleving van het RMF in 2017. Het onderzoeksrapport is in april 2018 in het bestuur besproken. Er werden dit keer 58 relevante testen uitgevoerd voor de rapportage. In 91% van de uitkomsten wezen de testen uit dat er een voldoende werd gescoord, wat een verbetering was t.o.v. de score in het jaar daarvoor (84%). In 7% van de uitkomsten wezen de testen uit dat er sprake van matig/voldoende (2015: 12%), en in 2% was de uitkomst van de test matig (2015: 4%), maar geen enkele test scoorde onvoldoende¹⁷.

Het bestuur heeft ook naar aanleiding van deze bespreking een aantal concrete acties voor 2018/2019 geformuleerd met als doel de resultaten m.b.t. de risicobeheersing verder te verbeteren. De belangrijkste aanpassingen en/of verbeterpunten die zijn vastgelegd zijn de volgende:

M.b.t. de

- salarisadministratie: eisen Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) daar opnemen.
- maandrapportage beleggingsadministratie door Kas Bank: uitbreiding van de beheersmaatregel. Dit betreft de volgende controles:
 - Controle op tijdige communicatie inzake wijzigingen van geautoriseerde personen die met Kas bank communiceren.
 - Controle op accurate en complete aanlevering van data m.b.t. de services die Kas Bank uitvoert.
 - Controle dat alleen door SPA geautoriseerde personen data aanleveren.
 - Controle op tijdigheid en juistheid van door Kas Bank ontvangen maandelijkse rapportages.
- vermogensbeheer evaluaties: evaluatie van de beleggingscommissie door het bestuur.
- beleggingsrichtlijnen: aanpassing van het beleggingsbeleid n.a.v. de aanwijzing van DNB.
- deskundigheid van het Verantwoordingsorgaan: meer stimulans voor bereidheid van het volgen van opleidingen door VO leden.
- privacy bescherming: aankoop van een extra afsluitbare kast op pensioenbureau om opslag van privacy gevoelige informatie te scheiden van andere informatie en spullen die tijdens kantooruren toegankelijk dienen te zijn.
- IT: Back-up procedure van de website opvragen bij de webhoster.
- Opzet RMF: beheersmaatregel 9.2 verplaatsen naar het proces 'Governance'.

¹⁷ Daarbij wordt aangetekend dat de compliance officer n.a.v. de aanwijzing van DNB het beleggingsbeleid als matig heeft aangemerkt, omdat er een verschil van mening is over wat de wet nu precies vereist.

- Evaluatie van de uitvoerders/testers van de assessments in de relatie tot de praktische invulling van de uitvoering hiervan.
- Updaten van de werkinstructies en als gevolg aanpassing van het RMF-raamwerk op uitvoerder van de testen/assessments en frequenties.
- Tekstuele update van enkele beheersmaatregelen in het RMF-raamwerk.
- Gevolgen van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) voor RMF beoordelen en eventueel beheersmaatregelen opnemen.
- Van in de bestuursvergadering genomen besluiten direct de invloed van de besluiten voor beheersmaatregelen in het RMF bepalen.

3.3 Resultaten beleggingen voor Middelloon- en Eindloonregeling

3.3.1 Totaalrendement op alle beleggingen voor rekening van SPA

Het totaalrendement (Risk Control- en Returnportefeuille) op alle beleggingen over 2017 was 2,65%. Ten opzichte van de benchmark was dit een outperformance van 1,26%.

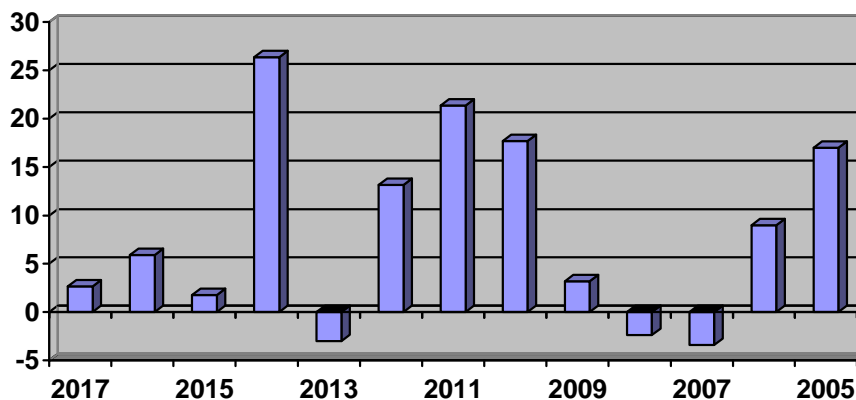
Overzicht meerjarig rendement op alle beleggingen voor rekening van SPA (het getal voor 2008 is gecorrigeerd ten opzichte van vorige jaren):

**Beleggingsrendement
(in %)**

**2017
2,65%**

2016	2015	2014	2013	2012	2011
5,9%	1,75%	26,35%	-3,01%	13,17%	21,35%
2010	2009	2008	2007	2006	2005
17,60%	3,17%	-2,36%	-3,4%	8,99%	17,00%

Tabel: beleggingsrendement in % per jaar

Gemiddeld over 13 jaar: 8,40%.

Mutatie dekkingsgraad als gevolg van 2 reguliere externe marktfactoren

Er zijn twee jaarlijks terugkerende externe marktfactoren die van grote invloed zijn op de dekkingsgraad: A) de rentetermijnstructuur (rekenrente) die het rendement op de verplichtingen bepaalt en B) de koers- en rendementsontwikkelingen van de beleggingen. De dekkingsgraad is de breuk van bezittingen/verplichtingen x 100%.

Ad A) De verplichtingen van SPA betreffen in principe de te verrichten pensioenuitkeringen. De daarvoor benodigde voorziening wordt berekend met behulp van de door DNB voorgeschreven rekenrente. Als deze stijgt, daalt de vereiste voorziening en heeft dit een positief effect op de

dekkingsgraad (de noemer in de breuk neemt af). Als de rekenrente daalt, stijgt de vereiste voorziening en heeft dit een negatief effect op de dekkingsgraad (de noemer in de breuk neemt toe).

Ad B) Als het rendement op de beleggingen positief is, dan heeft dit vanzelfsprekend eveneens een positief effect op de dekkingsgraad, immers je vermogensbestanddelen nemen in waarde toe (de teller in de breuk, de bezittingen nemen toe). Als het rendement echter negatief is, dan heeft dit vanzelfsprekend een negatief effect op de dekkingsgraad (de teller in de breuk, de bezittingen nemen af).

Beide marktfactoren kunnen dus ook tegengestelde effecten hebben: de rente kan dalen waardoor de dekkingsgraad daalt (want de verplichtingen nemen in waarde toe), maar als het rendement op de beleggingen tegelijkertijd positief is, stijgt de dekkingsgraad als gevolg daarvan. Het saldo van deze effecten als gevolg van de externe marktfactoren kan dus positief of negatief zijn. Voor 2017 waren de resultaten als volgt:

2017

Rendement beleggingen 2,65%

Rendement verplichtingen¹⁸ 1,3%

	2016	2015	2014	2013
Rendement beleggingen	5,9%	1,75%	26,35%	-3,01%
Rendement verplichtingen	-8,4%	-6,09%	-22,57%	3,42%
	2012	2011	2010	2009
Rendement beleggingen	3,17%	21,35%	17,60%	3,17%
Rendement verplichtingen	8,20%	-19,16%	-13,00%	3,90%

Het positieve rendement op de beleggingen heeft bijgedragen aan de verbetering van de financiële positie van SPA. Als gevolg van de gestegen rente zijn de verplichtingen daarnaast gedaald met 1,3%. Deze daling van de verplichtingen draagt positief bij aan de dekkingsgraad. Het saldo van het rendement op de beleggingen en de verplichtingen van $(2,65 + 1,3) = 3,95\%$ was in 2017 positief en had dus een positief effect op de dekkingsgraad. Aan het proces van dalende dekkingsgraden door een dalende rente (en dus hogere verplichtingen) lijkt sinds 2017 een eind te zijn gekomen. Sinds januari 2017 stijgt de dekkingsgraad weer. Benadrukt wordt dat het beheerde vermogen ook in waarde toenam in 2017.

¹⁸ Waardeverandering van de verplichtingen als gevolg van de wijziging van de gemiddelde rekenrente over 2017 als percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

Naast het rendement op de beleggingen en het rendement op de verplichtingen, zijn er ook nog andere elementen die het verloop van de dekkingsgraad bepalen. Deze elementen zijn de volgende:

- de uitbetaalde pensioenuitkeringen;
- de verleende toeslagen;
- overige oorzaken (sterftewinst of -verlies, herverzekeringresultaat, etc);
- kosten.

Het verloop van de beleidsdekkingsgraad in 2017 is als volgt toe te rekenen aan de verschillende componenten:

Beleidsdekkingsgraad per 1 januari 2017:

	100,9%
Pensioenuitkeringen:	0,1%
Verleende toeslagen:	0,0%
Wijziging Rentetermijnstructuur (RTS), gevolgen Technische Voorz.	4,1%
Beleggingsresultaat:	2,4%
Wijziging actuariële grondslagen:	0,0%
Overige oorzaken:	0,2%

Beleidsdekkingsgraad per 31 december 2017:

107,7%

- Omdat de dekkingsgraad gedurende het jaar boven de 100% lag, droegen de betaalde pensioenuitkeringen positief bij aan de dekkingsgraad;
- Omdat er geen toeslagen zijn verleend in 2017 was er geen effect op de dekkingsgraad;
- De rente steeg per saldo in 2017 (rekenrente van 1,33% naar 1,48%), waardoor de verplichtingen daalden, wat 4,1% positief bijdroeg aan de dekkingsgraad. Dit effect is overigens ook het gevolg van de 12 maands middeling, die ervoor zorgt dat gedurende het jaar er maanden wegvallen die een nog lagere rekenrente hadden dan 1,33%;
- Het beleggingsresultaat was positief en zorgde voor een stijging van de dekkingsgraad;
- De actuariële grondslagen werden niet aangepast, in 2017 was er daarom geen effect hiervan op de dekkingsgraad;
- Overige oorzaken hebben betrekking op diverse mutaties (sterftewinst of sterfteverlies, herverzekeringresultaat, middeling bij berekenen beleidsdekkingsgraad, etc.) en zogenaamde kruiseffecten tussen de diverse componenten en droegen positief bij aan de dekkingsgraad. Per saldo steeg de beleidsdekkingsgraad uiteindelijk met 6,8%. De dekkingsgraadontwikkeling betekende dat in 2017 het herstelplan nog steeds van toepassing is maar wel op schema zat. De reële dekkingsgraad van het fonds is overigens 89,7%.¹⁹

¹⁹ De reële dekkingsgraad is de dekkingsgraad die aanwezig is als bij de verplichtingen voor de toekomst verondersteld wordt dat elk jaar de volledige indexatie zou worden verleend.

3.3.2 Rendement van de deelportefeuilles

De totale beleggingsportefeuille voor Atos ML is gesplitst in een Risk Control Portefeuille en een Return Portefeuille. De Return portefeuille bestaat uit 2 zogenoemde High Volatility (HV) portefeuilles en een tijdelijke bestuursportefeuille die in maart 2018 is opgeheven. In de volgende paragrafen wordt dit nader toegelicht.

3.3.2.1 De Risk Control portefeuille

Voor het beleggingsbeleid van SPA is het uitgangspunt ervoor te zorgen dat er voldoende vermogen is om aan de totale pensioenverplichtingen te voldoen; kapitaalbehoud is hierbij het uitgangspunt. Er moet dus voldoende vermogen zijn om alle op dit moment toegezegde pensioenen in de toekomst te kunnen betalen. Daartoe probeert het bestuur het vermogen zoveel mogelijk te behouden en een robuuste groei daarin te laten zien. Dit is de afgelopen 13 jaar gemiddeld genomen goed gelukt (per jaar gemiddeld meer dan 8% rendement), maar de totale verplichtingen worden echter berekend ('contant gemaakt') met de rentetermijnstructuur die DNB publiceert en die houdt geen rekening met dit rendement. Die berekent de verplichtingen met een zeer laag rente-rendement dat grotendeels gebaseerd is op de Duitse rente op staatsobligaties. Eén procent verschuiving naar beneden of naar boven van de gemiddelde rente betekent voor het fonds een verandering van de omvang van de berekende verplichtingen van circa 18%. Beweging in de rente doet die omvang van de verplichtingen dus sterk schommelen en dat veroorzaakt ook schommelingen in de dekkingsgraad. Vooral als de rente daalt, kan dit ervoor zorgen dat de dekkingsgraad erg laag wordt. Dit effect was in de periode 2008 – 2011 en ook in 2014-2016 bij veel pensioenfondsen zichtbaar. SPA wordt dus wel steeds rijker in euro's, maar door de dalende rente en de rekenmethodiek m.b.t. de verplichtingen daalde per saldo tot 2016 de dekkingsgraad toch. Dit laatste kwam ook omdat het fonds het renterisico niet geheel heeft afgedekt. Het extreem lage renteniveau heeft het bestuur de overtuiging gegeven dat de rente vanaf de recente niveaus in de ietwat verder liggende toekomst (2018 -2023) weer op hogere niveaus zal liggen. Om dan kapitaal te behouden (en een stijging van de dekkingsgraad te realiseren) is een beperkte rentehedge nodig. In 2017 is deze visie voorzichtig tot realisatie gekomen; de rente is in 2017 een beetje gestegen, de kapitaalafname was beperkt en de dekkingsgraad steeg sterk. De Risk Control portefeuille kent een rentehedge van 20% (UFR). Als de rente weer verder gaat stijgen, dan zal er beperkt kapitaalverlies optreden (door de 20% rente hedge heeft het fonds weliswaar slechts beperkt obligaties, maar juist die obligaties nemen sterk in waarde af als de rente weer gaat stijgen). De verplichtingen zullen echter in dat scenario wel voor de volle 100% afnemen.

De Risk Control portefeuille is een beleggingsportefeuille met staatsobligaties uit met name Frankrijk, Oostenrijk, België, Spanje en Italië en rente swaps. Bij een rentedaling, waarbij de waarde van de pensioenverplichtingen stijgt, wordt er dus door de 20% afdekking nog maar beperkt voor gezorgd dat de Risk Control portefeuille in waarde toeneemt, waardoor eventuele rentedalingen een negatief effect hebben op de dekkingsgraad. Met andere woorden: een stijging

van de verplichtingen door rentebewegingen betekent nog maar een 20% stijging van de waarde van de Risk Control portefeuille. Een daling van de verplichtingen door rentebewegingen betekent automatisch nog maar een daling van de waarde van de Risk Control portefeuille van 20% van het bedrag dat de verplichtingen gedaald zijn. Deze portefeuille wordt normaal gesproken gezien als de defensieve component van de totale beleggingsportefeuille, maar omdat de rente nu zo extreem laag is, wordt deze hedge nog maar beperkt toegepast. De waarde van de Risk Control portefeuille beweegt derhalve nog maar 20% mee met de waarde van de verplichtingen. Dit beleid wordt ook gevoerd omdat zowel statistisch gezien als gezien het feit dat het al langer werkzame geldverruimingsbeleid van de ECB op haar eind loopt, de kans dat de rente op iets langere termijn gaat stijgen veel groter is dan dat deze nog lange tijd verder zou dalen.

BlackRock is de beheerder van de Risk Control portefeuille en moet ervoor zorgen dat de effecten van renteschommelingen op de dekkingsgraad beperkt worden tot in de mate waarin deze schommelingen door het bestuur wensen te worden afgedekt. De Risk Control portefeuille (exclusief de swapswaarde) bedroeg eind 2017 ongeveer 56% van het totaal belegd vermogen. SPA hanteert overigens al jaren een rentestaffel voor de rentehedge. Als de rente stijgt, wordt er meer van het renterisico afgedekt.

Resultaat Risk Control portefeuille (afdekking renterisico)

De Risk Control portefeuille heeft een rendement en dat rendement volgde in 2017 slechts beperkt het rendement op de verplichtingen als gevolg van de renteontwikkeling. Indien het afdekken van het renterisico tegenover de verplichtingen voor 100% gebeurt, zou het rendement op de Risk Control portefeuille in principe gelijk kunnen zijn aan de omvang van de verandering van de verplichtingen en het saldo van die twee dus 0% zijn. De dekkingsgraad verandert dan niet door renteschommelingen (maar een fonds kan dan ook niet profiteren van renteontwikkelingen). Omdat in 2017 het renterisico gedurende het jaar uiteindelijk maar voor 20% was afgedekt en de rente in 2017 gestegen is (deels door de economische omstandigheden, maar grotendeels door het licht gewijzigde beleid van de ECB), was dit voor 2017 het meest gunstige beleid, omdat het rendement op de Risk Control portefeuille hierdoor hoger was dan indien de hedge hoger zou zijn geweest. Na 2 jaar lang geduld begint het in een breder langjarig perspectief neergezette langetermijnbeleid in 2017 haar vruchten af te werpen. Ook de vooruitzichten voor dit beleid zijn – gezien de economische ontwikkelingen - in dit opzicht nog zeer goed te noemen.

M.b.t. de hedge zijn in 2017 nauwelijks transacties gedaan; de portefeuille staat en geduld is nu het voornaamste. Het uiteindelijke resultaat van de Risk Control portefeuille in 2017 kan slechts bij benadering berekend worden, immers de verschillende bestanddelen variëren per maand te veel, i.c. de rente, de dekkingsgraad, de omvang van de portefeuille, etc. Uit de berekeningen van de Kas Bank volgt dat het fonds op de Risk Control portefeuille een rendement had van -0,82%. Dit rendement was mede het resultaat van de rentestijging in 2017.

Omdat dit rendement de afname in de verplichtingen (als gevolg van de gedaalde rente) voor een bepaald percentage (van 20%) volgt, kijkt het fonds voor het resultaat dat bereikt is met de Risk Control portefeuille ook naar het vereiste rendement op de verplichtingen, d.w.z. de toe- of afname van de omvang van de verplichtingen als gevolg van een daling of stijging van de rekenrente die gezien de gekozen renteaafdekking verwacht was. Dit rendement wordt uitgedrukt in een percentage waarmee de afgedekte (gehedgde) verplichtingen zijn toe- of afgenomen. De Risk Control portefeuille kende voor 2017 als rendementbenchmark voor het afgedekte deel van de toename van de verplichtingen een percentage van -1,01%. Dat wil zeggen dat het hedgebeleid had moeten zorgen dat het rendement van de Risk Control portefeuille -1,01% had moeten zijn om het gewenste renteaafdekkingsniveau te halen. Het rendement was echter hoger (minder negatief), waardoor bij benadering er een overrendement op de RCP was van ongeveer 0,2%.

Het deel van de gedaalde verplichtingen als gevolg van rentebewegingen dat afgedekt moest worden door de RCP ging dus met 1,01% omlaag. Het verschil met het behaalde rendement is dus positief en had een positief effect op de dekkingsgraad ultimo 2017. De dekkingsgraad nam daarnaast flink toe omdat de hedge maar 20% was. De 80% die niet afgedekt was, zorgde - door de gestegen rente en de daardoor gedaalde verplichtingen - voor een hogere beleidsdekkingsgraad.

3.3.2.2 Return portefeuille

De Return portefeuille heeft tot doel om binnen een bepaald risicokader op de lange termijn met een deel van de beleggingen een extra rendement te realiseren. Met dat extra rendement kan een eventuele toeslag gefinancierd worden. Dat extra rendement is het rendement boven het renteniveau (de rekenrente waarmee de contante waarde van de verplichtingen berekend wordt, de zogenaamde "yield") waarmee de verplichtingen worden berekend.

De vermogensbeheerders hebben in dit kader in 2017 een mandaat toegewezen gekregen met een maximum toegestane volatiliteit (risico) en een (absolute) rendementsdoelstelling over een langere termijn (minimaal drie jaar).

Extra rendement

Voor de Return portefeuille was de minimale doelstelling om 2,8% boven de yield op te brengen. Een vermogensbeheerder verslaat de doelstelling als het resultaat over een langere periode meer is dan de yield plus de nagestreefde extra opbrengst van 2,8%.

De Return portefeuille (omvang per 31-12-2017 was 1.054,22 miljoen euro) betreft overwegend beleggingen met een hogere risico/rendement-verhouding, zoals aandelen, bedrijfsobligaties, beursgenoteerd onroerend goed en beursgenoteerde grondstoffen. Het doel van de Return portefeuille is tweeledig: mede met behulp van diversificatie over de verschillende beleggingsstijlen van de beheerders een rendement te behalen van minimaal gemiddeld 2,8% boven de genoemde

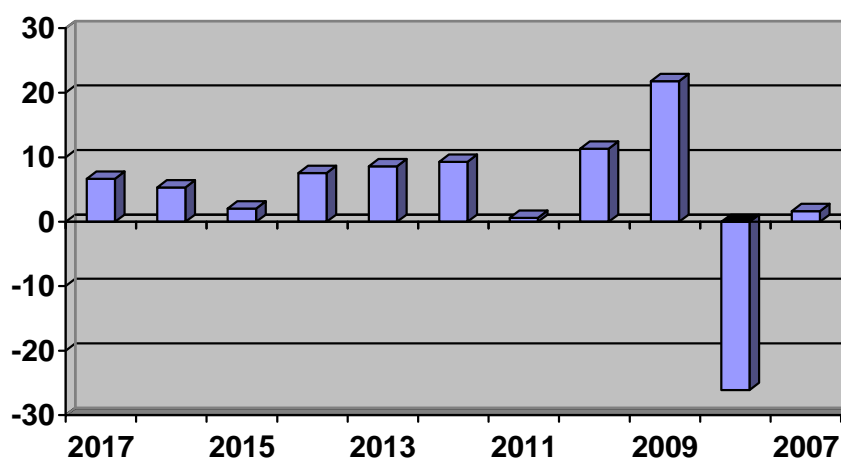
yield. Dit alles met een tracking error van maximaal 18. In 2017 was de yield gemiddeld 1,36% en moest er dus een rendement gehaald worden van minimaal 4,16%.

Resultaat Return portefeuille

Met een resultaat van 6,68% heeft de Return portefeuille de (absolute) fonds benchmark van 4,16% in 2017 ruim gehaald. Een absolute benchmark is een gemiddeld rendement dat jaarlijks nagestreefd wordt en in principe niet ieder jaar precies gehaald wordt. Het is niet gebaseerd op een mandje van financiële instrumenten (zoals bijvoorbeeld de MSCI benchmarks), maar is een (theoretische en op historische cijfers gebaseerde) berekening van hoeveel rendement er gemiddeld op lange termijn behaald zou moeten worden om theoretisch voldoende overwaarde te creëren ten einde met de aandelenportefeuille de indexatie ambitie te kunnen waarmaken. Ieder jaar zal de performance dus (sterk) afwijken van deze benchmark, soms eronder, soms er boven.

Meerjarige rendementen Return portefeuille (%):

Tabel: beleggingsrendement in % per jaar

Resultaat versus doelstelling(en) beleggingsbeleid

De primaire doelstelling van de Return portefeuille is om over een langere periode een extra rendement van minimaal 2,8% (na kosten) te behalen ten opzichte van de yield, met een gemaximeerde tracking error. Door het goede resultaat van de Return portefeuille (6,68%) is deze doelstelling in 2017 gehaald. Voor de lange termijn is dat voor de gehele Return portefeuille overigens nog steeds niet het geval. Belangrijk is het bij de rendementen uit bovenstaande tabel om ook te kijken naar het risico dat er is genomen met de portefeuille. Dat risico was in 2017 relatief beperkt: zowel de standaarddeviatie als de TE waren relatief laag in 2017, de portefeuille bestond voor een flink deel uit cash of cash-achtige producten, zodat het redelijk hoge rendement met weinig risico behaald is. Het blijft daarom ook wel achter bij de rendementen die op een volledige in aandelen belegde portefeuille gemaakt zijn in 2017; daar lag het risico dan ook navenant hoger. De 100% in aandelen beleggende MSCI World index kent bijvoorbeeld een standaarddeviatie van ongeveer 18%, maar haalde toch maar een rendement van 7,51%, nauwelijks hoger dan dat van de RP van SPA. De Europese Stoxx 50 haalde met een veel groter genomen risico zelf nog minder dan de RP van SPA: 6,49%. Dit toont de meerwaarde aan van dynamisch anti-cyclisch beleggen. Op lange termijn wordt een beter rendement/risico resultaat gehaald. SPA was derhalve in 2017 voorzichtig belegd: dit omdat aandelen, m.n. in de VS, historisch gezien heel duur zijn. Door de extreem lage rente weerhoudt dat beleggers er echter nog niet van om nog steeds aandelen tegen hogere prijzen te willen kopen. SPA breidt zich al enige tijd voor op een stevige correctie, maar beseft dat dit nog wel lang kan duren door de kunstmatige renteonderdrukking door de centrale banken en omdat nog altijd geldt wat Keynes ooit zei: "markets can stay longer irrational than you can stay liquid". Als je die wijsheid zou vertalen naar de huidige situatie bij SPA dan zou die ongeveer als volgt luiden: "beleggers kunnen langer irrationeel aandelen blijven kopen dan het geduld dat derden kunnen opbrengen om de langetermijn juistheid van je beleid te doorzien".

3.3.2.3 Voormalige Medium Volatility (MV) portefeuille

De waarde van de grotendeels niet liquide Medium Volatility (MV) Return portefeuille is per eind 2012 op 0 gewaardeerd. In 2017 wordt deze portefeuille nog steeds op 0 euro gewaardeerd; er is dus geen verlies meer op geleden. Het in de portefeuille opgenomen Gottex ABI fund heeft nog enige illiquide beleggingen, waarvan onduidelijk is of zij in de toekomst nog geld waard worden.

3.3.3 Beleidsdekkingsgraad

De ontwikkeling van de beleidsdekkingsgraad over 2017 is in onderstaande grafiek zichtbaar gemaakt. De beleidsdekkingsgraad was per 31 december 2016 100,9%. Per 31 december 2017 was de beleidsdekkingsgraad 107,7%. De meest recente beleidsdekkingsgraad is, met een vertraging van 2 weken, altijd op de website van SPA te zien.

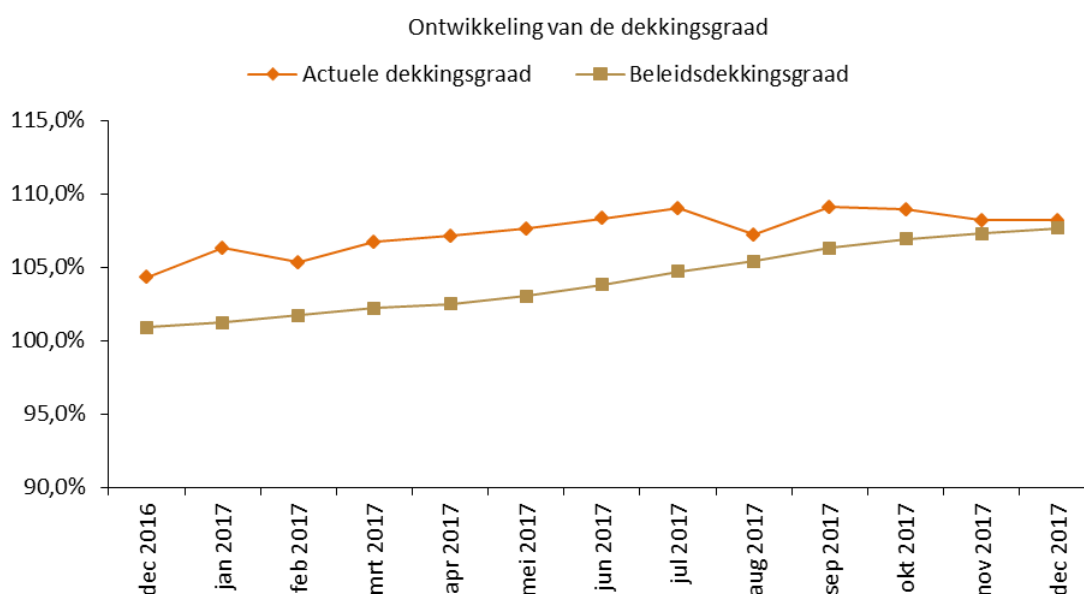
Dekkingsgraadontwikkeling: 2017

(vanaf 1 januari 2015

beleidsdekkingsgraad) **107,7%**

2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
100,9%	108,1%	113,9	109,6%	99,4%	94,7%	92,5%	93,0%

Beleidsdekkingsgraad ontwikkeling in 2017

3.4 Resultaten en ontwikkelingen beleggingen in de Beschikbare

Premieregelingen

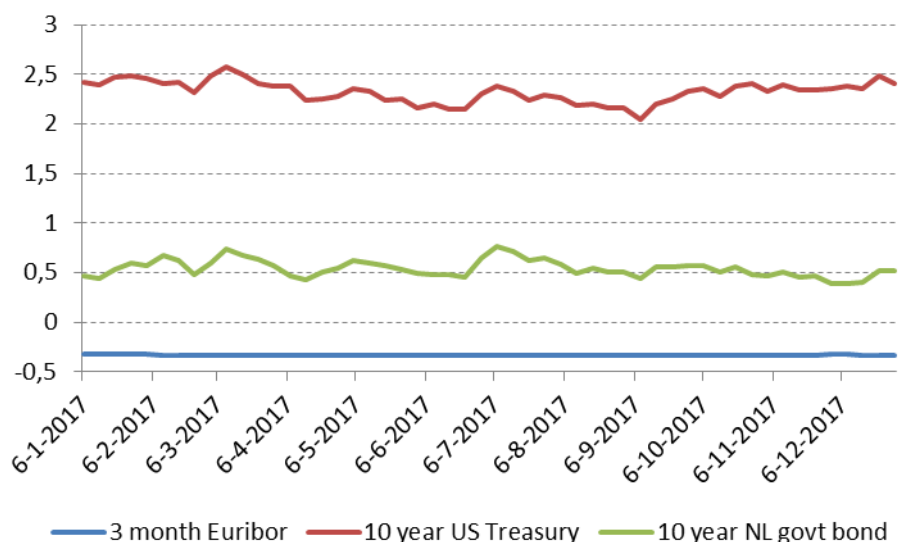
3.4.1 Algemene ontwikkelingen

Ondanks het afbouwen in Europa van het zeer omvangrijk opkopen van obligaties (de zogenaamde Quantitative Easing, wat een verlagend effect heeft gehad op het renteniveau), was er in 2017 nog steeds sprake van een lage rente in Europa en ook in de VS, ondanks dat de rente daar al sinds 2016 stijgt. Die relatief zeer lage rente en het feit dat de bedrijfswinsten overal goed waren deed de markt geloven dat aandelen nog steeds aantrekkelijk waren om te kopen. Ook nam de vrees dat de euro uit elkaar zou vallen verder af en verdween de angst voor deflatie. Het was gemiddeld genomen dan ook een goed jaar voor aandelen. De combinatie van goede groeicijfers in de VS en in mindere mate in Europa, zorgde voor volatiele maar positieve markten. De aandelenfondsen voor Amerika en Emerging markets namen flink in waarde toe. De obligatiefondsen konden ondanks de moeilijke omstandigheden ook nog een klein positief resultaat boeken. In 2017 kenden

vijf van de zes fondsen die in de Beschikbare Premiereregelingen aanwezig zijn positieve rendementen, alleen het Liquiditeitenfonds had een (te verwachten) negatief resultaat. Dit laatst is vooral schrijnend omdat het liquiditeitenfonds geacht wordt vrij risicoloos voor een positief rendement te zorgen, maar door de extreme omstandigheden op de rentemarkten is het nu niet mogelijk om op liquiditeiten een positief resultaat te halen. Omdat de Centrale Banken de rente onder de 0% houden, is het rendement van dit fonds ook negatief gebleven: -0,5%. Alhoewel de gangbare theorie is dat cash voor "zekerheid en veiligheid" zou moeten zorgen, is deze theorie door de negatieve rente achterhaald geworden: cash aanhouden kost tegenwoordig geld.

Drie fondsen versloegen in 2017 hun benchmark en drie fondsen haalden dat niet. In euro's maken de 3 fondsen met een outperformance meer dan 2/3 van het BP kapitaal uit en dus was het grootste deel van het kapitaal beter af door het actieve beheer. Het Europa fonds bleef dit jaar weer achter bij de prestaties van de benchmark, maar de Europese aandelen stegen wel stevig in 2017 en het verschil was niet zo groot als in 2016, toen het fonds heel slecht presteerde. Het is gelukkig wel een klein fonds, maar maakt ook deel uit van het wereldwijd fonds. Het Amerika fonds en het Emerging Markets fonds hadden rendementen van maar liefst 23,8 respectievelijk 23,4%. Het Amerika fonds versloeg daarmee de benchmark met maar liefst 4,7%-punt. Dat was ook wel nodig, want op de lange termijn is dit het enige aandelenfonds dat zijn benchmark niet verslaat.

Rente-ontwikkeling 2017

Het hele BP-kapitaal in ogenschouw nemend (gemiddeld ongeveer € 350 miljoen) hebben de vermogensbeheerders het in 2017 redelijk gedaan; overall gezien werd de benchmark verslagen. Op de wat langere termijn (3 jaar) werd voor de hele BP portefeuille de benchmark niet verslagen. Alleen op de hele lange termijn presteren de vermogensbeheerders overall beter dan de benchmark; dus voor degenen die er al 5 of 10 jaar inzitten is dit positief. Per fonds bezien (onafhankelijk van de omvang) is de conclusie dat op de langere termijn (10 jaar) de resultaten

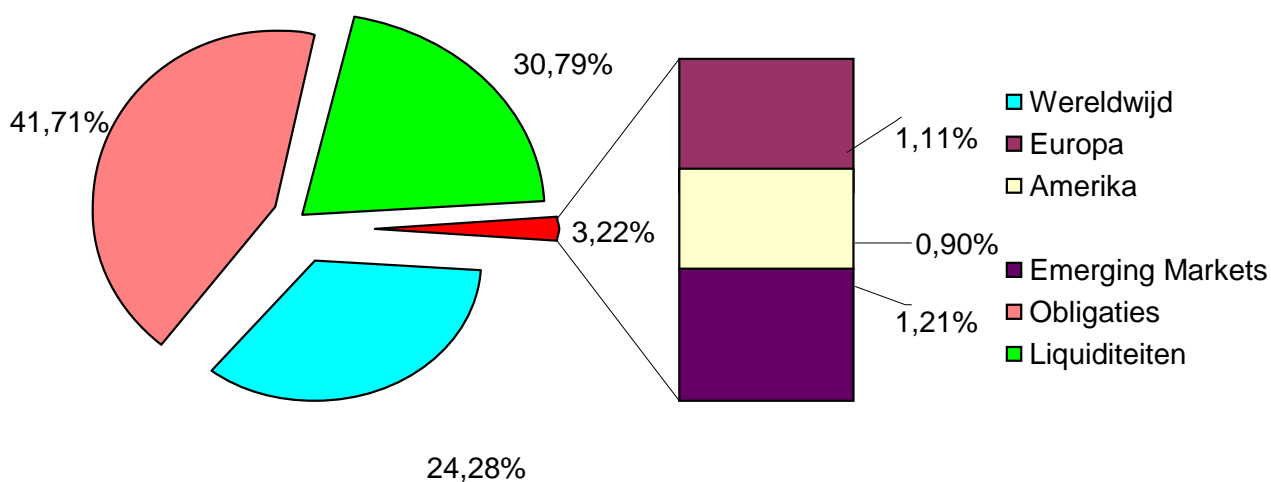
voor 67% positiever zijn dan de benchmark; 4 fondsen presteren beter dan de benchmark, 2 deden het minder.

3.4.2 Overzicht vermogen in Atos BP beleggingsfondsen

In de tabel hieronder wordt de waarde en het gewicht van de beleggingsfondsen in het totaal van het belegd vermogen in Atos BP getoond. Het belegd vermogen was afgerond eind 2017 € 349,4 miljoen. De vastrentende waarden (het Liquiditeitenfonds en het Obligatiefonds), vertegenwoordigen ongeveer 72,5% van het belegd vermogen (circa € 253,4 miljoen). De reden hiervoor is dat deze twee beleggingsfondsen in de eindfase de kern vormen van het Beleggingsprofiel Life Cycle. Meer dan 97% van de gewezen deelnemers met BP kapitaal heeft gekozen voor het Beleggingsprofiel Life Cycle.

De waarde en het gewicht van de verschillende beleggingsfondsen ten opzichte van het totaal belegd vermogen in BP: 349.445.494 euro

Beleggingsfonds	Waarde (€)	% totaal
Obligaties	145.754.957	41,71%
Liquiditeiten	107.604.958	30,79%
Wereldwijd	84.856.738	24,28%
Emerging Markets	4.213.891	1,21%
Europa	3.879.028	1,11%
Amerika	3.135.994	0,90%

3.4.3 Ontwikkelingen per beleggingsfonds

Oriflex Obligatiefonds (41,71% van het totaal)

	2017	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	0,6%	0,6%	4,7%	5,3%
Benchmark	0,1%	1,7%	3,9%	4,8%

Het obligatiefonds kende een redelijk jaar: het rendement is ondanks de kleine rentestijging in 2017 toch positief gebleven. Door de zeer lage inflatie en het centrale banken beleid is de rente nog steeds laag en is het moeilijk met obligaties nog een hoog rendement te halen. Ook de komende jaren moet serieus rekening worden gehouden met lage of negatieve rendementen in dit fonds, omdat de rente wellicht per saldo alleen maar zal stijgen. Het fonds presteerde beter dan de benchmark (verschil was 0,5%). Op de middellange en lange termijn gezien rendeert het fonds ook beter dan de benchmark.

Oriflex Liquiditeitenfonds (30,79 % van het totaal)

	2017	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	-0,5%	-0,2%	-0,2%	0,5%
Benchmark	-0,2%	-0,3%	-0,1%	0,9%

Het Oriflex Liquiditeitenfonds kende wederom een heel matig jaar: het behaalde een negatief rendement (-0,5%), wat slechter was dan de benchmark. Ook hier zorgt de crisis en het door de Centrale Banken gevoerde rentebeleid er voor dat er nog steeds geen rendement valt te halen op liquiditeiten of dat het rendement zelfs negatief is. Het fonds ontving ook in 2017 desondanks weer een flinke instroom van nieuwe gelden. Op een ietwat langere termijn behaalt het fonds ook niet de benchmark. De benchmark is in dit geval de 3-maands depositorente. Liquiditeit wordt "duur" betaald; de zekerheid die het verschaft kost nu nog steeds geld. SPA waarschuwt de gewezen deelnemers voor dit risico, maar toch kiezen weinig mensen er voor om hun beleggingen aan het liquiditeitenfonds te onttrekken.

Oriflex Aandelenfonds Wereldwijd (24,28% van het totaal)

	2017	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	17,6%	7,6%	12,6%	6,0%
Benchmark	16,6%	9,8%	12,1%	5,5%

Het Aandelenfonds Wereldwijd is een mix van de fondsen Europa, Amerika, Japan en Emerging Markets en de resultaten in deze fondsen zijn dus ook aanwezig in het Wereldwijd fonds. Het fonds rendeerte in 2017 beter dan de benchmark (het verschil was precies 1%). Op een termijn van 3 en 5 jaar verslaat dit fonds de benchmark niet, maar op de langere termijn (10 jaar) wordt de benchmark wel verslagen.

Oriflex Aandelenfonds Emerging Markets (1,21% van het totaal)

	2017	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	23,4%	7,3%	14,1%	7,2%
Benchmark	24,9%	11,2%	9,9%	6,3%

In 2017 behoorden de Aziatische aandelenmarkten net als in 2015 en 2016 tot de goed renderende markten en het Aandelenfonds Emerging Markets (dat uitsluitend in de Aziatische markten belegt) kende in 2017 een extreem goed rendement van 23,4%. In relatieve zin deed het fonds het toch nog minder dan de benchmark: het fonds had 1,5% minder rendement dan de benchmark. Op lange termijn versloeg het fonds de benchmark ruim; het fonds haalt over 5 en 10 jaar gezien meer rendement dan wat de benchmark heeft bereikt. Relatief (dat wil zeggen ten opzichte van de benchmark) is dit fonds al meer dan 10 jaar op rij het best presterende fonds van de BP regeling met de grootste outperformance t.o.v. de benchmark.

Oriflex Aandelenfonds Europa (1,11% van het totaal)

	2017	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	9,4%	4,5%	8,6%	5,1%
Benchmark	11,8%	9,2%	10,8%	4,6%

Het Europa fonds presteerde na een zeer slecht 2016 nu weer beter (9,4%), al blijft het nog steeds stevig achter bij de benchmark(-2,4%-punt). Alleen op de hele lange termijn (10 jaar) doet het fonds het iets beter dan de benchmark (+0,5%-punt).

Oriflex Aandelenfonds Amerika (0,90% van het totaal)

	2017	3-jaars rendement	5-jaars rendement	10-jaars rendement
Fonds	23,8%	10,1%	15,2%	6,3%
Benchmark	19,1%	10,0%	14,9%	7,6%

Het Aandelenfonds Amerika behaalde in 2017 een zeer hoog resultaat van 23,8%, wat maar liefst 4,7% beter was dan de benchmark. Ook op de middellange termijn (3 en 5 jaar) blijft het fonds de benchmark voor, maar het verschil is niet significant te noemen. Op de 10 jaars termijn blijft het fonds echter nog achter. Het is daarmee samen met het liquiditeitsfonds het enige fonds dat op deze termijn achterbleef bij zijn benchmark. De beheerder kan op die termijn bezien dus beter de benchmark volgen.

3.4.4 Resultaat Beleggingsprofiel Life Cycle

Het resultaat van de deelnemer in Beleggingsprofiel Life Cycle wordt beïnvloed door de (en het moment van de) storting (a), de rebalancing op of omstreeks 30 september (b), zijn/haar leeftijd en in welk leeftijdscohort hij/zij zit (c) en natuurlijk het rendement van de fondsen in een bepaalde periode (d). Het resultaat op je beleggingen BP loopt dus niet 1 op 1 gelijk met het rendement dat de beleggingsfondsen in een heel jaar hebben gemaakt. Je 'breekt' gedurende het jaar in op het rendement:

- (a) Voor gewezen deelnemers met voortzetting geldt dat door iedere maand voor een bedrag aan participaties aan te kopen in een beleggingsfonds is vergelijking met het jaarrendement van dat beleggingsfonds niet mogelijk. Aangezien de waarde van de participaties op en neer gaat wordt het rendement bepaald door het moment van aanschaf.
- (b) Ieder jaar wordt op of omstreeks 30 september de verhouding aandelen/obligaties teruggebracht naar de verhouding die volgens de Life Cycle tabel hoort bij de leeftijd van de deelnemer. Dit betekent bijvoorbeeld dat als de aandelen goed hebben geredeneerd, de verhouding is verschoven naar méér aandelen en er bij rebalancing aandelen worden verkocht en obligaties worden gekocht. Met andere woorden: aandelenrendement wordt (deels) verzilverd. Andersom geldt dat er meer aandelen worden gekocht in een periode waarin de aandelenkoersen relatief laag staan.
- (c) Het rendement van een fonds wordt niet gelijkmatig over een jaar gemaakt; er zijn maanden waarin het rendement positief is en maanden waarin het negatief kan zijn. Afhankelijk van het moment van instappen in het fonds kan je persoonlijke rendement dus sterk afwijken van het jaarrendement van het fonds.

Iedere deelnemer ontvangt 1 keer per jaar een overzicht van zijn/haar behaalde rendement over het afgelopen jaar. Dit rendement is dus niet zondermeer te vergelijken met het rendement van de

bovengenoemde beleggingsfondsen. Als iemand deze informatie per kwartaal wil dan kan hij dat verzoeken.

3.4.5 Kosten

Een van de belangrijkste onderwerpen bij de uitvoering van een beschikbare premiereregeling zijn de kosten verbonden aan het beleggen. Eén van de uitgangspunten van SPA is om de kosten van het beheer van de beleggingsfondsen zo laag mogelijk te houden. Er zijn natuurlijk meer voorwaarden, zoals een optimale verhouding tussen risico en rendement, maar wel tegen zo laag mogelijke beheerkosten. Deze kosten gaan namelijk direct ten koste van het rendement van het beleggingsfonds.

De kosten voor het opzetten en in stand houden van een beleggingsfonds, zoals leges, notariële kosten en wettelijke kosten zijn voor rekening van SPA Atos als collectief. Voor rekening van de deelnemer zijn de beheervergoeding, performancevergoeding, switchkosten en transactiekosten.

3.5 Intern toezicht: Visitatierapport

Het bestuur heeft voor de vormgeving van een transparant 'Intern Toezicht' gekozen voor de optie om een externe Visitatiecommissie eens per jaar uit te nodigen om het Pensioenfonds te visiteren. Het bestuur heeft conform de Code Pensioenfondsen het Verantwoordingsorgaan een voordracht laten doen voor 3 Visitatiecommissie-leden.

Het bestuur heeft de voorgedragen Visitatiecommissieleden benoemd en in 2018 is derhalve een visitatie afgelegd m.b.t. het boekjaar 2017. Deze Visitatiecommissie heeft haar visitatierapport eind juni 2018 afgerond. De Visitatiecommissie zal conform de nieuwe governance-eisen vanaf nu niet meer de visitaties verrichten, nu de wet gewijzigd is en er voortaan een Raad van Toezicht verplicht wordt voor het fonds.

De door de Visitatiecommissie opgestelde samenvatting van het visitatierapport luidt als volgt:

"De taak van de visitatiecommissie (hierna VC) bestaat uit het toezicht houden op het beleid van het bestuur van Stichting Pensioenfonds Atos (hierna het fonds), op de algemene gang van zaken in het fonds en het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De VC heeft de periode 1-1-2017 t/m 1-1-2018 met - door de omstandigheden gedwongen - op het gebied van de afhandeling van de aanwijzing van DNB een uitloop naar 30 mei 2018 onderzocht. De VC volgt bij het uitvoeren van haar rol de toezichtcode van de Vereniging Intern Toezichthouders Pensioensector (hierna VITP).

Het selectieproces voor de instelling van de VC is door het bestuur uitgevoerd. Over de keuze is advies gevraagd aan het verantwoordingsorgaan (hierna VO). De VC legt jaarlijks haar bevindingen vast in een rapport en legt verantwoording af aan het VO, aan het bestuur en aan de werkgever.

Het functioneren van de governance

Oordeel

De VC is van mening dat (het merendeel van) het bestuur nu anders tegen de ontstane situatie aankijkt dan een jaar geleden. De ernst van de situatie is doorgedrongen. De aanwijzing van DNB is dan ook voortvarend opgepakt en uit de laatste brief van 24 mei 2018 van DNB is gebleken, dat, behalve het aantonen van een gedegen studie naar en de onderbouwing van het beleggingsbeleid, de beleggingsstrategie en de aansturing van de uitbestedingsrelaties terzake, de aangewezen punten voldoende zijn afgehandeld.

De VC is daarmee van oordeel dat het volharden in het ingezette bezwaar tegen de aanwijzing geen toegevoegde waarde meer heeft, behalve dat een mogelijke boete en een publicatie van de aanwijzing zou kunnen worden voorkomen. Bij de betrokken partijen is het standpunt van het bestuur genoegzaam bekend en welke uitspraak er ook komt, de verhouding met de externe toezichthouder zal er niet door verbeteren.

De VC heeft met genoegen de positieve houding van het nieuwe VO geconstateerd. De communicatie is duidelijk verbeterd. Wel is uit de gesprekken met het VO gebleken dat aanvullende opleiding inzake nieuwe wet- en regelgeving welkom is.

Wat betreft de BAC maakt de VC zich, in navolging van de voorzitter, zorgen over de toekomst, dat slechts één bestuurslid is vertegenwoordigd. Dit is een kwetsbare situatie, terwijl de directeur van het pensioenbureau, als lid van de BAC, niet past in de gewenste governance.

Aanbevelingen

- De VC beveelt aan als bestuur in z'n geheel blijvend nauw voeling te houden met de BAC over de afhandeling van de openstaande punten in de brief van DNB;*
- De VC beveelt aan om DNB actief op de hoogte te houden van de nog te verrichten acties dienaangaande;*
- De VC beveelt aan om nogmaals te overwegen hoe verder om te gaan met de bezwaarprocedure na de uitspraak in de procedure;*
- De VC beveelt aan om binnen het bestuur te bespreken hoe verder om te gaan met de BAC, met de inrichting en de aansturing;*
- De VC beveelt aan om het vernieuwde VO voortdurend de gelegenheid en budget te geven om zich verder te bekwamen in de huidige en aankomende taken;*
- De VC beveelt aan om het VO inzage in de jaarplanning van het bestuur te geven, zodat het VO de eigen planning daarop kan aanpassen en tijdig met het bestuur in overleg kan gaan bij te nemen besluiten;*
- De VC beveelt aan om het VO (pro)actief op de hoogte te houden van de laatste ontwikkelingen inzake de aanwijzing van DNB;*
- De VC beveelt aan om de bestaande SWOT-analyse van het fonds actueel te houden om blijvend een basis te hebben voor een goede onderbouwing van de toekomstplannen. Een gedegen onderbouwing van de meerjaren toekomstplanning is een belangrijk onderdeel van de onderbouwing van de bestuursbesluitvorming op dit gebied.*

Het functioneren van het bestuur

Oordeel

Voor het bestuur en pensioenbureau is 2017 een uiterst turbulent, veel inzet en tijd vergend jaar geweest. Dit vanwege "zeer stevige discussie(s)" met het voormalig VO, VC en DNB, de adressering van de vragen vanuit de verschillende onderzoeken van DNB en de opvolging van de gedragslijnen uit de aanwijzing van DNB en het bepalen van een positie daarbij. Er is dan ook veel vergaderd en overlegd en zijn externe adviseurs opgelijnd. De VC neemt waar dat de going concern zaken tijdig zijn opgepakt, afdoende besproken en uitgevoerd. In die zin hebben naar de mening van de VC het bestuur en pensioenbureau een grote veer- en daadkracht getoond bij de aangeduide zaken.

De VC is van mening dat het reflectief vermogen van het bestuur en bestuurlijke evenwichtigheid en zakelijkheid in de gevoerde discussies een sterke verbeterimpuls behoeven. Opstelling, houding en communicatie dienen meer in dienst komen te staan om tot een constructieve dialoog met belangrijke partijen als VO en DNB te komen. Het over en weer zoeken naar en bevestigen van het eigen gelijk leidt alleen tot (vergrote) afstand tussen partijen, groot afbreukrisico en onnodig versterkte extra aandacht op het fonds. Het bestuur zal moed en daadkracht moeten tonen om het gehele bestuur, het pensioenbureau en haar commissie en het VO in die nieuwe richting mee te nemen.

Belangrijke verbetermogelijkheden liggen ook op het terrein van een gestructureerde, inzichtelijke en toegankelijke elektronische archivering en/of vergadertool middels een bestuursportal binnen het fonds van vergaderagenda, notulen, correspondentie, (beleids-)documenten, onderzoeken en adviezen. In samenhang daarmee kan en moet grote terreinwinst worden geboekt bij een goed georkestreerde, planmatig georganiseerde en vastgelegde informatieaanlevering middels een bij de aangeleverde informatie bijgesloten overzicht, inhoudsopgave en/of toereikende toelichting aan diverse partijen. Het stelselmatig voor het bestuur updaten welke informatie, wanneer, onder welke benaming, welke versie, aan wie is verstrekt, is bij complexe dossiers en onderwerpen van groot belang en vormt voor het bestuur een belangrijk monitoringsmiddel. Een niet onbelangrijk deel van de ontstane "discussie(s)" is door het ontbreken van een goed geleid informatieproces hieraan te danken.

Aanbevelingen

- De VC beveelt aan het reflectief vermogen van het bestuur en daardoor ook de bestuurlijke evenwichtigheid bij een meer zakelijke opstelling en besluitvorming belangrijk meer te benutten en de effecten daarvan in een wezenlijk andere, meer inhoudelijke wijze van communicatie te laten weerklinken om duurzaam tot een constructieve dialoog met belangrijke partijen te komen;*
- De VC beveelt aan z.s.m. te komen tot een gestructureerde, inzichtelijke en toegankelijke elektronische archivering middels een bestuursportal binnen het fonds van notulen, rapportages, (beleids-) documenten, onderzoeken en adviezen;*
- De VC beveelt aan het proces van informatieaanlevering aan (externe) partijen en adviseurs beduidend beter in te richten, te orkestreren en door het bestuur te monitoren in belangrijke dossiers. Ook dit kan eenvoudig door (tijdelijk) toegang te verschaffen tot het bestuurdersportal. Hetzelfde geldt voor de opvolging van gemaakte afspraken en gedane toezeggingen in projecten en Plannen van Aanpak met een langdurige opvolgingsperiode.*

Het beleid van het bestuur

Oordeel

De VC oordeelt dat onderdelen van de vastgelegde missie, visie en strategie nog steeds niet geschraagd worden door de praktijk. Ook in 2018 is, net als in reeks van eerdere jaren, geen indexatie toegekend. De vastlegging en uitwerking van de strategie naar strategisch beleggingsbeleid en beleggingsplan 2018 was naar de mening van de VC ultimo 2017 (nog) niet afdoende, ondanks diverse acties en aanpassingen van en aanvullingen op studies en opgestelde beleidsdocumenten door het fonds. De recente op- en vaststelling van een risicohouding met positieve advisering door het VO is een belangrijke stap voorwaarts. Dit geldt versterkt voor de beloftevolle start (zie elders in dit rapport) qua het informeren van, samenwerken (over en weer) met en adviseren door het nieuw samengestelde VO met juiste invulling van de governancerollen.

Met name het onderdeel indexatie-ambitie is op diverse plaatsen in de ABTN onderling en in samenhang met de voorwaardelijkheidsverklaring 2018 niet voldoende consistent en precies of duidelijk genoeg beschreven. Het indexatiebeleid wijkt van de wettelijke regels van toekomstbestendig indexeren, maar wordt in 2018 meer in lijn daarmee gebracht.

De relatie met toezichthouder DNB is precair, verdient permanente aandacht, vergt een andere (risico-)attitude en communicatie en een uiterst zorgvuldig bewaakte informatievoorziening, zoals elders in dit rapport is toegelicht en aanbevolen.

Aanbevelingen

- De VC beveelt om de huidige benaderingswijze door het bestuur qua rollen, informatievoorziening, communicatie en samenwerking met het nieuwe VO naar de toekomst te continueren;*
- De VC beveelt aan, gezien het langdurig tijdsverloop en de vele acties en reacties, om de uit de opvolging van de gedragslijn van DNB voortgevloeide acties en vastleggingen door het fonds na de volledige opvolging van die gedragslijn integraal en in onderlinge samenhang te bekijken en op consistente, duidelijke en begrijpelijke wijze vast te leggen in de noodzakelijke (beleids-) documenten;*
- De VC beveelt aan om het toeslagbeleid op diverse plaatsen in de ABTN en in samenhang met de voorwaardelijkheidsverklaring 2018 waar nodig preciezer en onderling meer consistent te verwoorden.*

Algemene gang van zaken in het fonds

Oordeel

Gelet op de kwesties die hebben gespeeld in 2017 met het voormalige VO en VC, de aanwijzing van DNB van 19 december 2017 en gegeven de bevindingen in dit rapport, kan naar de mening van de VC niet gezegd worden dat het bestuur gedurende 2017 volledig in control is geweest en de beheerste en integere bedrijfsvoering adequaat heeft bewaakt.

Op o.a. het gebied van goede governance, beleggingsbeleid/vermogensbeheer en strategisch inzicht was gedurende 2017 het nodige potentieel om verbeterd te worden.

Voor going-concern zaken kan worden gezegd dat, ondanks een turbulent en bestuurlijk intensief jaar, die goed zijn opgevolgd. Het bestuur heeft veel veer- en daadkracht getoond en heeft er mede voor gezorgd dat de start met het nieuwe VO en de VC beloftevol is en dat het einde aan de opvolging van de gedragslijn in zicht is. Maar het bestuur is, strategisch gezien, weer een groot avontuur aangegaan door in bezwaar te gaan.

Een aantal documenten zou nog eens op onjuistheden en/of onvolledigheden kunnen worden onderzocht op basis van een planmatig, in de AO/IC op te nemen roulatieschema, waarbij alle documenten periodiek worden geüpdatet voor juistheid en actualiteit.

De VC is van oordeel dat verbetermogelijkheden van de regiefunctie van het fonds en de evaluatie van de gang van zaken en betrokkenheid van externe partijen bij de opvolging van de gedragslijn op de bestuurlijke agenda dienen te komen.

Het bestuur zou naar de mening van de VC strategisch moeten nadenken over de bemensing van de BAC en eigen mogelijkheden en noodzaak onderzoeken om bestuurlijk en beleidsmatig bezien minder afhankelijk te worden te worden van kennis en kunde van deze commissie. In het kader van IORP 2 zou het bestuur daarbij ook strategisch kunnen nadenken over de invulling van de risicomangementfunctie, die thans buiten de BAC bij een bestuurslid is belegd. Voorkomen moet worden dat de positionering en reikwijdte van de BAC een nieuw speerpunt van aandacht gaat worden.

Aanbevelingen

- De VC beveelt aan om een aantal documenten nog eens op onjuistheden en/of onvolledigheden te onderzoeken op basis van een planmatig, in de AO/IC op te nemen roulatieschema;*
- De VC beveelt aan om de verbetermogelijkheden van de regiefunctie van het fonds en de evaluatie van de gang van zaken en betrokkenheid van externe partijen bij de opvolging van de gedragslijn op de bestuurlijke agenda te plaatsen;*
- De VC beveelt het bestuur aan een meerjaren strategie te ontwikkelen, waarbij de bemensing, positionering en reikwijdte van de BAC worden bezien tegen de achtergrond van externe toezichtinzichten en eigen ontwikkelmogelijkheden.*

Adequate risicobeheersing

Oordeel

De Nederlandsche Bank heeft in de opgelegde aanwijzing opmerkingen gemaakt over het beleggingsbeleid en het bijbehorende risicomangement. De VC zal aan die bevindingen niets toevoegen, zoals is aangegeven in de gesprekken met het bestuur en DNB.

Het risicomangement raamwerk is verder uitgebreid, maar nog steeds niet volledig.

De VC acht het, zeker gezien de situatie waarin het fonds zich bevindt, niet waarschijnlijk dat het netto risico op alle onderwerpen als laag kan worden gekwalificeerd.

Het bestuur is niet op alle risicogebieden aantoonbaar in control.

Aanbevelingen

- De VC beveelt aan een inventarisatie te maken van vertrouwelijke gegevens die vastliggen buiten de systemen van Achmea en waar nodig aanvullende beveiligingsmaatregelen te treffen;*
- De VC beveelt aan het risicomangement raamwerk verder uit te breiden, in te delen volgens het Firm model en risico, de oorzaak en gevolg te benoemen. Het raamwerk zou daarmee duidelijker en makkelijker te hanteren zijn;*
- De VC beveelt aan de inschatting van de zwaarte van de risico's en met name van de mate waarop het bestuur in control is nog een kritisch te bezien.*

Evenwichtige belangenafweging

Oordeel

Het bestuur richt zich naar de belangen van alle deelnemers.

Aanbeveling

Geen.

Communicatie

Oordeel

De VC is positief over het feit dat er nieuw communicatieplan is. Er wordt sterk geleund op elektronische en persoonlijke communicatie, wat op zich een goede doelstelling is, maar onderbouwing voor deze beslissing ontbreekt. Ook missen de gebruikelijke meetpunten.

De VC begrijpt dat het VO later is samengesteld dan de opstelling van het nieuwe plan; dat laat onverlet dat het VO nog steeds een oordeel hierover kan afgeven. Het is immers adviesplichtig.

De gebruikte tekst op de website is duidelijk geschreven door een pensioendeskundige en daardoor niet goed begrijpelijk voor niet ingevoerde buitenstaanders.

Aanbevelingen

- *De VC beveelt aan het communicatieplan met het VO te bespreken en hun oordeel daarover te vragen;*
- *De VC beveelt aan om de website van het fonds te actualiseren en meer in begrijpelijke taal te communiceren;*
- *De VC beveelt aan om het communicatieplan uit te breiden met concrete plannen over de praktische uitwerking;*
- *De VC beveelt aan om (jaarlijkse) doelstellingen vast te leggen over de communicatie en de inzet van de middelen;*
- *De VC beveelt aan om met de HR-afdeling van de ex-sponsor samen te werken om de communicatie –het is immers een gezamenlijk belang- verder uit te werken.*

Naleving Code Pensioenfonds

Oordeel

Het bestuur heeft de bespreking van de Code Pensioenfonds niet integraal in een bestuursvergadering aan de orde gesteld. Er is geen overzicht gemaakt van de punten waar men afwijkt, geen uitleg vastgesteld.

Ook het VO heeft hier een inhaalslag te maken.

Aanbevelingen

- *De VC beveelt opnieuw aan om de Code Pensioenfonds jaarlijks op de bestuursagenda te zetten en integraal te bespreken. In het jaarverslag integraal aan de orde stellen.*
- *De VC beveelt aan om het VO hierbij te betrekken.*

Cultuur en gedrag

Oordeel

De bestuursleden gaan op een respectvolle en collegiale manier met elkaar om.

Aanbeveling

Geen.

Opvolging van eerdere aanbevelingen van het interne toezicht

Oordeel

De VC is van mening dat het bestuur i.s.m. het pensioenbureau de aanbevelingen van de VC in het algemeen goed heeft opgepakt en ter harte heeft genomen.

Wel vindt de VC dat de oordeelsvorming en aanbevelingen van deze VC in de jaarrekening 2016 uiterst moeizaam zijn op te sporen, hetgeen de VC een bedenkelijke zaak vindt.

Aanbeveling

- *De VC beveelt aan om voortaan in de inhoudsopgave van de jaarrekeningen vanaf 2017 een duidelijke en separate verwijzing naar het totaaloverzicht aan oordeelsvorming en aanbevelingen van de visitatiecommissies op te nemen plus de reactie van het bestuur daarop.*

Johan van Dulst

Bert Oostdam

Piet Hein Oyens (voorzitter)

25 juni 2018"

3.6 Reactie bestuur op oordeel van de Visitatiecommissie

Het bestuur zal in de tweede helft van 2018 de aanbevelingen uit het visitatierapport ter hand nemen. Er zal een actielijst opgesteld worden die in de bestuursvergaderingen wordt besproken tot deze geheel is afgewerkt. Het bestuur mist in het rapport in een aantal gevallen wel een gefundeerde argumentatie voor de stellingen dan wel oordelen en vindt het een omissie dat de integriteitskwesitie die zich bij het oude VO heeft voorgedaan als "discussies" worden afgedaan, ondanks dat diverse externe partijen en juridische adviseurs de integriteitsschending en het juist handelen van het bestuur in deze hebben bevestigd.

4. Verantwoordingsorgaan

Verantwoording afleggen

Het bestuur van SPA legt over het boekjaar 2017 beleidsmatig verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan (VO). Het bestuur heeft in 2017 door integriteitskwesities bij het oude VO nauwelijks kunnen overleggen met het oude VO. Het bestuur heeft het oude VO meermalen uitgenodigd voor overleg, maar daar werd na 1 februari 2017 niet of nauwelijks op ingegaan. Er zijn 2 overlegvergaderingen geweest, in januari en in mei. In januari ging het met name over de algemene gang van zaken, reglements- en beleidswijzigingen en de haalbaarheidstoets. Die vergadering was het hele oude VO nog aanwezig. In mei was de jaarvergadering met de bestudering van het jaarverslag; daar waren echter maar 2 Verantwoordingsorgaanleden aanwezig, waarvan één die net aangetreden was. Het oude VO heeft naar aanleiding van vier in 2017 door het bestuur voorgelegde adviesverzoeken twee keer een advies aan het bestuur uitgebracht.

In januari 2018 is er een bijna geheel nieuw VO aangetreden. Het bestuur is verheugd dat de samenwerking daarmee goed loopt.

Het VO dient jaarlijks een algemeen oordeel te geven over:

- het door het bestuur in het verslagjaar uitgevoerde beleid en het handelen van het bestuur in het verslagjaar; en
- beleidskeuzes die betrekking hebben op de toekomst.

Het bestuur heeft het VO geïnformeerd d.m.v. het ter beschikking stellen van alle notulen van de bestuursvergaderingen. Daarnaast wordt het VO regelmatig geïnformeerd d.m.v. beleidsnotities bij adviesaanvragen, rapportages van de uitbestede activiteiten (i.c. vermogensbeheer en de administratie). Daarnaast heeft het VO altijd de beschikking over het jaarverslag, de jaarrekening en andere relevante informatie, waaronder de bevindingen van het intern toezichtorgaan. Het staat het VO vrij om meer informatie op te vragen.

Het VO oordeelt over het gevoerde beleid van het bestuur aan de hand van al deze informatie.

Daartoe heeft het orgaan het recht op:

- overleg met het bestuur,
- overleg met de externe accountant en de externe actuaris,
- informatie,
- een schriftelijke en beargumenteerde reactie op het oordeel dat het heeft gegeven over het bestuur.

4.1 Algemeen oordeel VO

Onderstaand treft u het algemeen oordeel aan:

“Inleiding

De samenstelling van het huidige Verantwoordingsorgaan (VO) is tot stand gekomen na verkiezingen in november 2017. Het VO is vervolgens eind januari 2018 geïnstalleerd.

Zoals in het vorige jaarverslag al werd aangegeven was de verhouding tussen het VO en het bestuur gedurende 2017 uiterst moeizaam. Pogingen om weer tot een werkzame relatie te komen hebben niets opgeleverd. Het bestuur heeft uiteindelijk besloten om twee leden te ontslaan en tot een andere opzet te komen. De verkiezingen waren de laatste stap om de nieuwe opzet te implementeren.

Het VO kan niet ingaan op deze controversie. Wij verwijzen naar het verslag van het bestuur en het verslag van de Visitatiecommissie in 2016 en 2017. Het feit dat het VO in 2017 - zeker sinds mei 2017 - niet meer heeft kunnen functioneren is duidelijk te betreuren en heeft de status van de Stichting Pensioenfonds Atos geen goed gedaan.

Het nieuw verkozen VO heeft het bestuur erop gewezen dat het bestuur bestuurlijk verantwoordelijk is voor het mogelijk maken dat het VO haar taken kan uitoefenen onder meer door het tijdig verstrekken van informatie gedurende het jaar. Het bestuur heeft toegezegd het VO in staat te stellen haar taken uit te oefenen.

Het VO dient een oordeel te geven over het gevoerde bestuursbeleid in 2017. Dit is gegeven het bovenstaande maar beperkt mogelijk. Direct na het aantreden werd het VO geconfronteerd met de aanwijzing van DNB. Een aanwijzing van DNB is een ernstige zaak die vanaf het begin alle aandacht van het VO heeft gekregen.

Het oordeel van het VO over het gevoerde beleid.

Het VO heeft bij het vormen van een oordeel de beschikking over het jaarverslag van het bestuur, het concept rapport van de Visitatiecommissie (VC), het rapport van de actuaris, het rapport van de certificerende actuaris en het rapport van de accountant. En verder de verslagen van de bestuursvergaderingen, de aanwijzing van DNB en de advies aanvragen met de onderbouwing van de voorgenomen besluiten.

In het kader van de jaarverslag cyclus is met het bestuur, de VC, de accountant, de actuaris en de certificerende actuaris gesproken.

Hieronder worden de belangrijkste aspecten uit de diverse verslagen en rapporten behandeld.

Verslag Bestuur: Missie, visie en strategie

Het bestuur heeft aangegeven dat de missie, visie, strategie is aangepast, door het bijstellen van de indexatie ambitie. Zie verder het deel "Verslag Bestuur: Toeslagbeleid" verder op in dit verslag.

Vorig jaar bleek dat twijfel was over de vertaling van de doelstellingen en beleidsuitgangspunten van het fonds zoals deze zijn vastgelegd in de missie, visie en strategie naar het strategisch beleggingsbeleid en dat daar naar een gedegen onderzoek moest worden gedaan. Zie hiervoor het deel Verslag bestuur beleggingsbeleid. Het VO merkt daarbij op dat missie, visie en strategie vooral gericht zijn op de pensioenverplichtingen (het DC deel) en niet op het Beschikbare Premie (BP) deel.

Dat roept de vraag op of het DB deel wel voldoende aandacht krijgt. Daarbij past ook de bemerking in het verslag van de certificerende actuaris dat de prudent person regel niet is uitgewerkt voor de beleggingen in het kader van BP. Het VO zal aan de vraag aandacht besteden in 2018.

Het VO begrijpt dat het wettelijk gegeven dat het fonds de BP belanghebbenden niet mag adviseren een beperking is voor de communicatie met deze belanghebbenden.

Verslag Bestuur: Het beleggingsbeleid en de risicohouding

In 2016 en 2017 heeft het bestuur continue over dit onderwerp overlegd met de toezichthouder DNB. DNB was kritisch over de uitgangspunten van het beleggingsbeleid en de risicohouding die daaraan ten grondslag lag en over een aantal aspecten van het beleggingsbeleid. Het bestuur heeft

in 2017 geprobeerd om de aanmerkingen, opmerkingen en aanbevelingen in een continue dialoog met DNB te verwerken. Dit is slechts gedeeltelijk gelukt wat uiteindelijk resulteerde in de bovengenoemde aanwijzing eind 2017.

De aanwijzing was een verrassing voor het bestuur omdat het meende alle mogelijke bezwaren systematisch te hebben aangepakt en opgelost. Het VO heeft over de periode tot eind 2017 geen eigen waarneming en volgt voor haar oordeel over het beleid in deze van het bestuur de bevindingen van de VC.

In de aanwijzing van DNB van eind 2017 staat onder ander dat het bestuur zich aantoonbaar moet inspanssen om met het VO over de risicohouding te overleggen. De onderbouwing van de risicohouding is gebaseerd op een ALM studie en de aanvangshaalbaarheidstoets. Het VO heeft daarop in het voorjaar van 2018 vier keer met het bestuur over de risicohouding overlegd en heeft op basis daarvan een positief advies gegeven. Dit met de opmerking dat het VO in een latere fase hierover nogmaals met het bestuur wil overleggen; onder meer over de vertaling in de praktijk naar het beleggingsbeleid en de monitoring daarvan.

Het VO heeft in het kader van dit jaarverslag nog een voortgangsgesprek over de aanwijzing met het bestuur gevoerd. In dit voortgangsgesprek is het bezwaar dat het bestuur heeft aangetekend bij DNB ook aan de orde geweest. Het bestuur heeft uitgelegd wat haar motivatie is en het VO uitgenodigd van de inhoud van het bezwaar kennis te nemen. Het VO zal de verdere ontwikkelingen rondom de aanwijzing nauwlettend volgen conform ook de aanbevelingen van de VC.

Verslag Bestuur: statuten

De laatste wijziging van de statuten is in 2017 tot stand gekomen zonder advies van het VO omdat het VO niet heeft gereageerd op een adviesaanvraag hierover. Het huidige VO beschouwt de statuten nu als een gegeven. Een belangrijk punt hierin is de procedure betreffende de benoeming van bestuursleden. Het VO merkt op dat het probleem blijft hoe te voorkomen dat een gekozen en voorgedragen kandidaat in het verdere proces tussen het bestuur en de DNB alsnog wordt afgewezen. Het is moeilijk om de privacy van de kandidaat te waarborgen. Het bestuur onderkent het spanningsveld tussen democratische verkiezingen en de competentie eisen. Het VO heeft zich voorgenomen om de statuten en de reglementen in de toekomst op dit punt nader te bestuderen.

Omdat in 2019 overgegaan zal worden naar een Raad van Toezicht met de daaraan verbonden benoemingsprocedure komt het onderwerp statuten in 2018 opnieuw aan de orde.

Verslag Bestuur: Toeslagbeleid

De ambitie voor het indexeren van de aanspraken is in 2017 veranderd tot 100% CPI. In de ALM Studie in 2017 was verder al voorzien dat het toekenningsbeleid van de indexatie zou worden aangepast. Dit is in 2018 vastgelegd. Het VO heeft in 2018 hierover een positief advies uitgebracht. Het toeslagbeleid heeft invloed over de verdeling over generaties en dus op de vraag

of er van evenwichtige belangenbehartiging sprake is. De aanvangshaalbaarheidstoets die in 2018 is gedaan waarin de aangepaste risicohouding en dit toeslagbeleid zijn getoetst geeft geen directe aanleiding om hieraan te twijfelen. Het verwachte pensioenresultaat voor de jongere cohorten is lichtelijk beter dan die van de oudere cohorten.

Verslag Bestuur: Risicobeheer

Het risicobeheer is een belangrijk onderwerp voor het VO. Inzicht in welke risico's er zijn en wat het fonds doet om de risico's te beheersen is essentieel.

Het verslag over de naleving van het Risk Management Framework (RMF) geeft aan dat er voldoende aandacht is voor het onderwerp maar dat er nog verbeteringen nodig zijn. Een specifiek punt is de opleiding van de leden van het VO. Het VO heeft dit punt duidelijk in haar programma opgenomen en daarin begin 2018 al de eerste stappen gezet.

Verslag van de Visitatie Commissie (VC):

Het VO heeft een inleidend gesprek met de VC gehad. De VC heeft hierin benadrukt dat het niet functioneren van het VO in 2017 een ernstig probleem is vanuit het governance gezichtspunt zoals de VC ook al had opgemerkt in haar verslag over 2016.

Op de korte termijn is voor het VO vooral een actieve houding ten opzichte van het bestuur in relatie met de aanwijzing van DNB van belang. Het VO heeft uitgelegd dat zij al sterk betrokken is geweest bij het meest belangrijke punt van de aanwijzing in 2018. En verder aangegeven dat zij de bevindingen van de VC over het proces in 2017 afwacht.

De VC heeft in haar verslag vastgesteld dat in 2017 het bestuur ernstige problemen heeft gehad met het tot overeenstemming komen met een potentiële VC, met het VO en met DNB; en vraagt zich af of hier een bepaalde samenhang tussen bestaat vanwege de aanpak van het bestuur. Samengevat komt het erop neer dat het bestuur soms verkrampd reageert in de relaties met ander betrokken instanties waardoor er conflicten kunnen ontstaan, en dat zij het proces van informatie verstrekking aan die instanties niet volledig onder controle heeft.

Het onderwerp communicatie uit het VC verslag heeft de specifieke aandacht van het VO. Het VO vertegenwoordigt de belangen van alle belanghebbenden. Het is daarbij zeer belangrijk dat het VO de mening van de belanghebbenden kent.

In de inleiding is al gesteld dat het VO over 2017 geen eigen waarnemingen heeft en zich daarom vooral richt op de bevindingen, de oordelen en speciaal de aanbevelingen in het verslag van de VC. Zij heeft het verslag bestudeerd en zal met het bestuur in gesprek blijven over de opvolging van de aanbevelingen.

Rapport van de Accountant

Het VO heeft geen opmerkingen/vragen over de bevindingen van de accountant. Het rapport geeft aan dat de gegevens in de jaarrekening betrouwbaar zijn.

Het VO heeft met de accountant een gesprek gehad. In dit gesprek heeft de accountant toelichting gegeven op zijn activiteiten rondom de jaarrekening van 2017. Bij het controleren van de jaarrekening zijn geen specifieke problemen naar voren gekomen wat betreft de waardering van de verplichtingen en het vaststellen van de bezittingen. De accountant heeft in de aanwijzing van de DNB geen aspecten gevonden die hierop van invloed zouden zijn.

Rapport Certificerend Actuaris

Het rapport is van groot belang voor het VO omdat hierin wordt vastgesteld of voldaan wordt aan de artikelen 126 t/m 140 van de pensioenwet. Dit is volgens het rapport het geval met uitzondering van artikel 132 omdat het fonds niet over het vereist vermogen beschikt. Het fonds voldoet ook niet volledig aan artikel 135 (de prudent- person regel) omdat in 2017 geen formele afspraken zijn gemaakt met het VO - inmiddels is dit opgelost zie inleiding - en omdat geen onderbouwing bestaat van toepassing van deze prudent person regel bij de beschikbare premieregelingen.

Samenvattend oordeel

Het VO stelt vast dat uit de gesprekken en de documentatie dat de operationele zaken zoals een zorgvuldige registratie van verplichtingen en bezittingen op orde zijn. Ook is het aantal klachten van belanghebbenden zeer gering en de afhandeling ervan naar tevredenheid.

Het VO stelt verder vast dat op grond van de verstrekte informatie in het jaarverslag, de bevindingen van de visitatiecommissie, het rapport van de accountant en de rapporten van de actuaris en de certificerende actuaris blijkt dat het bestuur verantwoording heeft afgelegd over het jaar 2017. Het VO is zich ervan bewust dat in de beoordeling van deze verantwoording duidelijke verbeterpunten naar voren zijn gekomen.

Het VO heeft verder kennisgenomen van het oordeel van de VC dat het bestuur zich richt naar de belangen van alle deelnemers maar zal dat nog verder onderzoeken om tot een eigen oordeel te komen in de toekomst. Het VO vertrouwt erop dat het bestuur de aanbevelingen in de diverse rapporten zal opvolgen en zal daarover stelselmatig met het bestuur in overleg treden. Het VO werkt graag verder aan de samenwerking met het bestuur.

*Namens het Verantwoordingsorgaan van de
Stichting Pensioenfonds Atos*

*Thomas van Kuipers
Voorzitter*

*Dick Koster
Secretaris*

26 juni 2018"

4.2 Reactie bestuur op oordeel van het Verantwoordingsorgaan

Het bestuur dankt het VO voor haar oordeel. Het bestuur verheugt zich op een voortzetting van de goede relatie met het huidige VO en heeft in dat kader onder andere een "hei-dag" ingepland om visies en suggesties uit te wisselen. M.b.t. de inhoud van het oordeel kan het bestuur melden dat de prudent person regel nu wel is uitgewerkt voor de beleggingen in het kader van BP. Daarnaast

adviseert het bestuur in brede zin deelnemers aan de BP regeling, onder andere met de diverse brieven die aan de deelnemers vanaf hun 59-ste jaar verstuurd worden en met de frequente controles op het risicoprofiel bij deelnemers aan Self Select.

Het bestuur herkent zich niet helemaal in het hier herhaalde VC oordeel dat verkrampd is gereageerd op governanceproblemen; er waren serieuze schendingen van integriteits- en governancenormen waar het bestuur geacht wordt adequaat op te acteren. Met het proces van informatieverstrekking heeft dit niets van doen. Externe adviseurs hebben dit ook bevestigd. Dit neemt niet weg dat het bestuur alles in het werk wil stellen om tot verdere verbeteringen te komen in haar functioneren.

5. Vaststelling jaarrekening 2017

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Atos heeft de jaarrekening 2017 vastgesteld op 28 juni 2018.

Amstelveen, 28 juni 2018

Namens het Bestuur,

Frank Winnubst
Voorzitter

Arno Elshout
Secretaris

6. Profiel en algemene gegevens

SPA voert een viertal gesloten pensioenregelingen uit. Daarnaast registreert SPA nog de rechten van 3 kleine gesloten regelingen die in het verleden zijn overgenomen (2 van KPMG en 1 van KPN). De twee grootste regelingen zijn zogenoemde hybride regelingen: de Atos ML 65 (voorheen Oriflex ML) en de Atos BP 65 (voorheen Oriflex BP) regeling alsmede de Atos ML 62,5 en de Atos BP 62,5. Atos ML 65 is een middelloonregeling tot een inkomen van € 43.248 per jaar (grens per 2017, inclusief vakantiegeld en eventueel eindejaarsuitkering) met een voorwaardelijke toeslag. Daarboven geldt een beschikbare premiereregeling (Atos BP 65). De pensioenrichtleeftijd is 65 jaar, maar het is mogelijk om eerder of later met pensioen te gaan.

De Atos ML 62,5 en de Atos BP 62,5 regeling heeft eenzelfde opzet maar een pensioenrichtleeftijd van 62,5 jaar. Voorts zijn er nog twee eindloonregelingen: één met een pensioenrichtleeftijd van 65 jaar en één met een flexibele pensioenrichtleeftijd tussen 60 en 65 jaar.

De pensioenregelingen van SPA voorzien in een ouderdomspensioen en onder voorwaarden een wezenpensioen. Bovendien bestaat de mogelijkheid om het overlijdensrisico voor de partner af te dekken door middel van uitruil van ouderdomspensioen in nabestaandenpensioen. De pensioenregeling Atos BP bood de mogelijkheid om bij te sparen om mogelijke pensioengaten te repareren, maar dat is nu ook gesloten.

De pensioenregeling kende een lage franchise (het bedrag waarover je geen pensioen opbouwt in verband met de AOW) en een relatief hoog opbouwpercentage met zo veel mogelijk pensioengevende inkomenselementen. Dit gebeurde mede om hieruit een mogelijk nabestaandenpensioen (na pensionering) te financieren.

Voor de toeslag (indexatie) is gekozen voor de zogenoemde D1-variant uit de Toeslagenmatrix van De Nederlandsche Bank (DNB).²⁰ Deze variant houdt in dat de toeslag van het pensioen voorwaardelijk is. Er bestaat geen recht op toeslag en het is niet zeker óf en in hoeverre in de toekomst toeslag plaatsvindt. Er wordt geen geld voor de toeslag gereserveerd en er wordt geen premie betaald voor de toeslag; de toeslag wordt uit het beleggingsrendement gefinancierd.

In de pensioenreglementen, die de verhouding tussen de gewezen deelnemers (met voortzetting), gepensioneerden en SPA regelt, zijn de rechten en plichten voortvloeiend uit de oude, indertijd geldende, pensioenovereenkomst vastgelegd.

De algemene doelstelling van SPA is om de uit de voormalige pensioenovereenkomst voortvloeiende pensioenregeling en pensioenreglementen in overeenstemming met de Pensioenwet na te komen en uit te voeren voor de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden.

De pensioenregelingen worden uitgevoerd voor 141 gewezen deelnemers met voortzetting, 14.255 gewezen deelnemers en 2.258 pensioengerechtigden. Doordat waardeoverdrachten weer mogelijk waren zijn er gewezen deelnemers weggegaan bij het fonds; ook zijn er weer mensen overleden. Dit gezamenlijk heeft het totaal aantal bij het fonds betrokkenen doen dalen ten opzichte van 2016, al is de daling beperkt (minder dan 1%).

Uitvoering van de pensioenregelingen en het grootste deel van het beheer van het vermogen is ondergebracht bij externe, professionele partijen. De dagelijkse uitvoerende werkzaamheden zijn in handen van het personeel van SPA. Het Pensioenbureau heeft onder meer als taak het door het bestuur van SPA gevoerde beleid voor te bereiden en deels uit te voeren. Het Pensioenbureau bestond in 2017 uit twee pensioendeskundigen en de directeur.

SPA hecht waarde aan een goede communicatie. Daarbij staat, gezien de complexiteit van het fenomeen pensioen, de persoonlijke benadering voorop. SPA communiceert via een eigen internetsite (www.pensioenfondsatos.nl), via een regelmatig verschijnende digitale nieuwsbrief en via haar bureau, waar iedereen per e-mail of telefoon terecht kan met vragen.

SPA heeft de rechtsvorm van een stichting en is gevestigd in Amstelveen. Het bestuur van SPA bestaat uit twee gewezen deelnemers (met voortzetting)-leden, één lid namens de

²⁰ De Toeslagenmatrix is te vinden op de website van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (www.rijksoverheid.nl)

gepensioneerden en twee werkgeversleden. Voor de dagelijkse uitvoerende werkzaamheden heeft SPA personeel in dienst in het pensioenbureau.

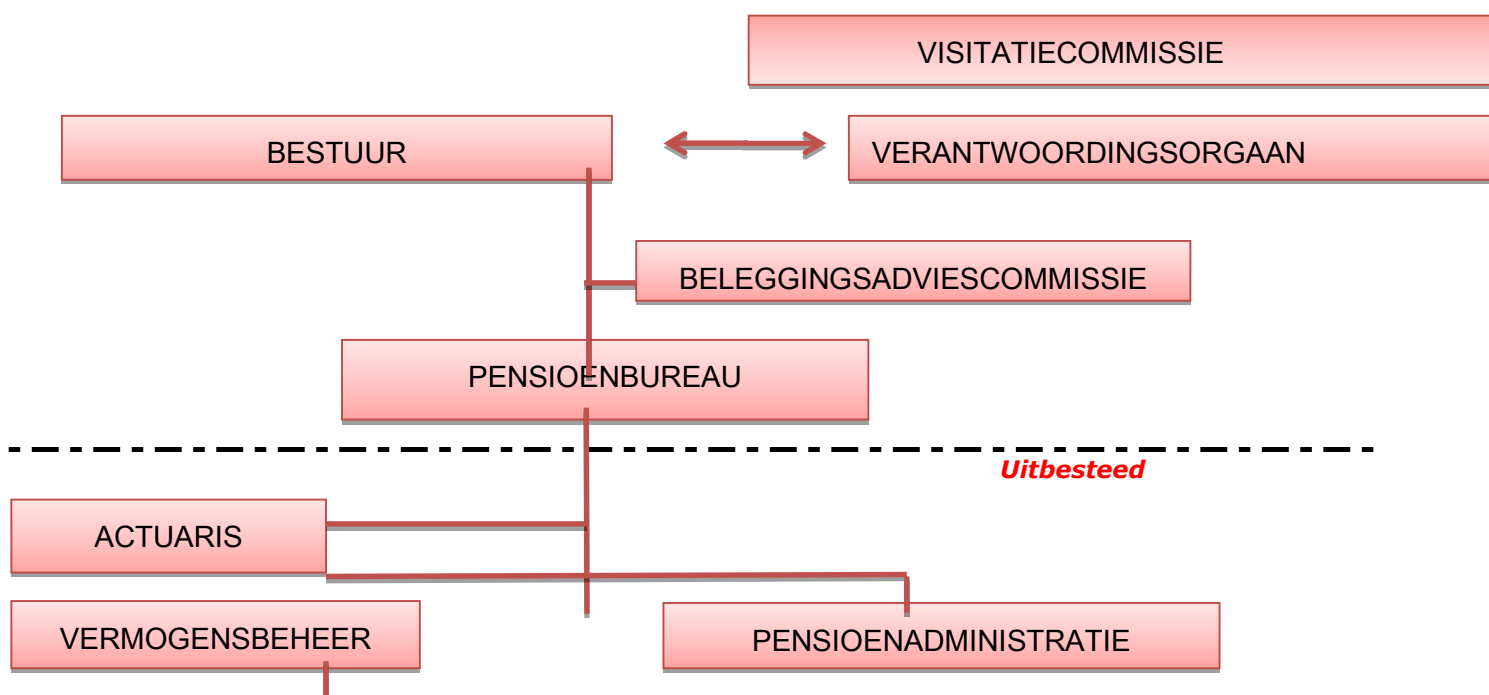
De twee werkgeversleden in het bestuur worden voorgedragen door de werkgever. In 2017 gold voorts dat na een wijziging van de statuten de gepensioneerden-fractie in het VO niet meer het lid voor de gepensioneerde voordraagt. Ook de twee werknemersleden worden niet meer voorgedragen door de fractie voor de gewezen deelnemers in het VO; beiden worden nu door middel van algemene verkiezingen verkozen. Het bestuur kiest de voorzitter, de secretaris en de vicevoorzitter. Voorzitter en secretaris zijn bij besluit aangewezen de Stichting in rechte te vertegenwoordigen. Het bestuur is te allen tijde eindverantwoordelijk voor het gevoerde beleid.

Naast het bestuur kent SPA een Verantwoordingsorgaan. Het Verantwoordingsorgaan werd in overeenstemming met de statuten en het reglement inzake het Verantwoordingsorgaan gekozen door de gewezen deelnemers en gepensioneerden. Het Verantwoordingsorgaan heeft naast de bevoegdheden genoemd in artikel 115 en 115b van de Pensioenwet een groot aantal extra bevoegdheden toegewezen gekregen, waaronder het recht van décharge. Het Verantwoordingsorgaan geeft een oordeel over het gevoerde beleid van SPA; dat oordeel wordt opgenomen in het jaarverslag van SPA. Het Verantwoordingsorgaan bestaat statutair uit 6 leden: 4 vertegenwoordigers van de gewezen deelnemers en 2 vertegenwoordigers van de gepensioneerden. In 2017 was de samenstelling door diverse mutaties wisselend en niet altijd volledig, dit is in Q1 van 2018 hersteld.

Het bestuur heeft een Beleggingsadviescommissie ingesteld. Deze Beleggingsadviescommissie adviseert het bestuur over het beleggingsbeleid in brede zin en toetst de beleggingsresultaten aan de doelstellingen van het beleggingsbeleid. De Beleggingsadviescommissie bestaat uit minimaal vier leden, waarvan minimaal twee beleggingsdeskundigen en één bestuurslid.

SPA heeft geen uitvoeringsovereenkomst met de onderneming Atos in Nederland. Wel zijn er afspraken tussen SPA en de onderneming over informatie-uitwisseling, ondersteuning en facilitering.

De organisatie van SPA in 2017

Algemene gegevens

Naam en vestigingsplaats

Stichting Pensioenfonds Atos is gevestigd te Amstelveen. SPA voert 4 gesloten pensioenregelingen uit voor

- gewezen deelnemers die a) medewerkers in dienst van de werkgever Atos in Nederland zijn (en daarbij aangesloten ondernemingen); of b) voormalige medewerkers van Atos in Nederland of haar voorgangers zijn (inclusief de medewerkers die in dienst zijn van SPA); en
- gepensioneerden die voormalige medewerkers van Atos in Nederland of haar voorgangers zijn.

Bestuur²¹

De samenstelling van het bestuur is in 2017 gewijzigd. In juli is Ruud Duivenvoorden benoemd als lid. De samenstelling per 31 december 2017 was:

Namens de werkgever:

Frank Winnubst, voorzitter
Ruud Duivenvoorden, lid

Namens de gewezen deelnemers (met voortzetting):

Arend van Buuren, lid
Willo Peters, lid

Namens de gepensioneerden:

Arno Elshout, secretaris

Beleggingsadviescommissie

De Beleggingsadviescommissie bestond per 31 december 2017 uit:

Pim Baljet (voorzitter)
Edward Krijgsman
Jeroen Boot
Willo Peters
Gé Overdevest

Verantwoordingsorgaan²²

Het Verantwoordingsorgaan bestond per 31 maart 2018 uit:

namens de gewezen deelnemers

- *Thomas van Kuipers (voorzitter)*
- *Lai Wu (plaatsvervangend secretaris)*
- *René Upperman*
- *Carlo Reijnders*

namens de pensioengerechtigden

- *Hans van der Horst (plaatsvervangend voorzitter)*
- *Dick Koster (secretaris)*

Pensioenbureau

Het Pensioenbureau bestond per 31 december 2017 uit:

Gé Overdevest, directeur
Henk van der Meij, pensioendeskundige
Erwin Vosse, pensioendeskundige

²¹ Het bestuur bestond eind 2017 uit 5 mannen. De mannen waren, 56, 59, 60, 67 en 69 jaar oud.

²² Het Verantwoordingsorgaan bestond eind 2017 uit 1 man. Deze man was 44 jaar oud.

Accountant

Baker Tilly Berk N.V.

Actuaris en herverzekeraar

Uitvoerend actuaris: Achmea Pensioenservices

Waarmerkend actuaris: Ron Wagenaar, verbonden aan Phenox Consultants B.V.

Adviserend actuaris: Sprenkels & Verschuren

Herverzekeraar: Zwitserleven

Pensioenbeheer

Achmea Pensioenservices NV (onderdeel van Achmea BV)

Vermogensbeheer

BlackRock

Grantham, Mayo Van Otterloo (GMO)

Gottex

Beleggingsadviseurs

Pim Baljet (Birdie beheer bv)

Jeroen Boot (InsingerGillissen)

Edward Krijgsman (Mercer)

Bewaarder/Custodian en beleggingsadministratie

Voor het beheer en bewaren van effecten, performance meting en rapportage, verbruikleen en de beleggingsadministratie maakt SPA gebruik van Kas Bank N.V., JP Morgan en The Bank of New York Mellon. Voor de beleggingsadministratie van de BP regeling maakt het fonds ook nog gebruik van State Street.

GVAN

De gepensioneerden hebben zich verenigd in een 'Gepensioneerden Vereniging van Atos in Nederland' (GVAN). Twee bestuurders van SPA hebben de gepensioneerden dag 2017 van de GVAN bezocht en de directeur heeft daar een presentatie gehouden over SPA en een aantal vragen beantwoord van de gepensioneerden.

Stichting Pensioenfonds Atos

Jaarrekening 2017

JAARREKENING

1 BALANS PER 31 DECEMBER

(na voorgestelde bestemming van het saldo van baten en lasten)

(x € 1.000)

	2017	2016
ACTIVA		
Beleggingen voor risico pensioenfonds (1)	2.562.573	2.641.929
Beleggingen voor risico deelnemers (2)	349.445	350.603
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen (3)	-	19
Vorderingen en overlopende activa (4)	231	49
Overige activa (5)	13.505	5.837
	<u>2.925.754</u>	<u>2.998.437</u>

PASSIVA

Stichtingskapitaal en reserves (6)	197.401	106.614
Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds (7)	2.061.780	2.119.291
Voorzieningen voor risico deelnemers (8)	349.445	350.603
Langlopende schulden (9)	1.384	1.446
Overige schulden en overlopende passiva (10)	315.744	420.483
	<u>2.925.754</u>	<u>2.998.437</u>

(*) De nummering verwijst naar de toelichting

	2017	2016
Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)		
Actuele dekkingsgraad	108,2	104,3
Beleidsdekkingsgraad	107,7	100,9
Reële dekkingsgraad	89,7	84,6

2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

		2017	2016
BATEN			
Premiebijdragen voor risico deelnemers	(11)	61	61
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	(12)	55.183	117.305
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	(13)	15.826	9.513
Overige baten	(14)	240	32
		<u>71.310</u>	<u>126.911</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(15)	36.832	33.455
Pensioenuitvoeringskosten	(16)	1.281	1.160
Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds	(17)		
Rentetoevoeging		-4.337	-684
Onttrekkingen voor pensioenuitkeringen		-36.773	-33.427
Onttrekkingen voor uitvoeringskosten		-1.281	-1.160
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-751	-3.794
Wijziging DNB renteterminstructuur		-29.974	185.739
Wijziging actuariële grondslagen		-	3.287
Resultaat op sterfte		453	1.111
Resultaat op arbeidsongeschiktheid		-188	-297
Pensioeninkoop uit beschikbare premieregeling		16.014	16.541
Overige resultaten		-674	-163
		<u>-57.511</u>	<u>167.153</u>
Mutatie voorzieningen voor risico deelnemers	(18)	-1.158	-8.697
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	(19)	19	30
Saldo waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	(20)	586	3.246
Saldo waardeoverdrachten voor risico deelnemers	(21)	486	1.143

Herverzekeringen	(22)	-12	-20
		<u>-19.477</u>	<u>197.470</u>
Saldo van baten en lasten		<u>90.787</u>	<u>-70.559</u>

(*) De nummering verwijst naar de toelichting

	<u>2017</u>	<u>2016</u>
Bestemming van het saldo van baten en lasten		
Mutatie reserve algemene risico's	-2.312	6.600
Mutatie beleggingsreserves	-1.001	-14.939
Mutatie overige reserves	94.100	-62.220
	<u>90.787</u>	<u>-70.559</u>

3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2017	2016
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen voor risico deelnemers	62	121
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	548	553
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico deelnemers	-95	107
Betaalde pensioenuitkeringen	-37.416	-32.859
Betaalde/ontvangen herverzekeringen	20	3.120
Betaalde waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	-1.355	-3.732
Betaalde waardeoverdrachten voor risico deelnemers	-486	-1.143
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-1.334	-1.314
Overige baten en lasten	240	32
Langlopende schulden	-62	-61
	<u>-39.878</u>	<u>-35.176</u>
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen/aflossingen beleggingen	840.501	1.540.025
Betaald inzake aankopen/verstrekkingen beleggingen	-845.347	-1.515.243
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	37.901	46.886
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	19.060	-40.878
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-4.569	-3.973
	<u>47.546</u>	<u>26.817</u>
Mutatie liquide middelen	<u>7.668</u>	<u>-8.359</u>
Samenstelling geldmiddelen		
	2017	2016
Liquide middelen per 1 januari	5.837	14.196
Mutatie liquide middelen	7.668	-8.359
Liquide middelen per 31 december	<u>13.505</u>	<u>5.837</u>

4 ALGEMENE TOELICHTING

Inleiding

Het doel van Stichting Pensioenfonds Atos, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41184442, feitelijk en statutair gevestigd te Amstelveen (hierna 'het pensioenfonds'), is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Deze doelstelling is nader uitgewerkt in onder andere de statuten, het pensioenreglement en de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN) van Stichting Pensioenfonds Atos.

Vanaf 1 januari 2014 is er geen actieve pensioenopbouw meer. Er zijn geen actieve deelnemers meer en er wordt geen premie meer door de sponsor afgedragen.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610.

De bedragen opgenomen in de jaarrekening zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven.

Het bestuur heeft op 28 juni 2018 de jaarrekening opgemaakt.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaand jaar.

Presentatiewijzigingen

De vergelijkende cijfers 2016 zijn voor een beperkt aantal beleggingsposten anders gepresenteerd in de specificaties in de toelichting op de balans dan in de jaarrekening 2016. Dit is gebeurd voor een verbeterd inzicht.

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeden en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen, e.d. worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

	31-12-2017	31-12-2016
Australische Dollar (AUD)	1,54	1,46
Canadese Dollar (CAD)	1,50	1,41
Zwitserse Frank (CHF)	1,17	1,07
Deense Kroon (DKK)	7,45	7,44
Brits Pond Sterling (GBP)	0,89	0,85
Hongkongse Dollar (HKD)	9,39	8,18
Japanse Yen (JPY)	135,27	123,02
Noorse Kroon (NOK)	9,82	9,08
Zweedse Kroon (SEK)	9,83	9,58
Singaporese Dollar (SGD)	1,60	1,52
US Dollar (USD)	1,20	1,05

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

Beleggingen voor risico pensioenfonds

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde. Slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van rekenmodellen. Overlopende activa en passiva worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs. Het verschil met reële waarde is bij deze activa en passiva in het algemeen gering. De liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen reële waarde zijnde de nominale waarde.

Participaties in beleggingspools en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen, worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen ("look-through"-benadering). Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. De derivatenposities zijn opgenomen als een afzonderlijke beleggingscategorie.

Reële waarde

De beleggingen van het pensioenfonds worden gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum. Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van genoteerde marktprijzen. Derivaten worden gewaardeerd door gebruik te maken van netto contante waardeberekeningen of met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen. Bepaalde instrumenten, zoals participaties in beleggingsfondsen, worden gewaardeerd door gebruik te maken van de intrinsieke waarde. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Slechts indien de reële waarde van een beleggingen niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs rekening houdend met mogelijke waardevermindering.

Voor financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het korte termijn karakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen

Participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen worden gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum. Voor beursgenoteerde participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen is dit de beurswaarde per balansdatum.

Aandelen

Aandelen worden gewaardeerd tegen reële waarde. Voor beursgenoteerde aandelen is dit de beurswaarde.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen reële waarde inclusief opgelopen rente. Voor beursgenoteerde vastrentende waarden is dit de beurswaarde per balansdatum (mid price).

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd tegen reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

Derivaatcontracten met een negatieve waarde worden in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva verantwoord.

Overige beleggingen

Onder overige beleggingen worden opgenomen die beleggingen die niet als een van de hiervoor opgesomde beleggingen geclassificeerd kunnen worden. Tevens worden onder de overige beleggingen opgenomen nog af te wikkelen beleggingstransacties en liquide middelen die beheerd worden door de vermogensbeheerder.

Overige beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, zijnde de marktwaarde.

Positieve posities uit hoofde van collateral ultimo verslagjaar zijn gepresenteerd onder overige beleggingen. Negatieve posities uit hoofde van collateral ultimo verslagjaar zijn gepresenteerd onder de overige schulden en overlopende passiva.

Securities lending

Het pensioenfonds neemt deel aan een securities-lendingprogramma, waarbij bepaalde effecten voor een korte periode worden uitgeleend aan andere marktpartijen. Beleggingen die in het kader van een securities-lendingcontract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling zoals die geldt voor deze beleggingen. Als onderpand ontvangen geldmiddelen worden opgenomen onder beleggingen. Indien als onderpand ontvangen geldmiddelen zijn herbelegd, worden deze beleggingen opgenomen onder de desbetreffende beleggingencategorie. De schuld uit hoofde van de ontvangen zekerheden is opgenomen onder de overige schulden. Indien uit hoofde van een securities-lendingprogramma beleggingen als zekerheid zijn ontvangen worden deze beleggingen en de daarmee samenhangende verplichtingen niet in de balans van het pensioenfonds opgenomen maar in de toelichting vermeld. Alle uit het securities-lendingprogramma voortvloeiende baten en lasten worden volgens het toerekenbeginsel over de looptijd van de desbetreffende transacties verantwoord en in de rentebaten of -lasten in de staat van baten en lasten.

Beleggingen voor risico deelnemers

Beleggingen voor rekening en risico deelnemers zijn middelen die aangehouden worden op rekeningen ten behoeve van deelnemers die zelf het beleggingsrisico dragen in het kader van de beschikbare premieregeling.

De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen die voor rekening van het pensioenfonds worden aangehouden.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Dit betreft de contante waarde van de ingegane premiedervingsuitkeringen wegens arbeidsongeschiktheid bij Zwitserleven. Deze herverzekerde aanspraken zijn berekend tegen dezelfde grondslagen als van toepassing op de technische voorzieningen.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Na de eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Overige activa

Onder overige activa worden onder meer liquide middelen opgenomen voor zover dit onmiddellijk opeisbare banktegoeden betreft. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de technische voorzieningen voor risico pensioenfondsen en voorzieningen voor risico deelnemers, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen. De reserves worden gevormd door de:

- Reserve algemene risico's: de reserve algemene risico's is gelijk aan het minimaal vereist vermogen.
- Beleggingsreserve: de beleggingsreserve is maximaal gelijk aan het vereist eigen vermogen.
- Overige reserve: de overige reserve is het reservetekort of -overschot van het pensioenfonds, dat voortvloeit uit de toepassing van de rekenregels uit de ABTN.

In de toelichting wordt opgenomen het krachtens de Pensioenwet minimaal vereiste eigen vermogen volgens de in het Besluit financieel toetsingskader voorgeschreven berekeningsmethodiek en het surplusvermogen.

Technische voorzieningen voor risico pensioenfondsen

De technische voorzieningen voor risico pensioenfondsen worden gewaardeerd tegen reële waarde conform de grondslagen van het pensioenfonds. De reële waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toeslag)toezeggingen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

Bij de berekening van de technische voorzieningen voor risico pensioenfondsen is uitgegaan van de op de balansdatum geldende ABTN en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of op de opgebouwde pensioenaanspraken toeslagverlening kan worden toegepast. Alle per balansdatum bestaande toeslagbesluiten (ook voor toeslagbesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van de toekomstige opbouw waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

Sinds 2011 is een voorziening voor de C&P-garantie opgenomen. Dit is een extra voorziening voor de indexatiegarantie die bepaalde oud-Philips-medewerkers hebben verkregen in het verleden, maar waarvoor tot 2011 geen voorziening was opgenomen.

Tenslotte is sinds 2016 een voorziening opgenomen voor de Akzo-garantie. Dit is een extra voorziening voor de voorwaardelijke aanspraken die bepaalde oud-Akzo-medewerkers hebben verkregen in het verleden, maar waarvoor tot 2016 geen voorziening was opgenomen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen per 31 december 2017:

Rekenrente

Per 31 december 2017 was de gemiddelde rekenrente voor de vaststelling van de verplichtingen 1,5% (31 december 2016: 1,3%).

Overlevingstafels

De door het Koninklijk Actuariel Genootschap gepubliceerde Prognosetafel AG2016, startkolom 2018 (2016: Prognosetafel AG2016, startkolom 2017). Deze tafel is gecorrigeerd voor het verschil tussen de gehele Nederlandse bevolking en de gewezen deelnemerspopulatie van het pensioenfonds door gebruik te maken van de ervaringssterftetabel "Mercer Hoog".

Partnerschap

Alle gewezen deelnemers jonger dan 65 jaar worden geacht gehuwd te zijn. In de overige gevallen wordt uitgegaan van de feitelijke burgerlijke staat.

Leeftijdsverschil man-vrouw

De partner van de mannelijke gewezen deelnemer wordt drie jaar jonger verondersteld. De partner van de vrouwelijke gewezen deelnemer wordt drie jaar ouder verondersteld.

Voorziening voor uitgesteld wezenpensioen

De voorziening voor uitgesteld wezenpensioen is gelijk aan 5% van de voorziening voor uitgesteld nabestaandenpensioen voor de slapers.

Voorziening voor toekomstige pensioenopbouw arbeidsongeschikten

De contante waarde van de vrijgestelde pensioenopbouw is voor 100% opgenomen in de technische voorzieningen.

Voorziening voor uitvoeringskosten

De voorziening voor uitvoeringskosten is opgebouwd uit 2% van de netto technische voorzieningen en een vanaf 2013 opgenomen additionele kostenvoorziening.

Leeftijdsbepaling

De leeftijdsbepaling geschiedt in maanden nauwkeurig.

Voorzieningen voor risico deelnemers

De waardering van de voorzieningen voor risico van deelnemers wordt bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Langlopende schulden

Langlopende schulden worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Transactiekosten die direct zijn toe te rekenen aan de verwerving van de schulden worden in de waardering bij eerste verwerking opgenomen.

Langlopende schulden worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs, zijnde het ontvangen bedrag rekening houdend met agio of disagio en onder aftrek van transactiekosten.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende en langlopende schulden te delen op het totaal van de technische voorzieningen voor risico pensioenfonds en voorzieningen voor risico deelnemers, zoals opgenomen in de balans.

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de actuele dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen dan de actuele dekkingsgraad. Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen.

In de reële dekkingsgraad wordt de verwachte stijging van de prijzen meegenomen als pensioenverplichting. Een reële dekkingsgraad van 100% wil zeggen dat het pensioenfonds theoretisch voldoende vermogen heeft om aan de pensioenverplichtingen te voldoen én om de pensioenen volledig te verhogen met de verwachte stijging van de prijzen.

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderinggrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen voor risico deelnemers

Premiebijdragen voor risico deelnemers betreffen in het verslagjaar ontvangen bijdragen van werkgever en deelnemers in het kader van de beschikbare premieregeling.

Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds en risico deelnemers

De beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds en risico deelnemers worden op dezelfde wijze vastgesteld. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de gerealiseerde herwaarderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten worden verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten. Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen, e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan gewezen deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

De mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds betreft de wijzigingen in de waarde van de technische voorzieningen, onder meer door:

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De technische voorzieningen zijn in het boekjaar opgerent met -0,217% (2016: -0,060%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2016.

Onttrekkingen voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de technische voorzieningen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorzieningen betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Onttrekkingen voor uitvoeringskosten

In de technische voorzieningen is een voorziening opgenomen ter dekking van toekomstige excasso- en uitvoeringskosten. Een deel van deze voorziening valt vrij door het doen van uitkeringen en door het maken van kosten in het boekjaar.

Saldo overdrachten van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging DNB rentetermijnstructuur

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord.

Mutatie voorzieningen voor risico deelnemers

De mutatie voorzieningen voor risico van deelnemers wordt bepaald door de mutatie in de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

De mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen betreft de wijzigingen in de waarde van het herverzekeringsdeel technische voorzieningen.

Saldo waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds en risico deelnemers

De post saldo waardeoverdrachten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Herverzekeringen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft. Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet. Bij de waardering worden de herverzekerde uitkeringen contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur, onder toepassing van de actuariële grondslagen van het pensioenfonds.

Het pensioenfonds had tot en met 2013 een risicoherverzekeringscontract met Zwitserleven voor de overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico's. Het betrof een combinatie van een stop-loss contract met daarboven een volledige herverzekering. Het stop-loss contract kende een eigen behoud van 150% van de normale risicoherverzekeringspremie (tot de vastgestelde grenzen van het risicokapitaal). Het contract met Zwitserleven is in 2013 door het pensioenfonds opgezegd. Op het contract was onder bepaalde voorwaarden een winstdelingsregeling van toepassing.

Overige baten en lasten

De overige baten en lasten worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is opgesteld overeenkomstig de directe methode. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioen- en beleggingsactiviteiten.

5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico pensioenfonds

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Participaties in vastgoed- beleggings- instellingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2017	23.340	579.441	1.627.598	17.590	104.471	2.352.440
Aankopen	3.320	147.965	673.011	3.295	16.351	843.942
Verkopen	-15.670	-174.268	-621.076	-2.098	-9.000	-822.112
Overige mutaties	-	-	-1.194	436	-38.452	-39.210
Waardemutaties	-1.203	44.869	-53.996	32.912	-1.898	20.684
Stand per 31 december 2017	<u>9.787</u>	<u>598.007</u>	<u>1.624.343</u>	<u>52.135</u>	<u>71.472</u>	<u>2.355.744</u>

Bij: Derivaten met een negatieve waarde

206.829

2.562.573

	Participaties in vastgoed- beleggings- instellingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2016	22.197	585.288	1.540.536	41.825	26.611	2.216.457
Aankopen	7.303	336.322	1.132.369	12.053	26.515	1.514.562
Verkopen	-7.137	-381.943	-1.093.539	-17.996	-20.519	-1.521.134
Overige mutaties	-	-	-2.687	-131	69.609	66.791
Waardemutaties	977	39.774	50.919	-18.161	2.255	75.764
Stand per 31 december 2016	<u>23.340</u>	<u>579.441</u>	<u>1.627.598</u>	<u>17.590</u>	<u>104.471</u>	<u>2.352.440</u>

Bij: Derivaten met een negatieve waarde

289.489

2.641.929

Overige mutaties zijn mutaties die niet het gevolg zijn van aankopen, verkopen en waardemutaties, maar van mutaties in beleggingsdebiteuren, -crediteuren en liquide middelen vermogensbeheer. Dit zijn bijvoorbeeld te vorderen dividend (-belasting), nog af te wikkelen transacties en lopende interest.

Derivaten en collateral met een negatieve waarde zijn verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva.

De beleggingen zijn als volgt op de balans verantwoord:

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
-onder beleggingen voor risico pensioenfondsen	2.562.573	2.641.929
-onder overige schulden en overlopende passiva (derivaten)	<u>-206.829</u>	<u>-289.489</u>
Subtotaal	2.355.744	2.352.440
-onder overige schulden en overlopende passiva (collateral)	<u>-102.576</u>	<u>-122.725</u>
	<u><u>2.253.168</u></u>	<u><u>2.229.715</u></u>

Onderpand (collateral) met betrekking tot derivaten

Het pensioenfonds belegt in derivaten. Afhankelijk van de waarde van de derivaten ontvangt of verstrekt het pensioenfonds onderpand (collateral). Bij een positieve waarde van de derivaten ontvangt het pensioenfonds onderpand, bij een negatieve waarde verstrekt het pensioenfonds onderpand.

Het pensioenfonds heeft ultimo 2017 € 102,6 miljoen (2016: € 122,7 miljoen) aan onderpand ontvangen in de vorm van liquiditeiten als gevolg van positieve waardeontwikkeling van de derivaten. Het ontvangen onderpand staat niet ter vrije beschikking.

Het pensioenfonds heeft ultimo 2017 € 64,8 miljoen (2016: € 99,3 miljoen) aan onderpand verstrekt in de vorm van liquiditeiten (€ 1,2 miljoen) en (staats)obligaties (€ 63,6 miljoen) als gevolg van negatieve waardeontwikkeling van de derivaten. De verstrekte (staats)obligaties zijn verantwoord onder de vastrentende waarden.

Securities lending

Het pensioenfonds stelt een deel van de aandelen- en obligatiebeleggingen beschikbaar voor het in bruikleen geven van effecten. Het pensioenfonds behoudt het economisch eigendom en de in bruikleen gegeven effecten zijn derhalve opgenomen op de balans onder de betreffende categorie.

Reële waarde

Afgezien van de beleggingsvorderingen en -schulden zijn de beleggingen van het pensioenfonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor de meerderheid van de beleggingen van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde beleggingen zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten:

- Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties, onderpanden en banktegoeden.
- Onafhankelijke taxaties worden toegepast voor de waardering van onroerend goed in bezit van het pensioenfonds. Alle vastgoedobjecten worden jaarlijks getaxeerd door externe taxateurs waarvan de onafhankelijkheid ten opzichte van de waardering onbetwist is. De juistheid en volledigheid van de gebruikte informatie voor de taxatie wordt gecontroleerd.
- De netto contante waarde methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende marktrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
- Andere methode: marktwaardebepaling niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden. Hieronder vallen de equity linked swaptions en inflations swaps, swaptions, options OTC en de deelnemingen.

Het pensioenfonds belegt zelf in beleggingsfondsen, maar met het oog op de transparantie inzake de beleggingen is de informatie in deze toelichting gebaseerd op de beleggingen in de portefeuilles van deze beleggingsfondsen ("look-through").

Gehanteerde waarderingsystematiek op basis van Richtlijn 290

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW- berekeningen	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2017					
Participaties in vastgoed- beleggingsinstellingen	9.787	-	-	-	9.787
Aandelen	598.007	-	-	-	598.007
Vastrentende waarden	1.624.343	-	-	-	1.624.343
Derivaten	-140	-	52.275	-	52.135
Overige beleggingen	71.472	-	-	-	71.472
Totaal	2.303.469	-	52.275	-	2.355.744

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW- berekeningen	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2016					
Participaties in vastgoed- beleggingsinstellingen	23.340	-	-	-	23.340
Aandelen	579.441	-	-	-	579.441
Vastrentende waarden	1.627.598	-	-	-	1.627.598
Derivaten	361	-	17.229	-	17.590
Overige beleggingen	104.471	-	-	-	104.471
Totaal	2.335.211	-	17.229	-	2.352.440

Participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen

De vastgoedbeleggingen ultimo 2017 en 2016 bestaan volledig uit participaties in beursgenoteerde beleggingsfondsen in vastgoedmaatschappijen.

Per balansdatum zijn geen vastgoedbeleggingen uitgeleend.

Aandelen

De aandelen ultimo 2017 en 2016 bestaan volledig uit beursgenoteerde aandelen.

Ultimo 2017 is een bedrag van € 9,6 miljoen (2016: € 85,0 miljoen) aan aandelen uitgeleend (securities lending). Voor het risico van niet-teruglevering zijn zekerheden in aandelen ontvangen tot een bedrag van € 288,3 miljoen (2016 aandelen: € 30,1 miljoen; 2016 obligaties: € 210,0 miljoen).

Per balansdatum heeft het pensioenfonds geen positie meer (2016: € 60,5 miljoen) in aandelen Atos SE (de moedermaatschappij van Atos in Nederland). Deze positie was het gevolg van de overeenkomst met Atos in Nederland bij de sluiting van het pensioenfonds. Atos betaalde in februari 2014 het overeengekomen bedrag (€ 113,2 miljoen) in aandelen Atos SE (3 vrijwel gelijke tranches met een lock up van 1, 2 en 3 jaar). De aandelen Atos SE met een lock up van 1 jaar zijn in 2015, van 2 jaar in 2016 en van 3 jaar in 2017 verkocht.

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

Specificatie naar soort:	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
Staatsobligaties	876.268	54,0	854.254	52,5
Bedrijfsobligaties	590.078	36,3	637.817	39,2
Hypotheken	63.577	3,9	5.990	0,4
Inflation linked bonds	79.165	4,9	106.139	6,5
Kortlopende vorderingen op banken	15.255	0,9	23.398	1,4
	<u>1.624.343</u>	<u>100,0</u>	<u>1.627.598</u>	<u>100,0</u>

De vastrentende waarden ultimo 2017 en 2016 bestaan volledig uit genoteerde vastrentende waarden.

Ultimo 2017 is een bedrag van € 278,8 miljoen (2016: € 155,0 miljoen) aan obligaties uitgeleend (securities lending). Voor het risico van niet-teruglevering zijn zekerheden in aandelen ontvangen tot een bedrag van € 288,3 miljoen (2016 aandelen: € 30,1 miljoen; 2016 obligaties: € 210,0 miljoen).

Derivaten

De derivaten kunnen als volgt worden gespecificeerd:

Specificatie naar soort:	31-12-2017	31-12-2016
	Rentederivaten (renteswaps)	45.142
Aandelenderivaten (index opties)	-140	361
Aandelenderivaten (total return swaps)	-	-22.339
Valutaderivaten (valutatermijncontracten)	7.133	-5.030
	<u>52.135</u>	<u>17.590</u>

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het pensioenfonds gebruikt derivaten voornamelijk om het valutarisico en het renterisico af te dekken. Eén van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen. Bovendien geldt dat zoveel mogelijk wordt gewerkt met onderpand.

Gebruik wordt gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- Renteswaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.
- Index opties: deze opties geven de koper het recht de onderliggende index te kopen (call) of te verkopen (put) tegen een afgesproken prijs en voor een afgesproken datum. Door middel van index opties kunnen prijsrisico's worden afgedekt.
- Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2017:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Rentederivaten (renteswaps)	1.874.215	250.777	205.635
Aandelenderivaten (index opties)	1.077	318	458
Valutaderivaten EUR/GBP	24.254	59	2
Valutaderivaten EUR/USD	360.837	7.145	-
Valutaderivaten overig	59.410	665	734
		<u>258.964</u>	<u>206.829</u>

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2016:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Rentederivaten (renteswaps)	1.841.350	305.696	261.098
Aandelenderivaten (index opties)	61	498	137
Aandelenderivaten (total return swaps)	42.248	-	22.339
Valutaderivaten EUR/GBP	31.451	1	31
Valutaderivaten EUR/USD	461.578	682	5.782
Valutaderivaten overig	26.413	202	102
		<u>307.079</u>	<u>289.489</u>

Derivaten met een negatieve waarde zijn verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva.

De derivaten zijn als volgt op de balans verantwoord:

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
-onder beleggingen voor risico pensioenfondsen	258.964	307.079
-onder overige schulden en overlopende passiva	<u>-206.829</u>	<u>-289.489</u>
	<u>52.135</u>	<u>17.590</u>

Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Specificatie naar soort:		
Cash collateral	1.237	2.449
Commodities	23.575	18.121
Liquide middelen	47.728	182.435
Beleggingsdebiteuren: Nog af te wikkelen transacties	63	31
Beleggingsdebiteuren: Dividend	132	126
Beleggingsdebiteuren: Overige	-	2.901
Beleggingscrediteuren: Nog af te wikkelen transacties	-1.263	-101.592
	<u>71.472</u>	<u>104.471</u>

Collateral met een negatieve waarde is verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva.

Het collateral is als volgt op de balans verantwoord:

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
-onder beleggingen voor risico pensioenfond	1.237	2.449
-onder overige schulden en overlopende passiva	<u>-102.576</u>	<u>-122.725</u>
	<u><u>-101.339</u></u>	<u><u>-120.276</u></u>

2. Beleggingen voor risico deelnemers

	<u>2017</u>	<u>2016</u>
Stand per 1 januari	350.603	359.300
Premie en stortingen	1.405	681
Uitkeringen en onttrekkingen	-18.389	-18.891
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	15.826	9.513
Stand per 31 december	<u><u>349.445</u></u>	<u><u>350.603</u></u>

De beleggingen voor risico deelnemer kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Aandelenfonds	95.137	93.424
Obligatiefonds	146.256	155.039
Liquiditeitenfonds	107.749	104.027
Beleggingsdebiteuren en -crediteuren	303	-1.887
	<u><u>349.445</u></u>	<u><u>350.603</u></u>

3. Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

	<u>2017</u>	<u>2016</u>
Verloopoverzicht herverzekeringsdeel technische voorzieningen:		
Stand per 1 januari	19	49
Onttrekkingen	-19	-30
Stand per 31 december	<u><u>-</u></u>	<u><u>19</u></u>

4. Vorderingen en overlopende activa

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Vordering op werkgever inzake premie	33	5
Waardeoverdrachten voor risico pensioenfond	198	44
	<u><u>231</u></u>	<u><u>49</u></u>

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

5. Overige activa

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Liquide middelen	<u>13.505</u>	<u>5.837</u>

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen, die onmiddellijk opeisbaar zijn en niet het karakter van beleggingen hebben.

Daarnaast is onder de liquide middelen opgenomen de Escrowrekening ING-hiaat. Het totaalbedrag van het pensioenhiat van alle ingestroomde medewerkers is door ING beschikbaar gesteld aan het pensioenfonds. Deze heeft het totaalbedrag ondergebracht in een depot, de Escrowrekening ING-hiaat. Het pensioenfonds zal zorg dragen voor een overheveling van het pensioenhiat, inclusief renteopbrengsten, vanuit het depot naar de pensioenvoorziening van de medewerkers.

Bankrekeningen die beheerd worden door de vermogensbeheerder zijn onder de overige beleggingen opgenomen.

Het kredietrisico van banken is door de crisis meer significant naar voren gekomen. Dit risico wordt voornamelijk gemitigeerd door het stellen van een zo hoog mogelijke rating aan de banken die gebruikt worden. Door de sectorbrede ratingverlaging van banken kan daar niet meer AAA voor worden gehanteerd, simpel omdat er dan te weinig partijen zijn om de vereiste transacties (m.n. swaps) mee te verrichten. Wel wordt, naast het feit dat ze minimaal A-rated zijn, er gespreid zaken gedaan (meerdere tegenpartijen) en dat betreffen dan slechts de zeer grote, gerenommeerde banken. De banktegoeden worden zo laag mogelijk gehouden.

PASSIVA

6. Stichtingskapitaal en reserves

Mutatieoverzicht eigen vermogen

	Beleggings- reserve	Overige reserve	Reserve algemene risico's	Totaal
Stand per 1 januari 2017	219.372	-201.035	88.277	106.614
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-1.001	94.100	-2.312	90.787
Stand per 31 december 2017	<u>218.371</u>	<u>-106.935</u>	<u>85.965</u>	<u>197.401</u>

	Beleggings- reserve	Overige reserve	Reserve algemene risico's	Totaal
Stand per 1 januari 2016	234.311	-138.815	81.677	177.173
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-14.939	-62.220	6.600	-70.559
Stand per 31 december 2016	<u>219.372</u>	<u>-201.035</u>	<u>88.277</u>	<u>106.614</u>

	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
Solvabiliteit				
Aanwezig vermogen (totaal activa - schulden)	2.608.626	108,2	2.576.508	104,3
Af: Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds én voorzieningen voor risico deelnemers	<u>2.411.225</u>	<u>100,0</u>	<u>2.469.894</u>	<u>100,0</u>
Eigen vermogen	197.401	8,2	106.614	4,3
Af: vereist eigen vermogen	<u>304.336</u>	<u>12,6</u>	<u>307.649</u>	<u>12,5</u>
Vrij vermogen	-106.935	-4,4	-201.035	-8,2
Minimaal vereist eigen vermogen	85.965	3,6	88.277	3,6
Actuele dekkingsgraad		108,2		104,3
Beleidsdekkingsgraad		107,7		100,9
Reële dekkingsgraad		89,7		84,6

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het pensioenfonds gebruik van het standaardmodel van DNB, waarbij uitgegaan wordt van het vereist vermogen in evenwichtssituatie, gebaseerd op de strategische asset mix. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het pensioenfonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder toelichting Risicobeheer en derivaten.

De actuele dekkingsgraad is als volgt berekend: (Totale activa -/- schulden) / (Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds +/- voorzieningen voor risico deelnemers) * 100%.

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de actuele dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden. De beleidsdekkingsgraad is bepalend voor de financiële positie van het pensioenfonds.

Als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad, dan bevindt het pensioenfonds zich in een situatie van dekkingstekort. Als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad, maar wel tenminste gelijk is aan de minimaal vereiste dekkingsgraad, dan bevindt het pensioenfonds zich in een situatie van reservetekort.

Ultimo 2017 is er sprake van een reservetekort.

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2017	2016
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	104,3	107,7
Uitkeringen	0,1	0,1
Beleggingsresultaat	2,4	5,1
Wijziging DNB rentetermijnstructuur	1,3	-8,0
Overige oorzaken	0,1	-0,6
Dekkingsgraad per 31 december	108,2	104,3

Zie voor de toelichting op de verschillende posten de toelichting van de mutatie technische voorzieningen in de staat van baten en lasten.

Reële dekkingsgraad

In de reële dekkingsgraad wordt de verwachte stijging van de prijzen meegenomen als pensioenverplichting. Een reële dekkingsgraad van 100% wil zeggen dat het pensioenfonds theoretisch voldoende vermogen heeft om aan de pensioenverplichtingen te voldoen én om de pensioenen volledig te verhogen met de verwachte stijging van de prijzen. De reële dekkingsgraad ultimo 2017 bedraagt 89,7%.

Herstelplan

Het pensioenfonds heeft op 30 juni 2015 een herstelplan ingediend bij DNB, omdat het eigen vermogen per die datum wel hoger was dan het minimaal vereist eigen vermogen, maar minder dan het vereist eigen vermogen dat DNB op basis van haar risicomodellen vereiste. Bij de laatste evaluatie van het herstelplan heeft het pensioenfonds aangegeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 4 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Het pensioenfonds heeft zich ten doel gesteld om in 2020 een beleidsdekkingsgraad van ongeveer 117,9% te hebben. Bij het opstellen van het herstelplan en de evaluatie heeft het bestuur zich laten ondersteunen door externe adviseurs. Voor dit herstel zijn geen extra maatregelen nodig. Het herstel kan volledig uit de rendementen en het achterwege laten van de indexatie gerealiseerd worden.

Ultimo mei 2018 bedraagt de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds 108,5%.

7. Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Mutatieoverzicht technische voorzieningen

	Technische voorzieningen
Stand per 1 januari 2017	2.119.291
Mutatie technische voorzieningen	-57.511
Stand per 31 december 2017	2.061.780

	Technische voorzieningen
Stand per 1 januari 2016	1.952.138
Mutatie technische voorzieningen	167.153
Stand per 31 december 2016	<u>2.119.291</u>

Mutatie technische voorzieningen

	2017	2016
Rentetoevoeging	-4.337	-684
Onttrekkingen voor pensioenuitkeringen	-36.773	-33.427
Onttrekkingen voor uitvoeringskosten	-1.281	-1.160
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-751	-3.794
Wijziging DNB rentetermijnstructuur	-29.974	185.739
Wijziging actuariële grondslagen	-	3.287
Resultaat op sterfte	453	1.111
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	-188	-297
Pensioeninkoop uit beschikbare premieregeling	16.014	16.541
Overige resultaten	-674	-163
	<u>-57.511</u>	<u>167.153</u>

Voor de toelichting op de verschillende posten wordt verwezen naar de toelichting in de staat van baten en lasten.

Specificatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds:

	31-12-2017	31-12-2016
Gewezen deelnemers met voortzetting	27.915	30.485
Gewezen deelnemers	1.329.934	1.415.601
Pensioentrekkenden	685.160	651.824
Schadereserve	5.499	6.684
Voorziening C&P-garantie	5.256	6.223
Voorziening Akzo-garantie	337	462
Additionele kostenvoorziening	7.679	8.012
	<u>2.061.780</u>	<u>2.119.291</u>

Vanaf 1 januari 2014 is er geen actieve pensioenopbouw meer en zijn er geen actieve deelnemers meer.

Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

Korte beschrijving van de pensioenregeling en toeslagverlening

Stichting Pensioenfonds Atos voert een viertal gesloten pensioenregelingen uit.

Twee regelingen zijn zogenoemde hybride regelingen: de Atos ML 65 (voorheen Oriflex ML) en de Atos BP 65 (voorheen Oriflex BP) regeling alsmede de Atos ML 62,5 en de Atos BP 62,5.

Atos ML 65 is een middelloonregeling tot een inkomen van € 43.248 per jaar (grens per 2017, inclusief vakantiegeld en eventueel eindejaarsuitkering) met een voorwaardelijke toeslag. Daarboven geldt een beschikbare premieregeling (Atos BP 65). De pensioenrichtleeftijd is 65 jaar, maar het is mogelijk om eerder of later met pensioen te gaan. De Atos ML 62,5 en de Atos BP 62,5 regeling heeft eenzelfde opzet maar een pensioenrichtleeftijd van 62,5 jaar. Voorts zijn er nog twee eindloonregelingen: een met een pensioenrichtleeftijd van 65 jaar en een met een flexibele pensioenrichtleeftijd tussen 60 en 65 jaar.

De pensioenregelingen van het pensioenfonds voorzien in een ouderdomspensioen en onder voorwaarden een wezenpensioen. Bovendien bestaat de mogelijkheid om het overlijdensrisico voor de partner af te dekken door middel van uitruil van ouderdomspensioen in nabestaandenpensioen. De pensioenregeling Atos BP bood de mogelijkheid om bij te sparen om mogelijke pensioengaten te repareren, maar dat is nu ook gesloten.

De pensioenregeling kende een lage franchise (het bedrag waarover je geen pensioen opbouwt in verband met de AOW) en een relatief hoog opbouwpercentage met zo veel mogelijk pensioengevende inkomenselementen. Dit gebeurde mede om hieruit een mogelijk nabestaandenpensioen (na pensionering) te financieren.

Voor de toeslag (indexatie) is gekozen voor de zogenoemde D1-variant uit de Toeslagmatrix van De Nederlandsche Bank (DNB). Deze variant houdt in dat de toeslag (indexatie) van het pensioen voorwaardelijk is. Er bestaat geen recht op toeslag en het is niet zeker óf en in hoeverre in de toekomst toeslag plaatsvindt. Er wordt geen geld voor de toeslag gereserveerd en er wordt geen premie betaald voor de toeslag; de toeslag wordt uit het beleggingsrendement gefinancierd.

In de pensioenreglementen, die de verhouding tussen de gewezen deelnemers, gepensioneerden en het pensioenfonds regelt, zijn de rechten en plichten voortvloeiend uit de oude, indertijd geldende, pensioenovereenkomst vastgelegd.

8. Voorzieningen voor risico deelnemers

	2017	2016
Stand per 1 januari	350.603	359.300
Premie en stortingen	1.405	681
Uitkeringen en onttrekkingen	-18.389	-18.891
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	15.826	9.513
Stand per 31 december	<u>349.445</u>	<u>350.603</u>

9. Langlopende schulden

	31-12-2017	31-12-2016
Escrowrekening ING-hiaat	<u>1.384</u>	<u>1.446</u>

Onder de liquide middelen is opgenomen de Escrowrekening ING-hiaat. Het totaalbedrag van het pensioenhiaat van alle ingestroomde medewerkers is door ING beschikbaar gesteld aan Stichting Pensioenfonds Atos. Deze heeft het totaalbedrag ondergebracht in een depot, de Escrowrekening ING-hiaat. Het pensioenfonds zal zorg dragen voor een overheveling van het pensioenhiaat, inclusief renteopbrengsten, vanuit het depot naar de pensioenvoorziening van de medewerkers.

Het merendeel van de schuld heeft een looptijd van langer dan 5 jaar.

10. Overige schulden en overlopende passiva

	31-12-2017	31-12-2016
Derivaten	206.829	289.489
Ontvangen collateral	102.576	122.725
Reservering omzetbelasting	3.139	3.907
Afdracht loonheffing en premies	866	809
Uitkeringen	343	187
Te betalen administratiekosten	-	54
Te betalen adviseurskosten	48	57
Te betalen vermogensbeheerkosten	1.726	2.894
Te betalen overige kosten	19	9
Verzekeringsmaatschappij	186	178
Waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	-	67
Waardeoverdrachten voor risico deelnemers	12	107
	<u>315.744</u>	<u>420.483</u>

De derivaten betreffen met name renteswaps die voor de rentehedge worden gebruikt. Deze hebben door rentedalingen een negatieve waarde (2017: € -206,8 miljoen; 2016: € -289,5 miljoen). Daarentegen waren er voor diezelfde rentehedge ook renteswaps afgesloten die bij een rentedaling een positieve waardeontwikkeling laten zien (2017: € +258,9 miljoen; 2016: € +307,1 miljoen). Het saldo van de twee posities is in 2017 toegenomen (2017: € +52,1 miljoen; 2016: € +17,6 miljoen).

Afhankelijk van de waarde van de derivaten ontvangt of verstrekt het pensioenfonds onderpand (collateral). Het pensioenfonds heeft ultimo 2017 € 102,6 miljoen aan onderpand in de vorm van liquiditeiten ontvangen en voor € 1,2 miljoen aan onderpand in de vorm van liquiditeiten verstrekt. Het ontvangen onderpand dient alleen als zekerheid en moet dus weer terugbetaald worden indien het contract netjes wordt nagekomen en de zekerheid niet ingeroepen hoeft te worden. Om die reden staat deze zekerheid ook als schuld op de balans.

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het pensioenfonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het pensioenfonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de reële waarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslag van opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het pensioenfonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

	31-12-2017	31-12-2016
Het tekort op FTK-grondslagen is als volgt:		
Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds én voorzieningen voor risico deelnemers	2.411.225	2.469.894
Buffers:		
S1 Renterisico	114.254	119.101
S2 Risico zakelijke waarden	145.316	154.112
S3 Valutarisico	77.033	73.974
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	100.892	92.271
S6 Verzekeringstechnisch risico	63.090	65.268
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerisico	34.508	27.763
Diversificatie effect	-230.757	-224.840
Totaal S (vereiste buffers)	304.336	307.649
Vereist vermogen (artikel 132 Pensioenwet)	2.715.561	2.777.543
Aanwezig vermogen (totaal activa - schulden)	2.608.626	2.576.508
Tekort	-106.935	-201.035

Het pensioenfonds heeft ter afdekking van risico's derivatencontracten afgesloten. Hiermee is bij het bepalen van de vereiste buffers rekening gehouden. Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds het standaardmodel van DNB toe, waarbij uitgegaan wordt van het vereist vermogen in evenwichtssituatie, gebaseerd op de strategische asset mix. Verondersteld wordt dat niet alle risico's zich op hetzelfde moment zullen manifesteren (diversificatie). Dit diversificatie-effect zorgt voor een vermindering van het totaal aan vereiste buffers.

Beleid en risicobeheer

In de Pensioenwet zijn solvabiliteitsregels bepaald. De toezichthouder (DNB) geeft invulling aan deze regels, bijvoorbeeld hoe de solvabiliteit wordt getoetst. Het pensioenfonds loopt het risico dat de solvabiliteit als onvoldoende wordt beschouwd door DNB, wat weer tot andere risico's leidt, zoals een premieverhoging en/of een (tijdelijke) verlaging van de kans op toeslag.

Het pensioenfonds heeft op basis van een ALM-studie een beleidskader ontworpen, gebaseerd op de doelstellingen van het pensioenfonds. Het beleidskader geeft de maatregelen aan als de solvabiliteit verbeterd dient te worden. Het beleidskader is integraal opgezet (risico's worden niet afzonderlijk beoordeeld maar in relatie tot elkaar) en geeft de ruimte (ook wel risicobudget genoemd) aan voor het beleggingsbeleid. De beleggingscommissie geeft verder uitvoering aan het beleggingsbeleid, zoals richtlijnen en rapportagestructuren.

Het solvabiliteitsrisico wordt als één van de belangrijkste risico's gezien. Het is vooral de beweging van de marktrente die de solvabiliteit (in de zin van de door DNB voorgeschreven beleidsdekkingsgraad) van het pensioenfonds in gevaar kan brengen; dit wordt renterisico genoemd. De beleggingsportefeuille is gesplitst in twee delen. Een deel van de portefeuille, de Risk Control-portefeuille (RC-portefeuille) heeft als doel de waardeontwikkeling van de pensioenverplichting voor een bepaald percentage te volgen. Het andere deel van de portefeuille, de Return-portefeuille, heeft als doel waarde toe te voegen aan de totale portefeuille.

Door de opzet en inrichting van de RC-portefeuille wordt het renterisico, dat deel uitmaakt van het marktrisico, voor een (strategisch) deel beperkt (zie ook de paragraaf over derivaten). Omdat na 2015 de kans dat de rente zal gaan stijgen op de wat langere termijn hoger wordt ingeschat dan de kans op een daling, was het renterisico in de portefeuille ultimo 2017 voor 20% (UFR) afgedekt. Er wordt daarmee om strategische redenen bewust een korte termijn solvabiliteitsrisico gelopen.

Een risico binnen de RC-portefeuille is dat de pensioenverplichting zich anders ontwikkelt dan de RC-portefeuille. Dit risico wordt beperkt door minimaal een keer per kwartaal de actuele kasstromen te berekenen, die dan als actuele benchmark gelden. Aan de beleggingskant wordt het risico dat de beleggingsportefeuille zich anders gedraagt dan de verplichtingen, beperkt door deze actualisatie van de benchmark en door slechts een beperkt aantal staatsobligaties toe te staan in de RC-portefeuille. De ontwikkeling van de verplichtingen en de RC-portefeuille wordt gevolgd aan de hand van verschillende rapportages waarbij bezien wordt of de strategische renteafdekking netjes werkt en wat de effecten zijn geweest van de diverse bronnen die ex post afwijkingen kunnen veroorzaken (zoals spread-ontwikkelingen).

De Return-portefeuille heeft als doel een extra rendement te realiseren ten opzichte van de RC-portefeuille. Het extra rendement dient behaald te worden binnen de grenzen van het risicobudget (de tracking error) van het mandaat. De Return-portefeuille heeft als doelstelling een totaal verwacht minimum rendement van 2,8% (na kosten) boven de yield. Om het risico van een (te) eenzijdige visie op de markten te voorkomen is de Return-portefeuille verspreid over meer dan één vermogensbeheerder en vijf portefeuilles.

Over de beleggingsportefeuille wordt marktrisico gelopen.

Marktrisico's (S1 - S4)

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico en het valutarisico. Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren kunnen bijvoorbeeld marktprijzen zijn van aandelen, grondstoffen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) of rentes (renterisico).

De strategie van het pensioenfonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerd in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overallmarktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De mate waarin de beleggingsportefeuille van het pensioenfonds gevoelig is voor het prijs- en renterisico is in de volgende alinea weergegeven, vervolgens worden de overige risico's die het pensioenfonds loopt nader toegelicht.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen wijzigen als gevolg van veranderingen in de marktrente. Dit risico bestaat doordat beleggingen en verplichtingen niet in dezelfde mate gevoelig zijn voor rentebewegingen. Het renterisico neemt af naarmate de looptijd van de beleggingen meer overeenkomt met de looptijd van de verplichtingen.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren. De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve met 1%-punt. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer.

	31-12-2017		31-12-2016	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Vastrentende waarden (voor derivaten)	1.624.343	5,1	1.627.598	5,3
Vastrentende waarden (na derivaten)	1.676.618	5,3	1.667.166	5,0
Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds	2.061.780	18,4	2.119.291	19,3

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is daarom sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van de beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de reële marktrentestructuur), waardoor de dekkingsgraad stijgt. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het pensioenfonds kan in het kader van het beleggingsbeleid gebruikmaken van derivaten. Derivaten worden gebruikt om risico's af te dekken. Zoals aangegeven wordt het renterisico om strategische redenen gedeeltelijk afgedekt in de RC-portefeuille.

Het pensioenfonds heeft de afdekking van het renterisico sinds 2016 verlaagd naar 20% van de UFR-verplichtingen. De afdekking vindt plaats met vastrentende waarden en rentederivaten.

Rentegevoeligheidsanalyse: Eén procent verschuiving naar beneden of naar boven van de gemiddelde rente betekent voor het pensioenfonds een verandering van de omvang van de berekende verplichtingen van circa 18,4% (2016: circa 19,3%).

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
Resterende looptijd < 1 jaar	576.404	35,5	664.332	40,8
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	259.970	16,0	274.735	16,9
Resterende looptijd > 5 jaar	787.969	48,5	688.531	42,3
	<u>1.624.343</u>	<u>100,0</u>	<u>1.627.598</u>	<u>100,0</u>

S2 en S4 Prijsrisico

Het prijsrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Getracht wordt de effecten van dit risico op de portefeuille te beperken door de wijze waarop het beleggingsbeleid is vormgegeven, met name door spreiding en beperking van het risicobudget.

	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
Specificatie participaties in vastgoedbelegginginstellingen naar aard:				
Kantoren	367	3,8	1.204	5,2
Winkels	550	5,6	1.805	7,7
Woningen	117	1,2	385	1,6
Participaties in vastgoedmaatschappijen	8.753	89,4	19.946	85,5
	<u>9.787</u>	<u>100,0</u>	<u>23.340</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie participaties in vastgoed-belegginginstellingen naar regio:				
Europa (Euro-zone)	2.726	27,9	3.556	15,2
Europa (niet Euro-zone)	111	1,1	231	1,0
Noord-Amerika	5.051	51,6	13.345	57,2
Oceanië	1.840	18,8	6.040	25,9
Overige	59	0,6	168	0,7
	<u>9.787</u>	<u>100,0</u>	<u>23.340</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie aandelen naar sector:				
Financiële instellingen (w.o. banken en verzekeraars)	129.070	21,6	117.575	20,3
Nijverheid en industrie	69.728	11,7	58.846	10,0
Handel	199.245	33,3	167.960	29,0
Communicatie diensten	55.171	9,2	51.257	8,9
Energie	28.575	4,8	28.162	4,9
Nutsbedrijven	13.773	2,3	12.293	2,1
Grondstoffen	26.518	4,4	27.153	4,7
Technologie	65.818	11,0	109.739	18,9
Gezondheidszorg	1.404	0,2	877	0,2
Overige	8.705	1,5	5.579	1,0
	<u>598.007</u>	<u>100,0</u>	<u>579.441</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie aandelen naar regio:				
Europa (Euro-zone)	201.305	33,6	271.173	46,8
Europa (niet Euro-zone)	53.749	9,0	30.747	5,3
Azië	117.069	19,6	65.350	11,3
Midden- en Zuid-Amerika	6.731	1,1	6.422	1,1
Noord-Amerika	139.314	23,3	129.946	22,4
Oceanië	70.914	11,9	68.897	11,9
Overige	8.925	1,5	6.906	1,2
	<u>598.007</u>	<u>100,0</u>	<u>579.441</u>	<u>100,0</u>

S3 Valutarisico

Het valutarisico is het risico dat de waarde van de vreemde valuta van het pensioenfonds (dus ten opzichte van de euro) daalt. Dit geldt voor de beleggingen waarvan de prijs niet in euro's is.

Het beleid van het pensioenfonds voor de middelloon- en eindloonregeling is dat deze risico's zoals eerder aangegeven een onderdeel vormen van het uit de ALM-studie voortvloeiende risicobudget.

Het beleid van het pensioenfonds voor de beschikbare premiereregeling is de risico's voor de Amerikaanse Dollar, de Japanse Yen en het Britse Pond volledig af te dekken door het afsluiten van valutatermijncontracten. De actuele waarde van de valutatermijncontracten is opgenomen onder derivaten. Het resultaat van de valutatermijncontracten is verwerkt onder indirecte beleggingsopbrengsten.

De beleggingen in vreemde valuta na afdekking kunnen per categorie als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2017	31-12-2016
Participaties in vastgoedbelegginginstellingen	7.511	20.850
Aandelen	438.623	377.745
Vastrentende waarden	366.140	368.235
Derivaten	-403.782	-409.862
Overige beleggingen	41.044	62.947
	<u>449.536</u>	<u>419.915</u>

De valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	Positie voor afdekking	Valuta- derivaten	Nettopositie na afdekking 2017	Nettopositie na afdekking 2016
Euro (EUR)	1.393.229	410.403	1.803.632	1.809.800
Australische Dollar (AUD)	2.794	-1.925	869	9.339
Canadese Dollar (CAD)	2.473	-1.210	1.263	-872
Zwitserse Frank (CHF)	11.026	-4.939	6.087	11.001
Deense Kroon (DKK)	5.649	-3.899	1.750	1.309
Brits Pond Sterling (GBP)	47.461	-22.687	24.774	30.529
Hongkongse Dollar (HKD)	15.849	-6.421	9.428	17.841
Japanse Yen (JPY)	50.783	-7.405	43.378	31.619
Noorse Kroon (NOK)	9.836	-	9.836	5.515
Fillipijnse Peso (PHP)	-	-	-	3.068
Zweedse Kroon (SEK)	13.606	-4.790	8.816	6.729
Singaporese Dollar (SGD)	1.353	-1.272	81	2.118
US Dollar (USD)	543.290	-348.543	194.747	235.367
Zuid Afrikaanse Rand (ZAR)	211	-163	48	-2.209
Overige	148.475	-16	148.459	68.561
	<u>2.246.035</u>	<u>7.133</u>	<u>2.253.168</u>	<u>2.229.715</u>

De specificatie van de valutaposities is weergegeven inclusief de negatieve posities uit hoofde van collateral (2017: € -102,6 miljoen; 2016: € -122,7 miljoen).

S5 Kredietrisico

Het kredietrisico is het risico dat een tegenpartij niet in staat is aan zijn (betalings)verplichting te voldoen. Het risico speelt vooral bij vastrentende waarden. Het pensioenfonds heeft zijn vermogensbeheer volledig uitbesteed. In het uitbestedingsbeleid van het vermogensbeheer van het pensioenfonds worden de maatregelen genoemd om dit risico te beperken c.q. uit te sluiten. De kredietwaardigheid van de tegenpartij en de spreiding over meer partijen is bijvoorbeeld een belangrijke voorwaarde om dit risico te beperken.

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar sector:				
Staatsobligaties	876.268	54,0	854.255	52,5
Bedrijfsobligaties	590.078	36,3	637.817	39,2
Hypotheken	63.577	3,9	5.990	0,4
Index-Linked bonds	79.165	4,9	106.138	6,5
Geldmiddelen	15.255	0,9	23.398	1,4
	<u>1.624.343</u>	<u>100,0</u>	<u>1.627.598</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar regio:				
Europa (Euro-zone)	806.628	49,8	742.963	45,6
Europa (niet Euro-zone)	-2.503	-0,2	8.112	0,5
Azië	8.768	0,5	9.891	0,6
Midden- en Zuid-Amerika	22.541	1,4	20.586	1,3
Noord-Amerika	278.212	17,1	230.617	14,2
Oceanië	15.069	0,9	3.483	0,2
Overige: BlackRock ICS Euro Liquidity Fund	-	-	365.833	22,5
Overige: BlackRock ICS USD Liquidity Fund	34.478	2,1	38.144	2,3
Overige: BlackRock ICS plc	428.658	26,4	139.752	8,6
Overige: GMO Asset Allocation Bond Fund III	25.311	1,6	52.474	3,2
Overige: Overige beleggingsfondsen	7.181	0,4	15.743	1,0
	<u>1.624.343</u>	<u>100,0</u>	<u>1.627.598</u>	<u>100,0</u>

"Overige" betreft in 2017 met name BlackRock liquiditeitsfondsen (cash of near cash in voornamelijk euro en een klein deel in Amerikaanse dollars), zeer liquide en breed gespreid beursgenoteerde beleggingsfondsen. Het GMO-fonds is in Amerikaanse dollars genoteerd en belegd in vastrentend (voornamelijk staatsobligaties) en wordt gehedged naar euro's.

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
AAA	115.859	7,1	67.511	4,2
AA	778.130	47,9	928.253	57,0
A	342.148	21,1	363.554	22,3
BBB	329.251	20,3	183.867	11,3
Lager dan BBB	66.629	4,1	69.054	4,3
Geen rating	-7.674	-0,5	15.359	0,9
	<u>1.624.343</u>	<u>100,0</u>	<u>1.627.598</u>	<u>100,0</u>

Geen rating" is negatief door een negatieve vermogensbankrekening.

Kredietrisico speelt ook een grote rol bij het gebruik van derivaten. Dit risico wordt onder meer beperkt door strikte toepassing van het uitbestedingsbeleid. Daarnaast heeft het pensioenfonds in het mandaat van de beheerder van de RC-portefeuille voorwaarden opgenomen die de risico's bij gebruik van derivaten voldoende beperken. Een belangrijke voorwaarde daarbij is het vereiste van collateral (onderpand) m.b.t. de openstaande positie. Het pensioenfonds heeft ultimo 2017 € 102,6 miljoen aan onderpand ontvangen in de vorm van liquiditeiten. Het pensioenfonds heeft ultimo 2017 € 64,8 miljoen aan onderpand verstrekt in de vorm van liquiditeiten (€ 1,2 miljoen) en (staats)obligaties (€ 63,6 miljoen).

S6 Verzekeringstechnische risico's

De belangrijkste verzekeringstechnische risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden en het toeslagrisico.

Langlevensrisico

Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorzieningen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van Prognosetafel AG2016 met adequate correcties voor ervaringssterfte (ervaringssterfte-tabel "Mercer Hoog") is het langlevensrisico zo goed mogelijk gemitigeerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen. Het overlijdensrisico is niet herverzekerd.

Toeslagrisico

Het toeslagrisico omvat het risico dat de ambitie van het bestuur om toeslagen op pensioenrechten en -aanspraken te geven niet kan worden gerealiseerd. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagverlening voorwaardelijk is.

S7 Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten. De beleggingsportefeuille is heel liquide.

S8 Concentratierisico

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van beleggingen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen, moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Concentratierisico is gemeten naar concentratie van een land of bij een tegenpartij.

Dit betreft per 31 december 2017 de volgende posten (percentage ten opzichte van het balanstotaal ultimo 2017 respectievelijk ultimo 2016):

	31-12-2017	31-12-2016
Belgische staat	-	149.796
Franse staat	118.707	122.430
Italiaanse staat	104.022	107.017

Oostenrijkse staat	200.989	207.893
Spaanse staat	100.998	-
BlackRock ICS Euro Liquidity Fund (Vastrentende waarden)	-	381.832
BlackRock ICS plc (Vastrentende waarden)	449.509	149.628
BlackRock Global Funds (Vastrentende waarden)	247.623	99.941
GMO Core Plus Bond Fund (Vastrentende waarden)	75.729	-
GMO Asset Allocation Bond Fund III (Vastrentende waarden)	79.096	129.567
GMO US Treasury Fund (Vastrentende waarden)	58.628	64.509
GMO International Equity Fund IV (Aandelen)	129.925	134.379
GMO Emerging Markets Fund V (Aandelen)	115.243	70.661
Atos SE (Aandelen)	-	60.522

Dit betreffen weliswaar beleggingen die aan de definitie van grote post voldoen, maar die niet leiden tot een concentratierisico waarvoor extra buffers of maatregelen nodig zijn. Het betreffen immers fondsen die zeer liquide en breed gespreid belegd zijn, namelijk liquiditeitsfondsen en zeer degelijke staatsobligaties.

Het pensioenfonds had in 2017 een hoge concentratie van beleggingen in enkele BlackRock ETF's (€ 697,1 miljoen), zeer liquide en breed gespreid beursgenoteerde beleggingsfondsen. Deze concentratie is feitelijk cash en near cash, gespreid in meer dan 3000 kortlopende titels. Van een materiële concentratie is daarom geen sprake.

De risico's van deze concentraties werden lager ingeschat dan de risico's van verdere spreiding, die immers beleggen in minder veilige landen zou betekenen of in landen waar de rente extreem laag was geworden. Het kredietrisico en marktrisico van alternatieve landen werd als meer bezwaarlijk gezien dan het concentratierisico.

S9 Operationeel risico

Het operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het pensioenfonds beheerd door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

De beleggingsportefeuille is ondergebracht bij BlackRock (72% van de portefeuille), Grantham, Mayo Van Otterloo (GMO; 26% van de portefeuille) en overige vermogensbeheerders en bankrekeningen (2% van de portefeuille). Met deze partijen zijn overeenkomsten en service level agreements (SLA) gesloten. De afhankelijkheid van deze partijen wordt beheerd doordat de bewaring van de stukken uit de portefeuille is ondergebracht bij KAS BANK N.V.

De pensioenuitvoering is uitbesteed aan Achmea Pensioenservices N.V. Met Achmea Pensioenservices N.V. is een uitvoeringsovereenkomst en een SLA gesloten.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerders, custodian en pensioenuitvoerder door middel van performancerapportages (alleen vermogensbeheerders), SLA-rapportages en onafhankelijk getoetste internebeheersingsrapportages (ISAE 3402-rapportages).

Aangezien hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's worden door het pensioenfonds hiervoor geen buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Systeemrisico

Het systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar.

S10 Actief beheerisico

Het actief beheerisico heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nageleefde portefeuille. De mate van actief beheer is bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de portefeuille vastgestelde benchmark. De mate van het actief beheerisico is bepaald aan de hand van de total expense ratio.

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het pensioenfonds en Atos Nederland B.V. De belangrijkste afspraken die sinds 27 november 2014 tussen de onderneming Atos en het pensioenfonds nog gelden, zijn enkele afspraken over de samenwerking, informatie-uitwisseling en het faciliteren van diverse materiële en immateriële ondersteuning.

Transacties met bestuurders

Een bestuurslid ontvangt een vergadervergoeding van het pensioenfonds. Er zijn geen leningen verstrekt aan en er zijn geen vorderingen op (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Per balansdatum heeft het pensioenfonds geen positie meer (2016: € 60,5 miljoen) in aandelen Atos SE (de moedermaatschappij van Atos in Nederland).

Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft per 1 januari 2017 een nieuwe uitbestedingsovereenkomst afgesloten met Achmea Pensioenservices N.V. voor een periode van 7 jaar. Deze overeenkomst eindigt per 31 december 2023. De vorige overeenkomst liep van 1 januari 2012 tot en met 31 december 2016. Het pensioenfonds heeft de mogelijkheid tot het tussentijds opzeggen van deze overeenkomst bij een besluit tot ontbinding en heeft een lagere jaarprijs afgesproken voor het geval het pensioenfonds een gesloten pensioenfonds zou worden. De jaarlijks te betalen vaste vergoeding bedroeg in 2017 € 0,6 miljoen (2016: € 0,5 miljoen). De totaleverplichting voor de resterende looptijd ultimo 2017 is € 3,6 miljoen (ultimo 2016: nihil).

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn na de balansdatum geen gebeurtenissen geweest van dien aard dat een wezenlijk ander beeld zou ontstaan van de financiële positie per einde 2017 dan op grond van dit verslag kan worden verkregen.

Concentratie beleggingen

Het pensioenfonds had in 2017 een hoge concentratie van beleggingen in enkele beleggingsfondsen en in euro staatsobligaties van een aantal EU-landen. De BlackRock ETF's (€ 697,1 miljoen) maken hier een groot deel van uit. Dit betreffen weliswaar beleggingen die aan de definitie van grote post voldoen, maar die niet leiden tot een heel risicovol concentratierisico. Het betreffen immers fondsen die beursgenoteerd, zeer liquide en breed gespreid belegd zijn. Deze concentratie is feitelijk cash en near cash, gespreid in meer dan 3000 kortlopende titels. Van een materiële concentratie is daarom geen sprake.

In de eerste helft van 2018 is de grootste positie zo'n € 392,9 miljoen in een zeer breed gespreid liquiditeitsfonds van BlackRock, gevolgd door het Euro Short Duration fonds van BlackRock (Black Rock Global Funds) waarin € 247,6 miljoen is belegd. Ook dit betreft een zeer breed gespreid fonds dat ook zeer liquide (near cash) is, maar een iets langere duration heeft dan de liquiditeitsfondsen van BlackRock en daarom ook een wat hoger rendement geeft. In beide gevallen is er geen sprake van een materiële concentratie.

Ook de GMO-fondsen zijn zeer liquide en breed gespreide beleggingsfondsen.

De concentraties in staatsobligaties van enkele EU-landen betreffen zeer degelijke staatsobligaties. Dit concentratierisico wordt minder risicovol geacht dan spreiding naar andere landen, die of geen rendement geven of meer risicovol zijn.

6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

11. Premiebijdragen voor risico deelnemers

	2017	2016
Premiebijdragen van werknemers	61	61

De premiebijdragen van werknemers betreffen de overheveling van het pensioenhiat, inclusief renteopbrengsten, vanuit het depot, de Escrowrekening ING-hiaat, naar de pensioenvoorziening van de medewerkers.

12. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds

2017	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogens-beheer	Totaal
Participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen	637	-1.203	-22	-588
Aandelen	21.682	44.869	-1.087	65.464
Vastrentende waarden	20.650	-53.996	-1.955	-35.301
Derivaten	-755	32.912	-	32.157
Overige beleggingen	-4.170	-1.898	-52	-6.120
Overige opbrengsten en lasten	-143	-	-286	-429
	37.901	20.684	-3.402	55.183
2016	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogens-beheer	Totaal
Participaties in vastgoedbeleggingsinstellingen	669	977	-142	1.504
Aandelen	19.771	39.774	-1.206	58.339
Vastrentende waarden	24.814	50.919	-1.935	73.798
Derivaten	-988	-18.161	-	-19.149
Overige beleggingen	2.541	2.255	-104	4.692
Overige opbrengsten en lasten	79	-	-1.958	-1.879
	46.886	75.764	-5.345	117.305

De kosten van vermogensbeheer omvatten de kosten die door de custodian en vermogensbeheerder(s) direct bij het pensioenfonds in rekening zijn gebracht. De kosten voor 2017 bestaan voor € 2,1 miljoen (2016: € 4,1 miljoen) uit beheervergoedingen en voor € 1,3 miljoen (2016: € 1,2 miljoen) uit overige vermogensbeheerkosten (o.a. kosten voor advies, bewaarloon en beleggingsadministratie). De beheervergoedingen 2017 zijn onder meer lager door lagere beheervergoedingen BlackRock, met name door tariefverlagingen. Verder zijn in 2016 te hoge inschattingen opgenomen van nog niet ontvangen facturen BlackRock over 2016.

De transactiekosten zijn de kosten die gemaakt worden om de effectentransactie tot stand te brengen en uit te voeren. Deze zijn onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten en bedragen over 2017 € 1,0 miljoen (2016: € 1,1 miljoen).

13. Beleggingsresultaten voor risico deelnemers

2017	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogens-beheer	Totaal
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	-	16.833	-1.007	15.826
2016	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogens-beheer	Totaal
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	-	11.878	-2.365	9.513

In 2017 is voor € 0,6 miljoen aan management fee over 2016 ingehouden. In 2016 was voor € 2,1 miljoen aan management en performance fee ingehouden over 2015 en 2014.

14. Overige baten

	2017	2016
Overige baten kostenbesparing aan- en verkopen beleggingen risico deelnemers	240	32

15. Pensioenuitkeringen

	2017	2016
Vroegpensioen	119	174
Ouderdompensioen	31.449	28.140
Partnerpensioen	4.410	4.115
Wezenpensioen	399	353
Arbeidsongeschiktheidspensioen	413	486
Afkopen	42	187
	36.832	33.455

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 467,89 (2016: € 465,94) per jaarovereenkomstig de Pensioenwet (artikel 66).

De toeslag op de uitkeringen per 1 januari 2017 zoals vastgesteld door het bestuur bedraagt 0% (2016: 0%).

16. Pensioenuitvoeringskosten

	2017	2016
Salaris- en administratiekosten	925	795
Adviseurs- en controlekosten	121	114
Overige kosten	235	251
	1.281	1.160

Honoraria onafhankelijke accountant

	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2017			
Controle van de jaarrekening	45	-	45
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	-	-	-
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>45</u>	<u>-</u>	<u>45</u>
	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2016			
Controle van de jaarrekening	43	-	43
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	-	-	-
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>43</u>	<u>-</u>	<u>43</u>

In bovenstaande opstelling is de methode gehanteerd waarbij wordt opgegeven de in het boekjaar ten laste gebrachte totale honoraria voor onderzoek van de jaarrekening en verslagstaten en de totale honoraria voor andere controleopdrachten, uitgevoerd door de onafhankelijke accountant. Deze werkzaamheden zijn zowel in 2017 als in 2016 uitgevoerd door Baker Tilly Berk N.V.

Naleving wet- en regelgeving

Overeenkomstig artikel 96 van de Pensioenwet wordt vermeld dat het pensioenfonds in het boekjaar 2017 geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd.

Personeelsleden

Bij het pensioenfonds waren ultimo 2017 3 werknemers (3,0 FTE) in dienst.

Bezoldiging bestuurders

Een bestuurslid ontvangt een vergadervergoeding van het pensioenfonds (€ 400,- per vergadering).

17. Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

	2017	2016
Rentetoevoeging	-4.337	-684
Onttrekkingen voor pensioenuitkeringen	-36.773	-33.427
Onttrekkingen voor uitvoeringskosten	-1.281	-1.160
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-751	-3.794
Wijziging DNB rentetermijnstructuur	-29.974	185.739
Wijziging actuariële grondslagen	-	3.287
Resultaat op sterfte	453	1.111
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	-188	-297
Pensioeninkoop uit beschikbare premieregeling	16.014	16.541
Overige resultaten	-674	-163
	<u>-57.511</u>	<u>167.153</u>

Toeslagen

Deze post bestaat uit de lasten van de in het boekjaar toegekende toeslagen uit hoofde van de voorwaardelijke toeslagverlening. Het bestuur heeft in het boekjaar besloten per 1 januari 2017 geen toeslagen toe te kennen. Het pensioenfonds streeft ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (gewezen deelnemers) jaarlijks aan te passen aan de prijsontwikkeling. De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op indexering bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexering kan plaatsvinden. Er wordt voor de financiering van de indexering geen bestemmingsreserve gevormd en premie betaald. Een eventuele achterstand in de indexering kan in principe worden ingehaald.

Rentetoevoeging

De technische voorzieningen zijn in het boekjaar opgerent met -0,217% (2016: -0,060%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2016.

Ontrekkingen voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de technische voorzieningen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de uitbetaling van pensioenen van de verslagperiode.

Ontrekkingen voor uitvoeringskosten

In de technische voorzieningen is een voorziening opgenomen ter dekking van toekomstige excasso- en uitvoeringskosten. Een deel van deze voorziening valt vrij door het doen van uitkeringen en door het maken van kosten in het boekjaar.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

De onder dit hoofd opgenomen afname van de technische voorzieningen is het saldo van overgedragen pensioenverplichtingen (uitgaande waardeoverdrachten) en overgenomen pensioenverplichtingen (inkomende waardeoverdrachten).

Wijziging DNB rentetermijnstructuur

Het verloop van de technische voorzieningen is gebaseerd op de rentetermijnstructuur per 1 januari 2017. Ultimo boekjaar vindt een omrekening plaats naar de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2017. Het effect van deze omrekening is onder deze post verantwoord.

Resultaat op sterfte

Door overlijden valt het deel van de technische voorzieningen dat betrekking heeft op ouderdomspensioen vrij. Door overlijden gaan echter nabestaandenpensioenen in waarvoor een toevoeging aan de technische voorzieningen benodigd is. Door overlijden is in 2017 meer benodigd dan vrijvalt uit de technische voorzieningen, waardoor per saldo de technische voorzieningen toenemen.

Resultaat op arbeidsongeschiktheid

Bij arbeidsongeschiktheid wordt de toekomstige pensioenopbouw voortgezet. Daarnaast kan een arbeidsongeschiktheidspensioen toegekend worden. De ontstane schade vanuit arbeidsongeschiktheid is minder dan verondersteld. Als gevolg hiervan zijn de technische voorzieningen afgenomen.

Pensioeninkoop uit beschikbare premieregeling

Uit de beschikbare premieregeling valt:

- bij overlijden voor pensioeninkoop een kapitaal vrij, dat wordt aangewend voor inkoop van nabestaandenpensioen;
- bij pensionering voor pensioeninkoop een kapitaal vrij, dat wordt aangewend voor inkoop van pensioen;
- bij ontslag een kapitaal vrij, dat kan worden aangewend voor inkoop van pensioen.

Overige resultaten

Een aantal oorzaken leidt tot overige resultaten:

- Vervroeging en uitstel van ingang van pensioen als gevolg van het hanteren van sekse-neutrale vervroegings- en uitstelfactoren.
- Uitrust en omzetting van pensioensoorten (zoals bijvoorbeeld uitrust van nabestaandenpensioen in een hoger ouderdomspensioen) als gevolg van het hanteren van sekse-neutrale vervroegings- en uitstelfactoren.

18. Mutatie voorzieningen voor risico deelnemers

	2017	2016
Premie en stortingen	1.405	681
Uitkeringen en onttrekkingen	-18.389	-18.891
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	15.826	9.513
	<u>-1.158</u>	<u>-8.697</u>

19. Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

	2017	2016
Mutatie boekjaar	<u>19</u>	<u>30</u>

20. Saldo waardeoverdrachten voor risico pensioenfondsen

	2017	2016
Inkomende waardeoverdrachten	-615	-486
Uitgaande waardeoverdrachten	1.201	3.732
	<u>586</u>	<u>3.246</u>

Dit betreft de ontvangst van of betaling aan pensioenfondsen of pensioenverzekeraar van respectievelijk de vorige of nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra dienstjaren.

Pensioenfondsen mogen volgens de Pensioenwet geen waardeoverdrachten uitvoeren als de dekkingsgraad lager dan 100% is.

	2017	2016
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:		
-toevoeging aan de technische voorzieningen	568	459
-onttrekking aan de technische voorzieningen	-1.319	-4.253
	<u>-751</u>	<u>-3.794</u>

Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:

	2017	2016
-overgenomen pensioenverplichting	47	27
-overgedragen pensioenverplichting	118	521
	<u>165</u>	<u>548</u>

21. Saldo waardeoverdrachten voor risico deelnemers

	2017	2016
Uitgaande waardeoverdrachten	486	1.143

22. Herverzekeringen

	2017	2016
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	-12	-20

Vanaf 1 januari 2014 zijn de risico's voor kortleven en arbeidsongeschiktheid niet meer herverzekerd.

Belastingen

De activiteiten van het pensioenfonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

Bestemming saldo van baten en lasten

Het resultaat over 2017 is volledig gemuteerd in de reserves van het pensioenfonds. Er zijn geen statutaire bepalingen inzake de resultaatverdeling. In de ABTN is vastgelegd dat jaarlijks, nadat de voorzieningen en reserves op een voldoende peil zijn gebracht, het resultaat van het pensioenfonds ten gunste dan wel ten laste van de overige reserve wordt gebracht.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van het pensioenfonds heeft de jaarrekening 2017 vastgesteld in de vergadering van 28 juni 2018.

Amstelveen, 28 juni 2018

Stichting Pensioenfonds Atos
Het bestuur

Frank Winnubst
Voorzitter

Arno Elshout
Secretaris

Willo Peters
Plaatsvervangend voorzitter

Ruud Duivenvoorden
Plaatsvervangend secretaris

OVERIGE GEGEVENS

OVERIGE GEGEVENS

1 Uitvoeringsovereenkomst

De uitvoeringsovereenkomst met de werkgever Atos Nederland B.V. is per 27 november 2014 door de werkgever opgezegd. De belangrijkste afspraken die sinds 27 november 2014 tussen de onderneming Atos en het pensioenfonds nog gelden, zijn enkele afspraken over de samenwerking, informatie-uitwisseling en het in beperkte omvang faciliteren van diverse materiële en immateriële wederzijdse ondersteuning.

2 ACTUARIËLE VERKLARING

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Atos te Amstelveen is aan Phenox Consultants B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2017.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaire ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Atos, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Phenox Consultants B.V.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 18.035.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1.285.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 van de Pensioenwet omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen en met uitzondering van artikel 135 van de Pensioenwet, omdat er geen formele afspraken zijn gemaakt met het Verantwoordingsorgaan ten aanzien van de risicohouding, en de onderbouwing van toepassing van de prudent-person regel bij de premieregelingen ontbreekt.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Atos is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening voldoende. Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen beperkt zijn.

Rotterdam, 28 juni 2018

R. Wagenaar AAG

Verbonden aan Phenox Consultants B.V.

3 CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur van: Stichting Pensioenfonds Atos

A. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2017

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2017 van Stichting Pensioenfonds Atos te Amstelveen gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Atos per 31 december 2017 en van het resultaat over 2017 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2017;
2. de staat van baten en lasten over 2017;
3. het kasstroomoverzicht; en
4. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Atos zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- Bestuursverslag;
- Overige gegevens;
- Bijlage verloopstaat deelnemers.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW vereist is.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de onderneming in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De met governance belaste personen zijn verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen.

Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;

- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een onderneming haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Den Haag, 28 juni 2018

Baker Tilly Berk N.V.

W.J. Huizinga RA

BIJLAGEN

1 VERLOOPSTAAT DEELNEMERS

	2017		2016	
	Aantal	Aantal	Aantal	Aantal
Gewezen deelnemers met voortzetting				
Stand vorig boekjaar		150		171
Ingang pensioen	-7		-10	
Overlijden	-3		-3	
Andere oorzaken	1		-8	
		-9		-21
Stand einde boekjaar		141		150
Gewezen deelnemers				
Stand vorig boekjaar		14.547		14.918
Ingang pensioen	-232		-245	
Overlijden	-30		-26	
Waardeoverdrachten	-28		-57	
Afkopen	-3		-55	
Andere oorzaken	1		12	
		-292		-371
Stand einde boekjaar		14.255		14.547
Pensioentrekenden				
Stand vorig boekjaar		2.011		1.758
Ingang pensioen	239		255	
Toekenning nabestaandenpensioen	51		41	
Overlijden	-23		-16	
Afkopen	-7		-15	
Andere oorzaken	-13		-12	
		247		253
Stand einde boekjaar		2.258		2.011
		16.654		16.708